



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Mukadder ZANCO

ANTALYA TÜRKMEN ALEVİLERİ'NDE
DİNİ VE SOSYAL HAYAT

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Mukadder ZANCO

ANTALYA TÜRKMEN ALEVİLERİ'NDE
DİNİ VE SOSYAL HAYAT

Danışman

Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mukadder ZANCO'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr.Mehmet Saffet SARIKAYA (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER (İmza)

Üye : Doç.Dr. Sabri YILMAZ (İmza)

Tez Başlığı: Antalya Türkmen Alevîleri'nde Dini ve Sosyal Hayat

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/04/2019

Mezuniyet Tarihi : 30/05/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Antalya Türkmen Alevîleri’nde Dini ve Sosyal Hayat” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Mukadder ZANCO





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Mukadder ZANCO
Öğrenci Numarası	20145249020
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER
Tez Başlığı	Antalya Türkmen Alevîleri'nde Dini ve Sosyal Hayat
Turnitin Ödev Numarası	1071506752

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 17/05/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 14

alıntılar dahil % 21 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylıyorum.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ANTALYA’NIN TARİHSEL VE SOSYOLOJİK YAPISI

1.1. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	5
1.1.1. Râfızilik	6
1.1.2. Kızılbaşlık ve Kalenderîlik	7
1.2. Antalya'nın Tarihsel ve Toplumsal Konumu	8
1.2.1. Antalya Demografik Yapısında Türkmenler	9
1.2.2. Antalya Yöresi Türkmen-Alevî Ocakları	11
1.2.3. Antalya Yöresi Türkmenliği ve Tarihsel Süreç	13

İKİNCİ BÖLÜM

ANTALYA YÖRESİ ALEVİLİĞİNİN İTİKADİ YAPISI

2.1. Antalya Yöresi Alevîliğinde Dini İnançlar	18
2.2. İnanç Esasları ile İlgili Kabulleri	19
2.2.1. Allah İnancı	19
2.2.2. Hakk – Muhammed – Ali Anlayışı	19
2.2.3. Ehl-i Beyt Telakkileri	21
2.2.3.1. Tevella	22
2.2.3.2. Teberra	22
2.2.4. Peygamberlere İman	23
2.2.5. Kitaplara İman ve Kur’an Anlayışı	25
2.2.6. Meleklerle İman	27
2.2.7. Ahirete İman	27
2.2.8. Kaza ve Kader Anlayışı	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA YÖRESİ ALEVİLİĞİNDE ERKAN-ÂDAP VE SOSYAL HAYAT

3.1. İbadet Esasları.....	30
3.1.1. Gusül ve Abdest	31
3.1.2. Namaz.....	32
3.1.3. Cem Ayini	33
3.1.3.1. İkrar Verme Cemi	37
3.1.3.2. Musâhiplik Erkânı.....	38
3.1.3.3. Görgü Cemi.....	40
3.1.3.4. Abdal Musa Cemi	40
3.1.3.5. Hizmet Görme (Baş Okutma) Erkânı	42
3.1.3.6. Koldan Kopan Erkânı	42
3.1.3.7. Dardan İndirme Erkânı	42
3.1.3.8. Muharrem Erkânı	43
3.1.3.9. Düşkünlük Erkânı	44
3.1.4. Oruç	44
3.1.5. Hac.....	47
3.1.6. Mali İbadetler	49
3.1.7. Kurban	50
3.1.7.1. İçeri Kurbanı	51
3.1.7.1.1.İkrar Kurbanı.....	51
3.1.7.1.2.Görgü (Yıl) Kurbanı	51
3.1.7.1.3.Musahiplik Kurbanı	51
3.1.7.1.4.Dardan İndirme Kurbanı	51
3.1.7.1.5.Muharrem Kurbanı	51
3.1.7.1.6.Düşkünlük Kaldırma Kurbanı.....	52
3.1.7.1.7.Abdal Musa (Birlik) Kurbanı.....	52
3.1.7.1.8.Hızır Kurbanı	52
3.1.7.2. Dışarı Kurbanı.....	52
3.1.7.2.1.Kurban Bayramı Kurbanı.....	52
3.1.7.2.2.Yağmur Duası Kurbanı.....	53
3.1.7.2.3.Adak Kurbanı.....	53
3.1.7.2.4.Şükür Kurbanı.....	54
3.1.7.2.5.Diğerleri	54

3.2.	Yol-Erkân ve Kurumlar	55
3.2.1.	Dört Kapı-Kırk Makam	55
3.2.2.	Üç Sünnet-Yedi Farz	58
3.2.3.	On İki Farz.....	59
3.2.4.	Eline-Beline-Diline Sahip Ol!	59
3.2.5.	Dede.....	59
3.2.5.1.	Bağımsız Ocakzade Dedeler	61
3.2.5.2.	Hacı Bektâş-ı Velî Çelebilerine Bağlı Dedeler/Babalar	61
3.2.5.3.	Ocakzade Dedelerce Görevlendirilen Dikme Dedeler/Babalar	62
3.2.6.	Tâlîp.....	62
3.2.7.	Musahiplik.....	65
3.3.	Düşkünlük.....	67
3.4.	Antalya Yöresi Alevîliğinde Bazı Örf ve Adetler	69
3.4.1.	Aile	69
3.4.2.	Doğum ve Ad Verme.....	71
3.4.2.1.	Loğusalık, Alkarası Tasarımı ile Bunlara İlişkin İnanç ve Uygulamalar	73
3.4.2.2.	Kırk Basması Tasarımı, Kırklama ve Bunlara İlişkin Uygulamalar.....	74
3.4.3.	Sünnet ve Kirvelik.....	74
3.4.4.	Müzik-Bağlama	75
3.4.5.	Ölüm ve Dardan İndirme.....	76
3.4.6.	Ziyaret Yerleri	79
3.4.7.	Yiyecek ile İlgili Tutumlar	81
3.4.7.1.	Geyik.....	81
3.4.7.2.	Horoz	82
3.4.7.3.	Keklik ve Güvercin.....	82
3.4.7.4.	Tavşan.....	83
	SONUÇ	84
	KAYNAKÇA.....	87
	EK 1- FOTOĞRAFLAR.....	92
	ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR LİSTESİ

Arş.	Araştırma
Bk.	Bakınız
C.	Cilt
Dr.	Doktor
DİA	TDV İslâm Ansiklopedisi
Ens.	Enstitü
Fak.	Fakülte
Prof.	Profesör
S.	Sayı
s.	Sayfa
Sn.	Sayın
sos.	Sosyoloji
Üniv.	Üniversite
vb.	Ve başkaları ve benzerleri ve bunun gibi
vs.	Ve saire
Yay.	Yayın
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Osmanlı arşiv kaynaklarımızda Kızılbaşlık, Râfizîlik, Bektâşîlik gibi isimlerin kullanıldığı sözlü geleneğimizde de Abdallar, Yörükler, Zazalar, Baraklar, Avşarlar, Nalcılar, Çepniler, Sıraçlar, Amucalar, Bedreddinîler, Terekemeler ve Türkmen gibi farklı isimlerin kullanıldığı Anadolu Alevîliği, Orta Asya Türk tarih ve kültüründen izler taşıyarak Türklerin topluluklar halinde İslâm'a girdikleri siyasî, sosyal, coğrafi ve tarihî bir dönemin günümüze yansıyan yüzüdür.

Alevî-Bektaşî toplulukları yapılanması bakımından dergâhlar ve ocaklara bağlıdır. Alevîliğin eğitim, inanç, hukuk gibi önemli içyapısal ve sosyal-dinsel organizasyonu ocaklar tarafından sağlanır. Coğrafi yönden Teke yöresinde bulunan Antalya civarında yaşayan Türkmen-Alevî gruplar da genellikle Elmalı Abdal Musa Ocağına bağlıdır.

Çalışmamızda tarihi veriler ışığında ve çağdaş araştırmalar ile yerinde gözlem yöntemleri esas alınarak günümüzde Teke yöresi olarak adlandırılan Antalya ve yöresinde yaşayan Alevî-Bektaşî toplulukların sosyo kültürel birikimleri ve değerleri İslâm Mezhepleri Tarihi bilimsel metodolojisi içerisinde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Bektaşîlik, Abdal Musa, Teke Yöresi, Türkmen, Ağaçeri.

SUMMARY

RELIGIOUS AND SOCIAL LIFE IN ANTALYA TURKMAN ALEVÎS

For Alevîsm, names such as Qizilbash, Rafida, Bektashism are used in our Ottoman archival sources. Different names such as Abdal, Yorouk, Zazas People, Barak People, Afshar People, Nalchies, Chepni People, Saricas, Amuca Tribes, Bedreddinîes, Terekeme People and Turkmen were used in our oral tradition for Anatolian Alevîsm. This situation is reflected in the political, social, geographical and historical period of Central Asian Turkish history and culture.

The Alevîs-Bektashi communities depend on the monasteries and dergahs in terms of their construction. The monotheks have provided Alevîsm with important internal social-religious organizations such as education, faith, and law. The Turkmen-Alawiten< groups living in Antalya, located in the Teke region in the geographical direction, are also generally depend on the Abdal Musa Dergah.

In our study, socio-cultural values of Alevî-Bektashi communities living in Antalya and its provinces have been tried to be determined within the scientific methodology of History of Islamic sects.

Keywords: Alevîsim, Bektashism, Teke Region, Abdal Musa, Turkoman, The Ağaçer.

ÖNSÖZ

Türkmen sözcüğü, X. yüzyıldan itibaren Türkler arasında İslâmiyet'in yayılması ile Maveraünnehir bölgesinde yaşayan Müslüman Oğuzları diğerlerinden ayırt etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da egemenliğinin sağlaması ile birlikte XIV. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da yaşayan konargöçer Türkmenler için, Yürük/Yörük kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Yörük kavramı yürümek mastarından türetilmiş bir kelimedir. Akdeniz'de ve Batı Anadolu'da XVII. yüzyıldan önce konargöçer yaşam şeklini benimseyenlere Yörük denildiği gibi, sonraki süreçte bu bölgelere gelen konar göçer şeklinde yaşayan topluluklara "Türkmen" denilmiştir. Anadolu kapılarını Türklere açan Malazgirt Savaşından sonra Anadolu coğrafyasının özellikle Batı kesimleri söz konusu konar göçer ya da yarı göçer Türkmen topluluklarının iskan alanları olmuştur.

Türkmenlerin dinî algılarının kaynaklarını, İslam dininin itikadî ve amelî-ahlakî ilkelerinin yanında tarihten gelen Türk adet ve gelenekleri oluşturmuştur. Türkmen topluluklar, arka planını Osmanlı öncesi Babaî isyanından başlanarak Osmanlılar ile Safeviler arasında yaşanan siyasal ve dinî-kültürel farklılaşmalardan da çeşitli şekillerde etkilenmişlerdir.

Türkmen topluluklarının din anlayışlarında Türk tarihinin en önemli göç dalgalarından birinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan, temelinde Türk kültürü, vehdet-i vücûd görüşünü benimseyen ve sûfilik anlayışıyla yoğrulmuş Müslümanlık ve yoğun Ehl-i Beyt sevgisi yer almıştır.

"Antalya Türkmen Alevîleri'nde Dini ve Sosyal Hayat" adını taşıyan tezimizde, öncelikle Alevîliğin, oluşum süreci ve ortaya çıktığı dönemde kazandığı siyasal-sosyal boyutlarını ele almaya çalıştık. Tezimiz Giriş, üç Bölüm ve bir Sonuçtan oluşmaktadır. Girişte, çalışmamızın amaç ve yöntemlerinden bahsettik.

Birinci bölümde Alevîliğin kavramsal çerçevesi ve Antalya'nın tarihsel, toplumsal konumu konusuna değindik.

İkinci Bölümde, Antalya'da yaşayan Alevî topluluklarının inanç esasları hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü Bölüm kendi içerisinde, Antalya'da yaşayan Alevî topluluklarının ibadetleri, yol-erkân ve kurumları, son olarak da Antalya yöresi Alevîliğinde bazı örf ve adetler olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

Sonuç bölümünde ise, Alevî topluluklarının sosyal ve dinî yönlerini ele alarak, genelden özele indirgemeye çalıştık. Yani Anadolu Alevîliği içerisinde, Antalya’da yaşayan Alevîler’in benzer ve farklılık gösteren yönlerini ortaya koymaya çalıştık.

Bu araştırmayı yapmam konusunda beni teşvik eden ve çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER’e, ve her türlü katkıyı sağlayan hocalarım Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA’ya, Doç. Dr. Sabri YILMAZ’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca beni eğitim hayatım boyunca destekleyen aileme müteşekkir olduğumu ifade etmekten onur duyarım.

Mukadder ZANCO

Antalya 2019



GİRİŞ

Geçmiş dönemlerde Alevîlik konusunda yapılan çalışmaların az olduğunu görmekteyiz. Alevîler tarafından kurulan vakıflar ve dernekler bu konuda üzerlerine düşen görevleri yerine getirememişlerdir. Günümüzde ise, bu alanda çalışmalar oldukça artmış durumdadır. Bu çalışmalar sayesinde günümüzde insanların Alevîlik, Sünnîlik konularına bakış açıları da değişmektedir¹.

Geçmiş dönemlerde alan uzmanı olan kişilerin bu konular üzerine yönelememesi, Alevîlik ve Bektâşîlik tartışmalarını kimlik tartışmaları üzerinden sürdürülmesine sebebiyet vermiştir. Anadolu Türkmen yaşamının önemli bir unsuru olan Ehl-i Beyt sevgisinin yoğun olduğu bu düşünce, tarihi, geçirdiği evreler, düşünce sisteminin temelini oluşturan teolojik/itikadî ilkeler dikkate alınmadığı takdirde yapay bir Alevîlik inşa edilmiş olacaktır. Böyle bir noktadan hareket eden iddia hem sosyolojik olarak hem de tarihsel olarak doğru olmayan bir tarihsel inşaa faaliyeti oluşturacaktır².

Alevîleri İslâm dışı sayan iki zihniyet vardır. Bunların, dinde şekilci ve lafızcı bir kuramı savunan Selefi görüşler ile bazı ateist/sol eğilimlilerin olduğu söylenebilir. Söz konusu ilk grup ve Alevî kökenli olan ve olmayan ateist sol zihniyette, Alevîlik İslâm'ın içinde olamaz şeklinde kabuller bulunmaktadır. Bu iki düşünce de doğru olmayan duygusal bir yaklaşımdır. Oysa Alevîler'in tamamına yakını kendilerini İslâm'ın içinde sayarlar, ama burada kastedilen Sünnî İslâm inancı değildir. Onların kendilerine göre İslâmî anlayışları vardır. Bugün öncelikle yapılması gereken husus Anadolu'nun her yerinde ayrı ayrı gerçekleri olan değişik grupların ve alt gruplarının bütün yönleriyle ve önyargısız olarak ele alınmasıdır³.

Alevîlik, Türklerin bin yılı aşan bir geçmişi barındıran; Orta Asya Türk tarih ve kültüründen başlayarak; onuncu yüzyıldan itibaren topluluklar halinde İslâm'a girdikleri siyasî, sosyal, coğrafi ve tarihî bir dönemin günümüze yansıyan yüzüdür. Hasan Onat tarafından Alevîlik, “Kızılbaşlık damarında Şeyh Safiyuddîn'e, Bektâşîlik damarında Hoca Ahmet Yesevî'ye kadar uzanan ahlâk temelli din anlayışının özünü oluşturan, kökleri Kur'ân ve Hz. Peygamber'in örnek yaşamını refere eden temel teolojik ilkelere müttesekkil bir

¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye’de Alevîlik-Bektâşîlik Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanlıları”, Muhafazakar Düşünce, Yıl 2, Sayı 2, Kış 2016, s. 128.

² Hasan Onat, “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevîlik-Bektâşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Alevîlik-Bektâşîlik Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Irene Melikoff'un anısına], 2009, sayı: 1, s. 23.

³ Ali Yaman, “Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri”, *1.Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim*, Ankara 1999, S.1, s. 407.

oluşumdur.” şeklinde tanımlanmıştır. Ahlâk temelli din anlayışının temellendirdiği yetmiş iki milleti bir gözle gören seçkin bir anlayışın ürünüdür⁴.

Türkiye’de Alevîlik çalışmaları ideolojik ve politik düzlemlerden farklı olarak yalnızca akademik kaygılar ve bilimsel yöntemler ile ön yargısız yürütülmesi gerekli olan bir alandır. Alevîliğin doğuran tarihsel ve kültürel birikiminin tespit ve değerlendirilmesinde Orta Asya Türk kültürü ve İslâm tasavvuf gelenekleriyle birlikte ele alınmalıdır. Genel Türkmen-Yörük⁵ Alevîliğinin kodlarının korunarak devam ettirildiği Antalya yöresi ise araştırmacıların önüne bu faktörlere ek olarak coğrafi yapının etkin olduğu bir fotoğraf koymaktadır.

Biz tezimizde kökleri Türk tarihinin derinliklerinde bulunan ve İslâm inanç yapısının kuşattığı Alevîlik ile ilgili güncel sorunlara girmeden yalnızca Antalya yöresinde yörük-Türkmen Alevî zümrelerin inanç ve pratik uygulamalarını İslâm Mezhepleri Tarihi nosyonu ile yansıtmaya çalışacağız.

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Farklı ırklardan, toplumlardan oluşan insanların farklı inanç ve görüşlere sahip olması oldukça doğal bir durumdur. Bu farklılıkları doğal kabul eden Müslümanlar, Hz. Peygamber döneminde bu farklılıkları muhafaza ederek İslâm potasında birleştirmişlerdir. Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte ilk dönem İslâm topluluğunda çeşitli nedenlerden kaynaklanan ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Genellikle siyasi ağırlıklı olan, ancak ekonomik, kültürel vb. boyutları da bulunan bu ihtilaflar, İslâm dünyasında günümüze kadar süregelen itikadî, siyasî oluşumların kaynağı olmuştur. Söz konusu olan dönemde İslâm ile karşılaşan milletlerden birisi olan Türkler arasında da İslâmiyet kabul edilmeye ve yayılmaya başlamıştır. Kimi şehirleşmiş, kimi de konar –göçer olarak yaşayan Türkler için sosyal hayattaki bu farklı yaşam biçimi sebebiyle İslâm’ı anlayış ve kabulde de bir takım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle göçebe olanlar kitabî İslâm’dan fazla istifade edememiş, bu yeni dini eski inanç ve geleneklerinin yanına isim olarak eklemekle birlikte, ağırlıklı olarak eski inanç ve geleneklerini devam ettirmişlerdir. Türkler arsında bu gibi sebeplerden kaynaklı algılar ve yorum farklılıkları oluşmuş, Alevîlik ve Sünnîlik gibi ekoller Türkler arasında revaç bulmuştur⁶. Alevîlik farklı coğrafyalarda farklı etnik kökene sahip gruplar tarafından

⁴ Hasan Onat, “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevîlik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Alevîlik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, s. 23.

⁵ İlk defa Fatih Kanunnâmelerinde isimlerine rastlanılan Yörüklerin daha çok sahillerde yerleştirilerek göçebe bir hayat sürdüren “yörük, lâmekân” tabirinin muhatapları oldukları bilinmektedir. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. III, s. 642-643.

⁶ Türklerin İslâmlaşmasında etkili olan mezheplerin rolü konusunda bk. Zeyabidin Acımamatov, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mezheplerin Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

benimsenmiştir. Bu durum Alevîliğin bir milliyet konusu olmaktan çok, inanç meselesi olduğunun bir kanıtıdır⁷.

Alevîlik- Bektaşilik konusu günümüzde sıklıkla karşımıza gelen bir meseledir. Ancak Alevî-Bektaşî geleneğinde ortak bir kurucu ve kaynakça olmamasından dolayı bölgeler arası farklılıklar mevcuttur. Çalışmamızda Alevîliğin, oluşum sürecini ve ortaya çıktığı dönemde kazandığı siyasal-sosyal boyutlarını inceleyerek günümüze kadar geçirdiği değişimi ve günümüzdeki durumunu çok sayıda araştırma mahsulü olan akademik etütlere referanslarla ortaya koymaya çalıştık. Bundan başka çalışmamızı Antalya çevresinde yaşayan Türkmen Alevîleri ile sınırladık. Bu çalışmamızda, Antalya ve çevresinde yaşayan Türkmen Alevîleri'nin dinî ve sosyal hayatlarını etkileyen unsurları ve yaşam biçimlerini ortaya koymayı amaçladık.

Araştırmanın Metodu

Hız. Peygamber'in vefatı ile birlikte vahiy de sona ermiş ve din tamamlanmıştır. Bütün mezhepler, din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşeri oluşumlardır; İslâm'la özdeşleştirilemezler⁸. Hiçbir mezhep veya din anlayışı mutlak doğru veya mutlak yanlış değildir. Beşerî bir özellik taşıyan bütün dinî algı ve anlayışlar doğası gereği analiz ve eleştiriye açık olacağı için din gibi mütalaa edilemezler⁹. Çünkü geleneksel anlayışlar din gibi telakki edilemez ve dinin esas kaynakları yerinde görülemezler. Metodik olarak din ve dini anlama biçimi olarak ortaya çıkan düşünce yapıları birbirinden farklı telakki edilmelidir. Buradan hareketle İslâm Mezhepleri Tarihi araştırmalarında “Deskriptif (betimleyici) metod” esas alınmalıdır. Veri toplama yöntemleri olarak, şu yöntemler izlenecektir:

- Literatür tarama
- Sahada gözlem
- Mülakat

Kişi, görüş ve mezhepleri, kısaca araştırmaya konu olan tarihî materyali anlamaya yönelik bir durum tespiti yapılmalıdır. Bunun için öncelikle, taraflı ve önyargılardan uzak bir şekilde objektif bir bakış açısı geliştirilmeli ve konuya objektif olarak yaklaşılmalıdır. Alevîliğin tarihsel süreci ve günümüzdeki durumu ile ilgili tespitler yapılırken bu husus göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Alevîlik konusunda yapılacak bir çalışma, kuvvetli bir İslâm ilahiyatı,

⁷ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s. 14-19

⁸ Hasan Onat, “Küreselleşme ve İslâm'ı Yeniden Düşünmek”, *Dinî Araştırmalar*, 2003, cilt: VI, sayı: 17, s. 41.

⁹ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, s. 39.

mezhepler tarihi, tasavvuf ve tasavvuf tarihi, dinler tarihi, sosyoloji ve tarih metodolojisini gerekli kılmakta ve aynı zamanda, bu esnek ve karma yapıyı dikkate alarak günümüzdeki tezahürlerini ortaya koyan alan araştırmaları olarak gerçekleştirilmelidir. İslâm Mezhepleri Tarihi, sadece fikir hareketi değil, aynı zamanda ictimai müesseseler oldukları için sosyolojik araştırmalarda tatbik edilen müşahede ve tecrübe metodundan da yararlanarak çeşitli problemlere yaklaşabilmektedir.¹⁰ Biz de yeri geldikçe bu çeşit araştırmaların sonuçlarından yararlanarak ve Aleviliğin temel kavramları üzerinden yola çıkarak, tarihi süreci üzerinde durup, tarafsız bir şeklide günümüzdeki tezahürlerini ortaya koymaya çalışacağız.

¹⁰ Ömer Faruk Teber, *XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 9-10; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, s. 19.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ANTALYA’NIN TARİHSEL VE SOSYOLOJİK YAPISI

1.1. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Alevîlik, kelime olarak Arapçada "Ali'ye mensup, Ali'ye ait" anlamlarına gelir. Alevîlik terim olarak ise, "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak" anlamlarına gelir. Hz. Ali'yi sevmek, ona bağlanma İslam tarihinin ilk yıllarından beri Müslümanların çoğunluğunun benimsediği bir anlayıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan herkese "Alevî" denir. "Alevî" kavramının yanına zamanla "Seyyid" ve "Şerif" gibi lakaplar da ilave edilmiştir. Sözlük anlamının dışında Alevîlik tabiri, Hz. Ali'yi en üstün sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra onun, halife olması gerektiğini kabul edenler içinde "Şia" ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böylece bu zümreler, Hz. Ali'ye karşılıksız sevgi ve bağlılığın ötesinde, onun ve soyunun adına ayrı bir firkalaşma hareketinin siyasi temsilciliğini de üstlenmiş olmaktadır¹¹. Sözlük anlamı dışında ise Alevî ismi, ortaya çıktığı coğrafyaya, düşünce birliği sağlayan topluluklara ve coğrafyaya egemen olan politik ortamlara göre tarihsel ve terimsel anlamlar kazanmıştır¹².

Anadolu Alevî dedelerinden biri olan Ali Rıza Uğurlu Dede'ye göre ise Alevîlik;

Hz. İmam Ali'den yana olmak, Allah, Muhammed, Ali kutsallığını kalbінде taşıyan, Hz. İmam Ali'nin adaletinden ayrılmayan, temelinde insan sevgisi bulunan her dine, her mezhebe, her inanca saygı duyan ve hoşgörü ile bakan, dil, din, ırk, renk ayrımı gözetmeyen, eline, diline, beline sahip ilkelerini şart koşan, gelmek isteyen, inançlı insanları çatısı altına alarak manevi susuzluklarını gideren, insanları yaşadıkları toplumda kendi istekleriyle kendi kendilerini, yargulamalarını sağlayan, eşitlikçi, katılımcı, paylaşımcı düşünceyi savunan, bağnaz kurallara bağlı olmayan ve onu reddeden, İslâm dinini kendi örf ve adetleriyle yorumlayan, aslı doğruluk, kemali dostluk, cevheri merhamet, görüşü eşitlik, hazinesi bilgi, meyvesi sevgi hamuruyla yoğrulmuş, insan-ı kâmil, ve erdemli insan yaratmayı öngören, korkuyu aşır sevgi ile Tanrıya yönelen, "Enel- Hak" ile insanın özünde Tanrıyı gören, insanı incitmenin Tanrıyı incitme anlamını veren, yaratan ile yaratılan ikiliğinden "varlık birliği" ne varan edep ve ahlakılığı yaşamın temelinde oturtan, insanı yücelten, hamurunda hem ilahiliğin, hem de irfaniliğin mayası bulunan, kişinin ahlaklı ve karakterli, yaşam ilkelerini belirleyen, Hz. Muhammed ve İmam Ali'den gelen neslin imametini teberrâ ve tevella ilkesi ile sahiplenen, dini biçim ve şekil olarak değil, gerçek anlamıyla algılayan, dini bağımsız bir irade gücü ve batını özelliği ile evrimleştiren, akıl ve iman bütünlüğünde birleştiren ve tüm bunları "Kırklar Cemi" ile yürüten bir inançtır¹³.

Anadolu Alevîliğine, yazılı ve sözlü geleneğimizde bir takım farklı isimler verilmektedir. Bunları n başında Bektaşilik gelmektedir. Bektaşilik, Hacı Bektâş-ı Velî tarafından kurulduğuna inanılan bir tarikattır. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, tevellâ ve teberrâ

¹¹ Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, İzmir 2006, s. 5

¹² M. Saffet Sarıkaya, "Anadolu Alevîliğinin Oluşumu", *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (Kasım 1997), s. 81; Sönmez Kutlu, *Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye'de Alevîlik-Bektâşilik*, DİB. Yay. Ankara 2003, s. 26.

¹³ Ali Rıza Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, İstanbul 2009, s. 33-34

gibi Alevîliğin temel esaslarına bağlı oluşları yüzünden, Bektaşiliğe Alevîlik denilebilir¹⁴. Aslında Bektaşilik bir tarikat olduğu için, bu tarikatın yollarına uyan herkes Bektaşî olabilir ama Alevîlik soya bağlıdır. Ancak anası ve bilhassa babası Alevî olan Alevî olabilir. Günümüz toplumlarında ise, böyle bir ayırım gözetilmeksizin Alevîlik-Bektaşilik şeklinde kullanımı yaygındır.¹⁵

Gelibolulu Mustafa Âlî (1541-1599)'nin *Künhu'l-Ahbâr* adlı eserinin Tezkire kısmındaki bir beyitte geçtiği şekliyle Alevîlik veya Alevî, Hz. Ali'nin inananlar nezdinde konumunu yüksek tutan bir mezhebe mensup kimse olarak kabul edilebilir.

Çehresinde görelî lem'â-i nûr-i nebevî
Bir yalın yüzlü ışık şevkine oldum Alevî.

Bu isme, sonradan intisab edilebilen bir mezhebi tavır olsa da Alevî sözcüğü Osmanlı Türkçesinin kullanıldığı yerlerde “Ali yanlısı, Ali taraftarı” anlamında kullanılmaya başlanmıştır¹⁶. Bununla birlikte Gölpınarlı'ya göre Alevî sözcüğünün kazandığı anlam, Anadolu ve Rumeli'de daha çok geleneğin içinden gelen birine neseben bağlılığı ifade eder. Yani bir tarikat formu olan Bektaşiliğe girmek kişinin kendi hür iradesi ile olmakta iken Alevî geleneği bunu yalnızca ailevî bir bağ ile sınırlandırmıştır¹⁷.

Alevîlik-Bektaşilik konusu araştırılırken, tarihte geriye doğru gidildiği takdirde, bazı kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Alevîliğin doğuş sürecini anlamamızı sağlayan bu kavramlar şunlardır:

1.1.1. Râfîzîlik

Râfîzîlik, sözlükte “terketmek, bırakmak, ayrılmak” anlamındaki rafz kökünden türeyen râfîza “bir fikir veya bir gruptan ayrılan kişi yahut topluluk” demektir. Terim olarak Zeyd b. Ali'nin Emevîler'e karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle kendisini terk eden ilk İmâmîler'i, ardından ilk üç halifenin hilâfetini reddettikleri için bütün Şîî grupları, daha sonra da Şîî unsurları taşıyan bazı bâtnî grupları ifade eder¹⁸.

¹⁴ Bektaşîlik'te inancın merkezinde Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed ve ayetlerin bâtnî yorumlarını peygamberimiz (s.a.v.)'in paylaştığı Hz. Ali yer alır. Bektaşî geleneğinde peygamberimiz Hz. Muhammed, son peygamberdir ve Hz. Ali ise evliyaların ilk halkası Şâh-ı Merdân'dır. Bk. Dursun Gümüšoğlu-Rıza Yıldırım (Haz.) *Bektaşî Erkânâme -1313 Tarihli Bir Erkânâme Metni*, Horasan Yay. İstanbul 2006.

¹⁵ Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklara Göre Alevîlik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011 Ankara, s. 37; Fırlıklı, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, s. 5-6

¹⁶ Özgür Savaşçı, “Alevî Sözcüğünün Kökeni”, *Alevîlik*, Haz. İsmail Engin-Havva Engin, Kitap Yay. İstanbul 2004, s. 20.

¹⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, İnkılap kitabevi, İstanbul 1992, s. 4.

¹⁸ Mustafa Öz, Râfîzîler. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIV, s. 396-397

Rafiziler, Ebu Bekir ve Ömer’i kötiledikleri için Zeyd b. Ali onları uyardı. Bunun üzerine onlar da Zeyd b. Ali’yi terk ettiler¹⁹. Râfıza ismi kimi kaynaklarda Şia ile özdeş olarak kullanılırken bir kısım kaynaklar da onu Şia’nın bir alt kolu olarak zikretmektedirler²⁰.

Râfîzî adı, ilk defa, İmâmiyye tarafından dördüncü imam Zeynel Âbidin’in oğlu Zeyd’in, Emevilerin Kûfe-Basra valisi Yûsuf bin Ömer es-Sakafî’ye karşı ayaklanması sırasında kullanılmıştır. Bu kavram, Anadolu’da Alevî topluluklar için XVI. Yüzyıldan itibaren, Kızılbaş ve Alevî terimlerinden önce kullanılmıştır²¹.

Osmanlı devrinde ise Rafizîlik, Acem düşmanlığı ile bir telakki edildiği için yayılmasına izin verilmediği gibi, gerçek anlamda göçebe hayatı yaşayan konar göçerler, genellikle Osmanlı Devleti’nin kabul ettiği merkezî idare tarzına aykırı olarak kanunnamelerde, “yörük, konar-göçer taifedir; karada ikametleri yoktur” hükmüyle tarif edilmişlerdir²². Osmanlı resmi vesikalarına göre, devletin genel işleyişine ve sosyo-ekonomik uygulamalarına muhalif davranan; Müslüman toplumda farklı görüşler ileri süren bu kimseler genel olarak Râfîzî-Kızılbaş diye anılırlar²³.

1.1.2. Kızılbaşlık ve Kalenderîlik

Kızılbaş, on iki dilimli kırmızı başlık kullanan kişileri ifade eden bir kavramdır. Kırmızı taç Şeyh Haydar tarafından müritlerine giydirilmiş. Bu müritler On İki İmam’ı temsilen, on iki dilimli kırmızı külâh şeklinde dokuma yünden yapılmış bir taç takarlardı. Bu taç, “Tâcu-l Haydariyye” olarak isimlendirilmiştir. Tâcu-l Haydariyye siyasi simge olarak da kabul edilmiş ve bu tacı kullanan Türkmenler, toplum içerisinde Safevî hanedanı taraftarları olarak görülmüş²⁴. Kızılbaşlar’ın tarihsel süreç içerisinde Şeyh Safiyüddîn’in ortaya koyduğu sûfi yolu olan Safaviyye tarikatına intisap eden Safevî ailesini destekleyen Türk boylarından oluştuğu da bilinmektedir²⁵.

Osmanlı Safevî karşıtlığı II. Bâyezîd döneminden itibaren başlamıştır. Başlangıçta hoşgörü ile bakılan Kalenderî zümrelere de belli bir süre sonra devlet tarafından Kızılbaş-râfîzî ve mülhid gözü ile bakılmıştır. Bu sebeple Osmanlı belgelerinde sûfilere karşı birtakım tedbirlerin alınmaya başlandığını ve sûfiler adıyla anılanlardan bir kısmının Safevî tarikatına

¹⁹ Bu konuda bk. Yahya Doğan, *Râfıza Kavramı ve Rafizîlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE. Ankara 2000.

²⁰ Ömer Faruk Teber, “Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dinî-Siyasi Tanımlamalar”, *Dinî Araştırmalar*, C. 10, 28 (2007), s. 24

²¹ Fırlalı, *Türkiye’de Alevîlik Bektaşilik*, s. 10-11

²² Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. III, s. 2-4.

²³ Teber, “Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dinî-Siyasi Tanımlamalar”, s. 24-25

²⁴ Necdet Subaşı, “Anadolu Alevîliği Üzerine”, *Bilimname*, 1(2003), s. 175-195; Kaplan, *Yazılı Kaynaklara Göre Alevîlik*, s. 27-28

²⁵ Vecih Kevserânî, *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yay. İstanbul 1992, s. 57.

mensup kişilerdir. Belgelere de yansıyan ayrışma, Yavuz Sultan Selim döneminde yaşanmıştır. Yavuz Selim- Şah İsmail çatışmasında, Şah İsmail yenilince dolaylı olarak “Kızılbaş” adı altında toplanan Safevî taraftarları da yenilmiş ve bu kelime, “râfıza, mülhid, zındık, evbaş” vb. olumsuz sıfatlardan sonra zamanla yeni kötüleyici sıfatlar kazanmıştır²⁶. Kavrama yüklenen tüm bu olumsuzluklar, bu kavramın sahiplerince de kullanılmasını güçleştirmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Kızılbaşlık yerine şemsiye bir kavram olarak, Alevîlik ifadesi kullanılmaya başlandı²⁷.

“Işık” ve “Kalender” terimleri ise özellikle XVI. yüzyılın ortalarından itibaren sıkça kullanılmaya başlandı. Bunun sebebi Kalenderî zümrelerin Safevî propagandaları sonucunda Kızılbaşlığa teveccüh etmeleridir. Köylü ve göçebe halk arasında rağbet gören Kalenderîler kaynaklarda taife-i ibâhiyye, taife-i zanâdika ve taife-i abdalân gibi değişik isim ve ünvanlarla anılmışlardır. Bu zümreler, Orta Asya’dan göç yoluyla Anadolu’ya gelmiş bulunan Kalenderîler, Türkmenler arasında büyük bir çoğunluk meydana getirerek, Türkmen hoşgörüsü içerisinde kalarak fikir ve inançlarını yaymışlardır²⁸. Bu sebeple muhtemelen Kalenderî kökenli Kızılbaşlara işaret etmek üzere Işık ve Kalender terimleri kullanılmaktadır. Fakat “Işık” ve “Kalender” terimlerinin “Râfîzî”lik ve “Kızılbaşlık” ile yaklaşık olarak aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında en çok kullanılan “Kızılbaş” terimidir²⁹.

1.2. Antalya'nın Tarihsel ve Toplumsal Konumu

Anadolu’nun güneybatı kıyısında bulunan Antalya, Akdeniz’in kuzey sahillerini kapsayan, “Teke Yöresi” adı ile bilinen bölgenin merkezi durumundaki yerleşim alanıdır. Antalya şehri M.Ö.1100 yılları civarında Greklere, M.Ö.546’da Pers Kralı Kyros ve M.Ö. 334’ de Büyük İskender’e ev sahipliği yapmıştır. Büyük İskender’in ölümünden sonra sık sık el değiştirerek Bergama Kralı II. Attalos’un himayesine geçmiştir. II. Attalos bu yerin stratejik önemini kavrayarak burada bir şehir ve deniz üssü kurulması emrini vermiştir. Sonuçta Antalya’nın Bergama Kralı II. Attalos tarafından kurulduğu “ Attalia, Atalia, Satalia ve Adalya” adlarının da buradan geldiği belirtilmektedir³⁰.

Bizans hâkimiyetindeki Antalya, bir süre sonra Türk ve İslâm Devletlerinin de dikkatini çekmiştir. Şehir, M.790 yılında el-Avasım bölgesinin varisi Ebu Süleym Ferec el-

²⁶ Irene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsânesinden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitap Yay. İstanbul 1998, s. 211.

²⁷ Teber, “*Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dinî-Siyasi Tanımlamalar*”, s. 28; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklara Göre Alevîlik*, 2011 Ankara, s. 36-37.

²⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyamı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah Yay. İstanbul 1980, s. 69.

²⁹ Teber, “*Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dinî-Siyasi Tanımlamalar*”, s. 29.

³⁰ Leyla Yılmaz, *Antalya 16. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 5-9; Ali Rıza Gönüllü, *Cumhuriyet Döneminde Antalya*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2010, s. 21-32

Hadim et-Türkî'nin sevk ve idaresi ile feth edilmiştir. Daha sonra sık sık Bizans ve Türk-İslâm orduları arasında el değiştirmiştir. Antalya'ya karşı Selçuklular'ın ilk ciddi girişimleri, Selçuklu hükümdarlarından I. Mesut tarafından başlatılmıştır. Sultan Mesut ve oğlu Kılıç Arslan tarafından Antalya'ya seferler düzenlenmiş, kuşatılmış fakat bir sonuç alınamamıştır³¹.

Antalya 5 Mart 1207 yılında Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından feth edilmiştir. Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatının son yıllarından itibaren başlamış olan Moğol baskısına dayanamamış ve XIV. yy. başlarında beyliklere ayrılarak parçalanmıştır. Antalya bölgesine Teke Türkmenleri yerleşmiştir. XIII. yy. sonlarında Antalya ve çevresinde Hamitoğlu Beyliği kurulmuştur. Antalya, 1389 veya 1393'de Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt tarafından fethedilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde Mondros Mütarekesine dayanarak İtalya, 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmiştir. İlerleyen yıllarda genel politikasını değiştiren İtalya, şehri 5 Temmuz 1921 tarihinde boşaltmıştır. Antalya, 20 Nisan 1924'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı vilayet haline gelmiştir³².

XVII. yüzyılda Antalya şehrini ziyaret eden Evliya Çelebi şehirde bulunan eserleri kaydetmiştir. Buna göre şehirde Kuyucu Murad Paşa tarafından yaptırılmış Murat Paşa Camii, Alaaddin Camii, Tekeli Paşa Camii, Hünkar Camiî, Korkud Camiî, Karadayı Camiî, Balı Paşa Camiî, Yassı Minare Camiî, Sofular Camiî, Şeyh Camiî ve Güzergâh Camileri vardır. Medrese, mektep, dâru'l-hadis, dâru'l-Kur'ân ile çok sayıda tekke ve zâviye yer almaktadır³³.

1.2.1. Antalya Demografik Yapısında Türkmenler

Türkiye'de yaşayan Alevî topluluklarının kendi içlerinde çeşitli farklılaşmaları bulunmaktadır. Ocaklı olanlar (Alevîler/ Dedegan kolu), seçimle gelenler ise (Bektaşiler /Babagan kolu), iki büyük topluluktur. Bir başka anlamda farklı coğrafyalarda bulunan, geçmişten bugüne yaptıkları işler ve diğer özellikleri bakımından değişik isimler almışlardır. Anadolu Alevîliğini teşkil eden diğer önemli zümreler ise Ocakzadeliler ve Bektaşilerden bağımsız ocak sahibi Türkmen boylarıdır. Bunlar Nalcılar (Ordu Yöresi), Sıraçlar (Tokat), Elçi, Tahtacı (Ege ve Akdeniz'de Orman işlerini yapanlar için kullanılır.), Çepni (Çobanlık yapanlar, Karadeniz), Abdallar, Kızılderili, Talibi, Arapkirli, Amuca (Bulgaristan)'dır. Bu Türkmen boyları arasında Karadeniz bölgesine yayılmış Çepniler, Toroslar, Teke yöresi ve

³¹ Gönüllü, *Cumhuriyet Döneminde Antalya*, s. 21-32.

³² Yılmaz, *Antalya 16. Yüzyılın Sonuna Kadar*, s. 5-9.

³³ A. Latif Armağan, "XVI. Yüzyılda Antalya'da Dinî-Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma", *AÜDTCF. Dergisi*, C.XX, S.36, Ankara 2004, s. 12.

Aydın-Balıkesir dağlarına kadar uzanan şeride yerleşen Tahtacılar, Tokat Zile civarında bulunan Sıraçlar diğer ocaklardan müstakil bir hüviyete sahiptirler³⁴.

Ege ve Akdeniz yöresinde Alevî toplulukları için kullanılan Tahtacı kavramı, süreç içerisinde değişime uğrayarak günümüze kadar gelmiş bir kavramdır. Eski Anadolu Türkçesi'nde ve hatta Osmanlıca'nın ilk devrinde "er" kelimesiyle yaygın bir şekilde birleşik adlar yapılıyor ve bu adlar topluluk ve şahıslara veriliyordu. "Ağaçeri" Yakındoğu'ya gelen Oğuz elinden bir topluluk, ormanlık bir bölgede yurt tuttuğu için bu adla anılır³⁵. Önceleri "Ağaç-Eri" olarak bilinirken, süreç içerisinde farsça kökenli bir sözcük olan "tahta-tahte"ya, "-cı" Türkçe iş ekinin eklenmesiyle "Tahtacı" olarak kullanılmaya başlanmıştır. Genel olarak geçimlerini orman ürünlerinden sağlayan, geçmişte göçebe, günümüzde yerleşik olarak yaşayan, Maraş'ın batısından başlayıp Toroslar boyunca uzanan, Ege'ye tırmanan ve Kaz Dağı yöresinde yoğunlaşan Türkmenler için bu kavram kullanılır. Adana yöresinden Çanakkale'ye kadar bulunan Ağaçeri Türkmenleri oniki oymaktır. 1-Aktavlı, 2-Enseli, 3-İlbeyli, 4-Evci, 5-Beydili, 6- Çaylak, 7- Şehepli, 8-Gökçeli, 9-Alcı, 10-Çepçili, 11- Üsküdarlı, 12-Kehalı³⁶.

Osmanlı devleti zamanında, Tahtacıların toprağa yerleştirilmeleri ile ilgili vesika ve fermanlar bulunmaktadır. Bunlardan biri olan 1126 tarihli fermanda, Yörükkan taifesinden Çıblaklı ve Çaylaklı oymaklarının Kıbrıs'a sürgün edildikleri, fakat bir kısmının gemi kaptanlarını öldürerek kaçtıkları ve Aydın, Menteşe, Teke dağlarına sığındıkları anlatılmaktadır. Fermana konu olan bu oymaklar, Tahtacı oymakları olup, kayıtlarda Yörük oldukları belirtilmiştir. Tahtacılar ise kendilerine "Türkmen" derler. Çaylaklar sülalesinden Antalya'nın Finike ilçesinin merkezinde birkaç aile olduğu bilinmektedir. Finike'nin köylerinden olan, Gökbük, Hızırkahya ve Baymak köylerinde bu sülaleden aileler bulunmaktadır³⁷.

Resmî istatistiklerin bulunmamasına karşın Türkiye'de ve Antalya bölgesinde Alevî nüfusun spekülasyonlara çok yer vermeyecek şekillerde ortaya koyulduğu araştırmalar bulunmaktadır³⁸. XIX. yy. sonlarında Avusturya- Almanya bilim adamlarından Prof. Petersan Von Luşan özellikle Antalya bölgesi Tahtacıları üzerinde bir çalışmak yapmak üzere yurdumuza gelmiştir. 1986-1994 yıllarında Teke yöresinde Tahtacıların bulunduğunu belirterek çalışmalarını bu alanlarda yoğunlaştırmıştır. Tahtacı halkının da müslaman

³⁴ Orhan Türkdoğan, *Alevî Bektaşî Kimliği*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 1995, s. 484; Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *Beletten*, c. XXVI, s. 528.

³⁵ Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. I, s. 460-461.

³⁶ Nejat Birdoğan, "Tahtacıların Dünyası", *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (TAHTACILAR) Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı, Antalya 1993, s. 9-17.

³⁷ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*, Otağ Yay, İstanbul 1977, s. 27.

³⁸ İlyas Üzümlü, *Günümüz Alevîliği*, İsam Yay. İstanbul 2000, s. 20.

olduğunu, Türkçe konuştuğunu ve kendilerini gerçek inananlar olarak kabul ettiklerini belirtir³⁹

Alevîlerin yoğun olarak yaşadığı kent merkezleri incelendiğinde bu kentler arasında Antalya da görülmektedir⁴⁰. Araştırmalara göre Antalya kent merkezinin Türkmen Alevî nüfusunun yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri olduğu görülmektedir⁴¹. Yüksek lisans tezine de konu olan, araştırma kapsamında Antalya’da Türkmen Alevî nüfusunun yoğunlukla yaşadığı köyler ve mahalleler şu şekildedir; Elmalı Tekkeköy, Akçaeniş, Finike Gökbük, Hızırkahya, Baymak, Turunçova Menevşelik Mahallesi, Merkez Kızılarık, Zeytinköy, Altınova Koyunlar (eski adı Karahayıt), Konyaaltı Karatepe, Ekizce Yaylası, Doyran, , Kemer Kuzdere, Kaş Gömbe, Kumluca Göllü Yaylası, Beşikci köyü, Korkuteli Büyükköy⁴².

1.2.2. Antalya Yöresi Türkmen-Alevî Ocakları

Alevî-Bektaşî toplulukları yapılanması bakımından dergâhlar ve ocaklara bağlıdır. Toplumsal planda dergâhlar ve ocak disiplini esastır. Bu açıdan ocaklar, Anadolu halk inançlarında büyük bir öneme sahiptir. Bunun eski geleneklerle bağlantılı olduğuna dair birçok araştırmacı görüş belirtmiştir. Ocak kültürü, ateş kültürü ile birlikte değerlendirilir. Ocak, sözcüğü eski metinlerde ve daha sonraları “soy ve sülale” anlamında da kullanılmıştır. Alevîlik geleneğinde “ocak” terimi, dinsel hizmetleri gören dedelerin aileleri ve bu ailelerin çevresinde oluşan organizasyonu ifade etmektedir. Dede ailelerine dayanan Ocak örgütlenmesi Alevîlik’in temel kurumlarından. Geleneksel yaşamda ocak sistemi, Anadolu’daki Alevîleri yy.lar boyunca dış dünyaya karşı koruyan ve toplumsal organizasyonunun düzenlenmesini ve yaşanan sorunların çözümünü üstlenen bir role sahip olmuştur. Ocak üyeleri yani Dedeler, sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunurlardı. Dedelerin sahip oldukları yetkiler ve yaptırım güçleri cemaatin sosyal düzenini sağlayan etkili bir unsur olmuştur. Alevîlerde her dede ve talip ailesi bir ocağa bağlıdır. Dedenin de talibin de soyu, Evlad-ı Resul ve Ali’ye uzanan, ‘piri’ veya ‘mürşidi’ olmalıdır. Anlaşılacağı üzere ocak sistemi dışında bir Alevî düşünülemez. Dede olsun, talip olsun herkesin bu sistem içerisinde belirlenmiş bir konumu ve sorumluluğu vardır⁴³.

³⁹ Birdoğan, “Tahtacıların Dünyası”, s. 21-22.

⁴⁰ Caner Erdoğan, *Antalya’daki Alevîlerin Siyasi Eğilimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2011, s. 8

⁴¹ Erdoğan, *Antalya’daki Alevîlerin Siyasi Eğilimleri*, s. 8.

⁴² Meral Öztoprak Sağır, *Seçmenin Din, Toplum ve Siyasete Bakışı: Antalya Örneği*, Boyut Yayınevi, İstanbul 2009, s. 182; Erdoğan, *Antalya’daki Alevîlerin Siyasi Eğilimleri*, s. 8

⁴³ Ali Yaman, Anadolu Alevîliği’nde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 23-28 Ekim*, Nevşehir 2000, s.3; “Alevîlikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Planı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), s. 43; *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 239.

Ocakları şu şekilde sınıflandırabiliriz⁴⁴.

1- İşlevlerine göre:

a- Mürşid Ocakları

b- Pir Ocakları

c- Rehber Ocakları

d- Düşkün Ocakları

2-Örgütlenme bakımından:

a- Bağımsız Ocaklar

b- Hacı Bektâş-ı Velî Çelebilerine Bağlı Ocaklar

3-Uygulamadan kaynaklanan farklılıklara göre:

a- Erkânlı Ocaklar

b- Pençeli Ocaklar

Ocaklar şeklindeki bu örgütlenme Anadolu'nun birbirinden çok uzak bölgelerinde yaşayan Alevîler arasında iletişimi de sağlayan yegâne araçtır ve bu işlevini ocakzâde dedeler aracılığıyla yerine getirmiştir⁴⁵.

Ocakların Alevîler açısından farklı sosyal grupların Alevî topluluğunun bir arada tutulmasında önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Dede ve Pir gibi toplumun kanaat sahiplerinin ise Alevî topluluklar içerisinde zuhur edebilecek çeşitli ihtilafların da çözümü için uzlaştırıcı rolleri olduğuna dikkat çekilmelidir⁴⁶.

İslâm düşüncesi içerisinde yer alan siyasi ve itikadî mezheplerde her ne kadar peygamberi esas alan bir silsile yer alsada soya bağlı bir tevarüsle geçen bir yetki devri söz konusu değildir. Alevî-Bektâşîlik'te ise kültürel bir mirasın devamı olarak Dedeler böyle bir yetkiye sahip olmaktadır. Dedeler soyda devam ettiği gibi seçimle gelip, icazetle de tayin edilmektedirler⁴⁷.

Alevîliğin eğitim, inanç, hukuk gibi önemli içyapısal sosyal-dinsel organizasyonunu sağlayan Ocaklar, Cumhuriyet dönemi sonrasında yaşanan kentleşme ile birlikte Dede-Talip ilişkilerinin kopması, farklı eğitim ve hukuk süreçlerinin ortaya çıkması sonrasında giderek zayıflamaya başlamıştır.

⁴⁴ Ali Yaman , “Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri”, *1.Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim*, Ankara 1999, S.1, s. 415-416.

⁴⁵ Yaman , “Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri”, s. 415-416.

⁴⁶ Yaman, *Alevîlikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Planı*, s. 55.

⁴⁷ Sönmez Kutlu, “Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortadoksi veya Metadoksi”, *İslâmiyât*, C. VI, Sayı 3, (2003), s. 39.

Anadolu Alevleri içerisinde Dedeli Alevî olarak da bilinen Tahtacı topluluğu, İzmir Naldöken köyünde bulunan Yanyatır Ocağına ve Aydın'da bulunan Emirli Ocağına bağlıdır. Bu ocaklar günümüzde hala varlığını sürdürmektedir⁴⁸.

Kentlerde Alevîliğin yeniden canlanması ile ocakların ve diğer geleneksel kurumların, vakıf ve Cemevleri gibi kurumlara dönüştüğü görülmektedir. Cemevleri, Alevî-Bektâşîlik'te yeni bir kurumlaşmadır. Günümüzde Cemevleri camilerin bir alternatifi olmadıkları gibi hukuksal açıdan da bir ibadethane hane olarak görülemezler. Bununla birlikte vakıf, dernek ve kültür merkezi adı altında faaliyet göstermektedirler.

Ocakların işlevleri farklı şekillerde de olsa Cemevleri tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Ocak dedelerinin yerini kentlerde Cemevleri almış durumdadır. Dedelerin belli bir ocakla değil giderek görev yaptığı Cemevinin adıyla anılmaya başladıkları görülmektedir. Daha önce gönüllük esasına dayalı ocak dedelerine verilen ayni veya nakdi hizmet karşılıklarının yerine günümüzde Cemevlerinin idari yapısı içerisinde dernek veya vakıflar tarafından düzenli maaş verilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla ocak sistemi böyle bir geçiş sürecine girmiştir⁴⁹.

Antalya'nın Elmalı ilçesinde bulunan Alevîliğin en önemli dini merkezlerinden birisi Abdal Musa Tekkesi'dir⁵⁰. Bunun yanı sıra Antalya'da, Antalya Cemevi, Hacı Bektâş-ı Velî Kızılarık Cemevi, Alevî Kültür Dernekleri Konyaaltı Cemevi, Elmalı Tekke Köyü Cemevi, Kepez Konuksever Mahallesi Cemevi, Antalya Kültür Cemevleri bulunmaktadır⁵¹.

1.2.3. Antalya Yöresi Türkmenliği ve Tarihsel Süreç

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da egemenliğinin sağlanmasının ardından, XIV. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da yaşayan konargöçer Türkmenler için, Yürük/Yörük kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Yörük kavramı yürümek mastarından türetilmiş bir kelimedir. Akdeniz'de ve Batı Anadolu'da XVII. yüzyıldan önce konargöçer yaşam şeklini benimseyenlere Yörük denildiği gibi, sonraki süreçte bu bölgelere gelen konar göçer şeklinde yaşayan topluluklara "Türkmen" denilmiştir⁵².

Türkiye'de Alevî-Bektaşî topluluklarının, tarihleri incelendiğinde genel olarak Asya içerisinden Anadolu'ya gelen Türkler olduğu görülmektedir. Türk boylarının bazı kolları kırsal alanlarda göçebe yahut yarı göçebe olarak yaşamlarını devam ettirirken, bazı kolları ise

⁴⁸ Birdoğan, "Tahtacıların Dünü", s. 16.

⁴⁹ Yaman, *Alevîlikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Planı*, s. 60.

⁵⁰ Ramazan Uçar, *Alevîlik – Bektaşîlik, Berikan Yayınevi*, Ankara 2012 s. 96.

⁵¹ Bkz. Ömer Faruk Teber, "Bir Sosyal Kurum Olarak Osmanlı Devletinde Antalya Vakıfları Vakfiye Örnekleri", *Antalya Kitabı Selçuklu'dan Cumhuriyete Sosyal Bilimlerde Antalya I*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yay. Antalya 2018, s.120-129.

⁵² Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, "Bozulus Türkmenleri 1540-1640"*, Bilge Yay. Ankara 1997, s. 38.

kentlerde yerleşik yaşam şeklini benimsemişlerdir. Kırsal alanlarda göçebe veya yarı göçebe şeklinde yaşayanlar kendilerini "Alevî", şehirlerde yaşayanlar ise "Bektaşî" olarak tanımlamışlardır. Yarı göçebe olan Alevîler ve yerleşik hayat süren Türkmen toplulukları önceden tanıştıkları İslâm'ı, tasavvufi yönüyle algılamışlar ve sufi geleneğini Anadolu'ya getirmişler, ozanlar, dervişler ve âşıklar aracılığı ile Anadolu'da yaymışlardır.⁵³

Şamanizmi bırakarak Müslümanlığı kabul etmiş olan Türkler arasında bu yeni din, çeşitli derecelerde benimseniyordu. Şehir merkezlerinde bütün şartlarıyla benimsenip, yerine getirilen İslâm dini, eski gelenek ve göreneklerin henüz canlılığını kaybetmiş olduğu göçebe Türk topluluklarında eski din ve inanışlarla bir arada yoğurularak kabul ediliyordu. Hoca Ahmet Yesevi'nin ve sonradan Hacı Bektâş-ı Velî'nin tasavvuf düşünceleri de bunlara eklenince, Alevîlik ve Bektaşîlik inançları ortaya çıkmış oldu. Din ve tasavvuftan gelen şer'i ve mistik esaslara bağlanmış oluyorlardı. Hoca Ahmet Yesevi'nin ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vahdet-i Vücut felsefesinden hareketle eski Türk inanışları içinde aldığı yeni şekildir. Kültürlerini yaşatan bu topluluklar tasavvufi İslâm ile bu kültürlerini uzlaştırmış, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i önder seçerek hayat tarzlarına uygun bir inanç sistemini oluşturmuşlardır⁵⁴.

Anadolu'da yer alan Tahtacılar, Abdallar, Yörükler, Zazalar, Baraklar, Avşarlar, Nalcılar, Çepniler, Sıraçlar, Amucalar, Bedreddinîler, Terekemeler, Nusayriler ve Bektaşîler gibi isimlerle anılan gruplar bugün genel olarak "Alevî" kavramıyla adlandırılır.⁵⁵

Ayrıca Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde yer alan fütüvvet ehli esnaf dayanışma teşkilatlarına bağlı Ahî'lerin olduğu da bilinmektedir. Ahîlerin Antalya ve çevresinde de etkin bir konumda olduklarını ve onların, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulduklarını İbn Batûta'nın meşhur Seyahatnâmesinden öğreniyoruz. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda eşine az rastlanılabilecek bir hizmet telakkisi içerisinde hayatlarını vakfetmişlerdir⁵⁶.

Özellikle Abbasiler döneminde İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde devlet kuran birçok sülale, nüfuzları "Alevî" kavramının siyasal etkisine bağlıdır. Bu soya mensup olmanın siyasal yararları bu soya mensup olsun olmasın birçok ailenin Hz. Ali soyundan geldikleri iddialarına yol açmış, bu şekilde çok sayıda siyasal oluşum ortaya çıkmıştır. Safevî Hanedanı da Hz. Ali soyuna mensubiyet iddialarıyla Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenler üzerinde çok etkili olabilmiştir. Sultan II. Beyazıt döneminde Safevîler 907/1501'de Şamlu, Rumlu,

⁵³ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, s. 52. ; Subaşı, "Anadolu Alevîliği Üzerine", s. 175-195.

⁵⁴ Hüseyin Bal, "Alevî-Bektaşî Sosyolojisinde Konu ve Yöntem", *Türkiye Günlüğü*, 1997, s. 109; Mustafa Talas, "Mehmet Eröz'de Bir Din, Mezhep ve Kültür Konusu Olarak Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik" *Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi*, 27(2003) s. 8.

⁵⁵ Ali Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, NoktaKitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 23.

⁵⁶ Ebû Abdullah Muhammed İbn Batûta Tancî, *İbn Batûta Seyahatnâmesi*, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2000, s. 405-406.

Ustaclu, Tekelu, Dulkadir, Avşar ve Kaçar Türkmen oymaklarından oluşan bir ordu ile Şah İsmail önderliğinde devlet kurmayı başarmışlar ve güçlenmişler⁵⁷. Sultan II. Beyazıt ülke içerisindeki İranî propagandaya maruz kalan Alevî zümresini kontrol altına alabilmek için Bektaşî tarikatını kullanmıştır. Fikri yapısı itibariyle Alevî zümreye hitap edebilen Bektaşilik, yeniçeri teşkilatıyla olan ilişkisinden dolayı resmî otoriteyle barışıktır⁵⁸.

Safevîler, Anadolu'daki "Türkmen" aşiretlerini doğrudan doğruya kendi mirasçıları olarak düşünmekte ve onlar üzerinden siyasetlerini yürütmek istemektedirler. Erdebil bağluları, dervişleri, sûfileri ve Kızılbaş aşiretleri, manevi plan çerçevesinde eğitilerek Safevî askeri sınıfını meydana getirmek üzere yetiştirildikleri bilinmektedir.⁵⁹

Anadolu'da Kızılbaşlık, bu topraklarda yürütülen Safevî propagandasının tesiriyle XVI. asrın başlarından itibaren, Osmanlı Halk İslâmî'nin Sünnilik ve Kızılbaşlık (Alevîlik) şeklinde ikiye bölünmesi sonucunda ortaya çıkmış bir olgudur. Şeyh Haydar'dan itibaren kullanılan bu tabir zamanla sadece Anadolu'daki Alevî toplulukları için kullanılan bir terim haline gelmiştir⁶⁰. Safevî Devletini kuran ve devam ettiren Anadolu Türkler arasında yer alan Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Tekelü (Antalya bölgesi), Zü'lkadr ile yine Anadolu'daki Karaman bölgesi halkına ve Varsaklar'a (Tarsus bölgesi Türkmenleri) bağlı Türkmen gruplar Safevî propagandasının hedef kitleleri olmuşlardır⁶¹. Anadolu'daki bu Türkmen zümreler, Anadolu Türklüğü'nün en temiz, en canlı bir unsurunu teşkil ediyordu. Ancak devlet anlayışının kurumsallığına yabancı olan aşiret nizamı haricinde hiçbir ictimai nizam tanımayan, köylüye ve şehirliye karşı disiplinsiz tavırlar sergiledikleri de göz ardı edilmemelidir⁶².

XVI. asrın başlarından XVII. asrın ortalarına kadar devam eden Osmanlı – Safevî mücadelesi sırasında genellikle arada kalıp ezilen Kızılbaş halkında, ezilen ve sıkıntı çeken her toplumda olduğu gibi bir kurtarıcı bekleme inancının olduğu görülmektedir⁶³.

Kurtarıcı bekleme inancının varlığı Pir Ali'ye ait olan şu dörtlükten de anlaşılmaktadır.

Osmanlı yanına kalır mı sandın

Nice intikamlar alınsa gerek

Mehdi çıkar ise nic' olur halin

Heybetli küsleri çalınsa gerek⁶⁴

⁵⁷ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 22.; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşunda ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara 1976, s. 15-23.

⁵⁸ Sarıkaya, "Anadolu Alevîliğinin Oluşumu", s. 91.

⁵⁹ Teber, *XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması*, s. 51.

⁶⁰ Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, Ankara 2013, s. 7.

⁶¹ Rumlu Hasan, (*Ahsenü't-Tevârih*) *Şah İsmail Tarihi*, Çev.Cevat Cevan, Ankara 204, s. 4; Reşat Öngören, "Sünnî Bir Tarikattan Şii Bir Devlete: Safeviyye Tarikatı ve İran Safevî Devleti", *Bilgi ve Hikmet*, Sayı 11, Yaz 1995, s. 86.

⁶² Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1999, s. 47.

⁶³ Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, s. 8.

Osmanlı Devleti, merkezi otoriteyi güçlendirmek için yeni düzenlemeler getiriyor, yerleşik nüfusu koruyarak tarım gelirlerini arttırıyor, aşiretleri denetimi altına alıyor, onları tahrir defterlerine geçiriyor ve düzenli vergiye tabi tutuyordu. Orta Anadolu bozkırları, Teke Yöresi ve Tokat ile Sivas arası yaylalarda yaşayan Türkmen toplulukları, kendi hayat tarzları olana konargöçer yaşantıları ile bağdaşmayan, Osmanlı yönetiminin merkezileştirme eğilimine karşı idiler⁶⁵. Anadolu'nun büyük kısmını saran ekonomik-sosyal kökenli huzursuzluklar konargöçer grupların Alevîlik, Bektaşîlik ve Şîliğe açık sempatilerinin de rolüyle Şah İsmail giriştiği siyasî-mezhebî mücadelede önemli bir âmil oldu⁶⁶.

Babai isyanını takip eden yıllarda bu harekete mensup şeyhlerin uç bölgelerine dağılmaları neticesi bilhassa Batı Anadolu'da açtıkları zaviyeler, tabii olarak Bektaşîliğin ikinci derecede merkezleri haline gelmiştir. Teşekkül devrinde açılan zaviyelerle şeyhlerini zikrederek bu konuda iyi bir vesika hizmeti gören Vilayetname, tarikatın bu erken devrindeki yayılma sahasını tespitte yardım eder. Buna göre Konya, Eskişehir ve Uşak çevresi bu sahanın içindedir. Ayrıca Vilayetname'de geçmemekle beraber vaktiyle Abdal Musa'nın zaviyesini kurduğu Antalya yöresini de buna dâhil etmek gerekir⁶⁷.

Antalya coğrafi konumu itibariyle Teke Yöresinde bulunur. Teke-Eli'nde bulunan Kızılbaş halk da Mehdi beklemekteydi. Bu inancı kendi lehine kullanan Şah-Kulu Baba Tekeli büyük bir ayaklanma çıkartmıştır. Kendisinin de Baba İshak-i Horasani gibi mehdi olduğunu iddia etmiştir⁶⁸.

Teke Yöresinde (Antalya-Isparta-Burdur) kendini Şah İsmail'in Anadolu'daki halifesi olarak kabul eden Şah Kulu Baba, II. Bayezid'in şehzadeleri arasındaki taht mücadelesinden kaynaklanan boşluktan da yararlanarak ilk Alevî kökenli iktidara karşı halk hareketini başlatmıştır. Devletin ağır vergilerle iyice yoksullaştırdığı halk kitlelerinden de yoğun destek almıştır. Ancak, zamanla bu halk hareketi yağma hareketine dönünce kontrolden çıkmış, Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılmış olan bu isyan Osmanlı Devleti tarafından geç de olsa bastırılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde Alevî kimliğinin bu denli doğrudan ön plana çıktığı en büyük halk hareketidir⁶⁹.

Şah-Kulu'nun nüfuzu o kadar artmıştı ki, taraftarları kendisini mehdi, peygamber, hatta Allah mertebesine çıkarıyor; şahın öldüğü ve Şah-Kulu'nun onun yerine geçtiği şayiası yayılmış bulunuyor, memleketi ancak onun kurtarabileceğine inanılıyordu. Fakir köylüler, gayr-ı memnun sipahiler büyük küteller halinde etrafında toplanmışlardır⁷⁰.

⁶⁴ A. Gölpinarlı-P. N. Boratav, *Pir Sultan Abdal*, Derin Yayınları İstanbul 1991, s. 19-20, 77-78

⁶⁵ Teber, *XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması*, s. 51-52.

⁶⁶ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Osmanlı-İran Münasebetleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. II, s. 405.

⁶⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. V, s. 378-379.

⁶⁸ Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, s. 9-10.

⁶⁹ Caner Erdoğan, *Antalya'daki Alevilerin Siyasi Eğilimleri*, s. 8.

⁷⁰ Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, s. 9-10.

Şeyh Safiyüddin'in torunu Hoca Ali'nin, Timur'un Anadolu'dan götürdüğü esirleri serbest bırakması dolayısıyla Anadolu'da, bilhassa Teke, Hamit ve Karamanoğulları gibi beyliklerde birçok müridi bulunuyordu. Yine II. Murat tarafından Osmanlı topraklarında kabul edilmeyen Şeyh Cüneyd 1449'da gittiği Karaman, Teke ve Hamitoğulları topraklarında tutunabilmiştir. Bu durumdan hareketle, bölge halkının Şiiliğe temayülünün bir sonucu olduğu düşüncesi beyan edilebilir⁷¹.

⁷¹ Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTALYA YÖRESİ ALEVİLİĞİNİN İTİKADİ YAPISI

2.1. Antalya Yöresi Alevîliğinde Dini İnançlar

Antalya’da yaşayan ve ağaç işleriyle uğraşan Alevîlere Ağaçeri/Tahtacı denilmektedir⁷². İslâm inançlarına sahip bulunan bu toplulukların, batınî yorumlardan kaynaklı olarak oruç, namaz gibi bazı ibadetler konusundaki ilgisiz tavırları ve yorumları sebebiyle, kendilerine bazı kesimler tarafından şüphe ile yaklaşıldığı bilinen bir gerçektir⁷³. Fakat sözlü bir geleneğe dayanması sebebiyle tarihi süreç içerisinde, başta Eski Türk inançları olmak üzere değişik inanç sistemleriyle etkileşim içinde bulunmasına rağmen, bu etkileşimler hiçbir zaman Alevî – Bektaşî topluluğunun, İslâm kimliğinin önüne geçmemiştir⁷⁴.

Kur’an-ı Kerim’de “... **Size Müslüman olduğunuzu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: ‘ Sen mü’min değilsin’ demeyin...**” buyrulmaktadır. Kesin olan husus şudur ki, Türkiye’de yaşayan Alevî-Bektaşî zümreler, iman esaslarına gönülden inanmaktadırlar. Fakat bu esaslarda, İslâm’ın tespit ve tayin ettiği çerçevenin dışına çıkan bir takım serbest yorumların varlığı göze çarpmaktadır⁷⁵.

Bu yorumların ortaya çıkmasında, İslâm’ın kabulünden önceki döneme ait Türk kültür ve inanış şekillerinin, Anadolu Alevîliğinin, Bektaşî edebiyatının ve kültürünün ağır bastığı İslâmî bir inanış ve yaşayış biçimlerinin yoğrulmuş ve iç içe girmiş şekli olması önemli bir etkindir⁷⁶. Alevî kültürden gelen alan uzmanlarına göre de Anadolu Alevîliğini anlayabilmek için, Orta Asya kültürü, Anadolu ve Balkan coğrafyasının etkileri ile bu temel yaklaşımlardan geçen kültüre –inançsal öğeleri bilmemiz gerekmektedir. Ayrıca bunların Alevîliğin itikadî ve kültürel oluşumunda meydana getirdiği izleri incelemek ve dikkat etmek gerekir⁷⁷.

Antalaya’da Alevîler ve Sünniler iç içe yaşayan bir toplum olmasından dolayı inanç konusunda görüşleri hemen hemen aynı olmakla birlikte, yer yer batınî yorumlara rastlanmaktadır.

⁷² Hasan Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslâmiyet, Dergisi*, 3 (2003), s. 111-112; Yaman, *Alevîlik ve Kızılbaşlık Tarihi*, s. 24.

⁷³ Fırlı, *Türkiye’de Alevîlik – Bektaşîlik*, s. 226.

⁷⁴ Uçar, *Alevîlik – Bektaşîlik*, s. 64-65.

⁷⁵ Nisa 4/94; Fırlı, *Türkiye’de Alevîlik – Bektaşîlik*, s. 227.

⁷⁶ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2008, s. 558

⁷⁷ Baki Öz, *Alevîlik Tarihinden İzler*, Can Yay. İstanbul 1997, s. 103.

2.2. İnanç Esasları ile İlgili Kabulleri

İslâm dini Allah'ın varlığı ve birliği inancına dayanan bir dindir. Bu bakımdan ilk ele alınması gereken husus tevhid inancıdır. Daha sonra temas edilmesi gereken meseleler ise, Peygamber, Melekler, Kitaplar, Ahiret ve Kader inancıdır. Bunların yanı sıra Alevîlik-Bektaşilik'te görülen Hakk-Muhammed-Ali anlayışı ve Ehl-i Beyt Telakkileri de ele alınması gereken inanç unsurlarındandır⁷⁸.

2.2.1. Allah İnancı

Alevîler'in temel kaynaklarından biri olan Buyruk'ta, Allah'ın varlığı, birliği, mekândan münezzeh olduğu ve her şeyi gördüğü, bildiği, sonsuz bir güce sahip olduğu şeklinde bir Allah inancı vardır. Bu şekildeki bir Allah inancı, Kur'an'ın öngördüğü tevhid anlayışıyla örtüşmektedir.⁷⁹

Allahu Teâlâ “Ben cinleri ve insanları yalnız beni tanıyıp kulluk etsinler diye yarattım.”⁸⁰ buyurmaktadır. İnanın yaradılış amacının, varolma sebebinin Allah'a kulluk etmek olması açısından, Alevî edebiyat ve kültüründe Allah telakkisi çok önemlidir. Allah inancı tamamen tasavvufî unsurlardan doğmuş, gelişmiş merkezi ve vazgeçilmez bir inanıştır⁸¹.

Bu inanışta, yüce yaratıcının tüm sıfat ve isimlerinin insanda mevcut olduğu düşüncesinden hareketle insana büyük değer atfedilmiştir. Bu değer zamanla tasavvufî unsurlarla zenginleştirilerek Allah'ın kendini insanda gösterdiği şekilde algılanıp yorumlansa dahi hiçbir şekilde Allah'ın varlığına ve birliğine olan inancı zedelememiştir⁸².

2.2.2. Hakk – Muhammed – Ali Anlayışı

Alevî inancın temel taşlarından biri Hak-Muhammed-Ali üçlemesidir. Hakk-Muhammed-Ali deyişi, Alevîlik-Bektaşilik'te inanç yapısı ile ilgili yaklaşımları ortaya koyan bir kavramdır. Bu Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi ile ilah tasavvuru, nübüvvet ve velayet anlayışı ortaya koyulmuştur. Bu üçleme gibi kimi zaman Allah, peygamberi Muhammed ve onun halefi imam Ali biçiminde yorumlanıyorsa da, zaman zaman Allah, Muhammed ve Ali'nin Tanrı'nın üç sureti olduğu ifade edilir. Allah, Muhammed ve Ali, üçü bir olarak kabul edilmekte ve Tanrı, Muhammed ve Ali suretinde görünmüştür, şeklinde inanılmaktadır. Bu üçlemede inanç sırasına yapılan vurguya rağmen genellikle hikâyelerde Hz. Ali Hz.

⁷⁸ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 65.

⁷⁹ Mustafa Ekinci, “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk'un İman ve İslâm Esasları Açısından Değerlendirilmesi”, *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 13 (2004), s. 16-17.

⁸⁰ Zâriyat 51/56.

⁸¹ Fırlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, s. 559.

⁸² Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 65.

Muhammed'den daha üstün tutulduğu görülmektedir. Bazı yerlerde ise, Allah-Muhammed-Ali ya da Hakk-Muhammed-Ali deyişi Alevî kültüründeki genel inanç sıralamasını da, önem sırasına göre ortaya koyduğu kabul edilmektedir⁸³.

Üçlemedeki birinci kavram olan Hakk kavramı, Tanrı anlayışını belirtmektedir. Alevî-Bektaşî geleneğinde, Allah inancı vahdet-i vücuda dayalı bir yorumla ortaya konur. Bu yoruma göre, Allah'ın öncelikle tüm âlemi yaratığına, âlemde ve özellikle insanda tecelli ettiğine inanılır. Allah'ın, sonsuz derecede esirgeyici ve bağışlayıcı olan aşkın ve yüce bir varlık olduğu şeklinde inanılır⁸⁴.

Alevî-Bektâşî geleneğinin temel teması sevgi, hoşgörü ve kardeşliktir. Allah-Muhammed-Ali muhabbeti ile başlayan aşk, Hacı Bektâş-ı Velî'nin yetmiş iki milleti bir görme anlayışı ile perçinlenmiş ve birbirini bütünlemiştir⁸⁵. Alevî öğretisinin özünü teşkil eden Vilâyetnâmeler, Buyruklar, Nefesler ve Fütüvvetnâmeler gibi kaynaklar, özünde şevgiyi işlemiştir⁸⁶.

Üçlemedeki ikinci kavram olan Muhammed, peygamberliği ifade etmektedir. Peygamberlik, Sünni geleneğinde olduğu gibi, Allah'ın buyruk ve öğretilerini insanlara ulaştırmak amacıyla, insanlar arasından seçilen bir kişiye verilen görevdir⁸⁷.

Üçüncü kavram olan Ali ise, velâyet anlayışını ifade eder. Velâyet anlayışı, Hz. Ali'ye tarihsel kişiliğine uygun olarak, Hz. Muhammed'in hem yakın akrabası, hem de halifesi olması vasfının yanı sıra "Allah'ın Arslanı" olma vasfını kazandırmıştır. Alevî kaynakları arasında yer alan İlm-i Cavidan'da Hz. Ali, Allah'ın dostu (veli) olarak kabul edilmektedir⁸⁸. Hz. Ali'nin, Alevîlik içinde yer yer mitolojik ifadelerle anıldığı da görülmektedir. Mitolojik hikâyelerde, Muhammed ile Ali kavramları birbirine girmiş adeta birbiriyle bütünleşmiştir. Sanki Ali ile Muhammed'i birbirinden ayırmak mümkün görünmemektedir⁸⁹. Her ikisi de birbirini tamamlayan iki farklı parça gibi algılanarak " biri olmazsa diğeri de olmaz" denilmektedir⁹⁰.

Türk İslâm edebiyatının önemli bir kısmını temsil eden Hz. Ali Cenknâmeleri de millet, mezhep ve grup ayrımı gözetmeksizin, toplumsal çatışmalara imkân tanımayan bir

⁸³ Mustafa Öztürk, "Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine", *İslâmiyet VI*, 3 (2003), s. 55-70; Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 176, 182.

⁸⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 183.

⁸⁵ Ahmet Yıldırım, "Alevî-Bektâşîlerin Dinin temel Kaynaklarından Kur'an ve Sünnete Bakışı", *Uluslar arası Bektâşîlik ve Alevîlik Sempozyumu-I*, s. 293.

⁸⁶ Hacı Bektâş-ı Velî Velî, *Makâlât*, haz. Esad Coşan, Sadeleştiren, Hüseyin Özbay, Kültür Bak. Yay., Ankara 1996; Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektâşîlik Yazıları*, s. 31.

⁸⁷ Öztürk, "Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine", s. 55-70; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 183.

⁸⁸ Raşit Tanrikulu (Çev.), *İlmi Cavidan*, Ayyıldız Yay., Ankara 1998.

⁸⁹ Cenksu Üçer, "Hak-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevîlikte Hz. Ali", *Hazreti Ali Sempozyumu Bildirileri*, DEÜ İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı ve DİB, İzmir 2009, s.133.

⁹⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 183.

anlayış üzerine kurulmuş dinî edebî ve ahlakî eserlerdir. Alevî topluluklarda çok sayıda yazma ve matbu şekilleri olan bu eserlerde, Hz. Ali üzerinden dini bilgiler öğretilmiş ve diğer yandan da Türk ve Türkmen unsurlarında Hak-Muhammed-Ali üçleme öğretileri derinlemesine işlenmiştir⁹¹.

Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi bir başka görüşe göre, Şîlik'te olduğu hüviyetleriyle Bektaşiliğe geçmemiş, daha başından beri mevcut İslâm öncesi inançlarla yoğrularak, onların yapısına uygun bir içerik kazanmıştır. Bu değiş, toplum arasında da sıkça kullanılmakta olup, bir kişi önemli bir iş yapınca topluluğun diğer üyeleri ona “ Hakk-Muhammed-Ali kabul etsin” demektedirler. Ayrıca, Alevî toplulukları kendi inanışlarını ifade ederken “Muhammed- Ali yolu” ifadesini kullanmaktadırlar⁹².

2.2.3. Ehl-i Beyt Telakkileri

Ehl-i Beyt, “Ev halkı” anlamına gelmekte olup, ev sahibini, eşini, çocuklarını, torunlarını ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Ehl-i Beyt cahiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade etmekteyken, İslâmî dönemden günümüze kadar sadece Hz. Muhammed'in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olmuştur⁹³.

Ehl-i Beyt'e ilişkin ayette “... Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁹⁴ buyrulmaktadır. Bazı rivayetlere göre bu ayet indirildiğinde, Hz. Peygamber hanımlarından Ümmü Selerne'nin odasında idi. Rasûlullah da orada bulunan veya sonradan gelen Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına alarak. “Allah'ım, bunlar benim Ehl-i Beytimdir, onları günahlarından temizle!”⁹⁵ diye dua etmiştir. Alevî- Bektaşî topluluklarında Hz. Peygamberin Ehl-i Beyti olarak; Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve onların soyundan gelenler kabul edilir. Topluma önderlik edecek kişilerin de Ehl-i Beyt soyundan gelmesi gerektiğine inanılır. Bu bağlamda On İki İmam tolum için önemli bir yere sahiptir. On İki İmam şunlardır:

- 1- Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661)
- 2- Hasan b. Ali (ö. 49/669)
- 3- Hüseyin b. Ali (ö. 61/680)
- 4- Ali Zeynelâbidîn (ö. 94/713)
- 5- Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733)
- 6- Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765)

⁹¹ Mehmet Atalan, “Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri”, *Hz. Ali Sempozyum Bildirileri*, İzmir 2009, s. 58.

⁹² Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 183-184.

⁹³ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, c. X, s. 501.

⁹⁴ Ahzab 33 / 33.

⁹⁵ Tirmizi, “*Menakıb*”, 31.

7- Mûsâ el-Kâzım (ö. 183/799)

8- Ali er-Rızâ (ö. 203/818)

9- Muhammed et-Takî (ö. 220/835)

10- Ali en-Nakî el-Hâdî (ö. 254/868)

11- Hasan b. Ali el-Askerî (ö. 260/874)

12- Muhammed el-Mehdî Muntazar (el-Hücce; doğumu, 15 Şâban 255)⁹⁶

2.2.3.1. Tevella

Hz. Muhammed'in Ehl-i Beytini ve evlatlarını (On İki İmam'a) sevip, can-ı gönülden tabi olmaktır. Alevî topluluklarında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisine sahip olmak, her Müslüman'ın hem hakkı hem de bizatihi görevi olarak görülmüştür. Alevî-Bektaşî geleneğinin temel eserlerinden olan Erkannamelerde hal ehlinin tevellası, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve ailesinin eteklerine yapışıp, o surette halis ve muhlis olarak tevhide erişmektir. Ayrıca Ehl-i Beyti sevenlerin küçük günahlarından dolayı şefaate uğrayacağı, Ehl-i Beyti sevmeyenlerin ise ne amel işlerse işlesinler hüsranda olacakları kabul edilir⁹⁷.

Şeyh Safî Buyrukları'nda beş vakit namaz kılacak tarikat ehli kardeşlerin her sabah abdest alıp, On İki İmam'ı anması, onlardan şefaet istemesi ve Ehl-i Beyti Restül'ün düşmanlarına teberrâ edip Muhammed-Ali dostlarına tevellada bulunması istenir. Beş vakit namazını bu şekilde kılmayan talibin imanının sağlam olmayacağı, layık-ı şah ve makbul-i dergâh olmayacağı söylenir⁹⁸.

2.2.3.2. Teberrâ

Hz. Muhammed'in Ehl-i Beytini sevmeyenleri sevmemek, Hz. Muhammed soyuna düşman olanlara, düşman olmaktır. Şii eserlerde, ilk halifeler gasıp olarak görülür ve Hz. Ali'yi desteklemeyen sahabeye buğz edilirdi⁹⁹.

Erkannamelerde ise teberrâ, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin vasiyeti gereğince onların düşmanlarına tam bir düşmanlık beslemektir. Ayrıca Erkannamelerde, İmamiyye Şiası'nın aksi yönünde değerlendirmeler görülmekte, Ali dışındaki ilk üç halifeye lanet okuma ve onları gasıp olarak görme ve sahabeleri tekfir etme gibi tutumlara rastlanılmamaktadır. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a metinler içerisinde yer verilmekte fakat haklarında olumsuz değerlendirilmelerde bulunulmamaktadır. Örneğin; hırka giydirmenin, ne zaman başladığına

⁹⁶ Öz, "Ehl-i Beyt", c. X, s. 501.

⁹⁷ Ömer Faruk Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, Ankara 2008, s. 148; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklara Göre Alevilik*, s. 159.

⁹⁸ Kaplan, *Yazılı Kaynaklara Göre Alevilik*, s. 159.

⁹⁹ Ömer Faruk Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 148; Kaplan, *Yazılı Kaynaklara Göre Alevilik*, s. 159.

ilişkin bir metinde dört halifenin hepsine birden yer verildiği ve sırasıyla zikredildiği görülmektedir. Bu hususla ilgili, şöyle bir menkıbe anlatılmaktadır:

Hz. Muhammed kendi hırkasını, eliyle beşe bölmüş, önünü ve yakasını kendisi almış, sağ tarafını Ebu Bekir'e, sol tarafını Ömer'e, sağ kolunu Osman'a, sol yanını da Ali'ye vermiştir. Bunun üzerine her biri bir sandık getirmiş ve kendilerine verilen parçaları sandıkların içine koyup kilitlemiş, anahtarları peygambere teslim edip evlerinin yolunu tutmuşlar. Ertesi gün Hz. Peygamber'den anahtarlarını alıp sandıklarını açtıklarında, Hz. Peygamberin sandığı da dâhil, Hz. Ali'nin sandığı dışındakilerin hepsinin boş olduğunu görmüşler. Hırka tastamam olarak Hz. Ali'nin sandığında bulunmuş.

Burada, Hz. Ali'nin diğer sahabelere olan üstünlüğü sembolik bir tarzda ifade edilmek istenmiştir. Erkannamelerde sahabelere, mezhep, din ve kitap sahipleri ile insanların inandıkları şeyler hakkında kötülleme amaçlı sözlerden kaçınılması, onlar hakkında ileri geri konuşulmaması, iftira ve bühtan da bulunulmaması gerektiği belirtilmiştir¹⁰⁰.

Seyyid Hüseyin'den mülhem olan Fütüvvetnamelerde ise tevella ve teberra şöyle açıklanmıştır:

Tevella ve teberra her kişinin sülûkuna nisbetle değişir. Evvelâ kavil ehlinin tevellası emr-i ma'ruf, teberrası nehy-i münkerdir. İkinci fiil ehlinin tevellası yek-cihetliktir. Yani Âl-i Muhammed Ali eteğine yapışmış, halis, muhlis olanla birliğe yetişmiştir. Teberrası Muhammed Ali vasiyetin benimseyip onlara düşmanlık edenlere düşman olmaktır. Hal ehlinin tevellası rızâ-yı Hakk'a ve vuslat-ı Hakk'adır. Teberrası mâ-sivallah'dandır. Hatta kendi nefsinden de uzaklaşmaktır¹⁰¹.

Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Akçaeniş köyünden Mürebbi İsmail Bey, eşi Anabacı ve Şükrü Bey ile 9 Mart 2018 tarihinde yaptığımız görüşmede Tevella ve Teberrayı kısaca “ Ali'yi seveni sev, sevmeyeni sevme” şeklinde açıkladı ve ardından bir beyit söyledi:

Ay gördüm Ali'yi gördüm,
Nuru yüzüme şavkı gördüm.

2.2.4. Peygamberlere İman

Peygamber Farsça kökeninden gelen bir kelimedir. Lügatte, "haberci" anlamında kullanılır. Din ıslahatında, Allah'ın kullarına kendi isteklerini bildirmek; onlara doğruyu ve yanlışını açıklamak üzere seçtiği ve görevlendirdiği elçilere 'Peygamber' denir. Bu elçiler insanların ihtiyaç duydukları ve duyacakları her şeyi onlara Allah'tan aldığı vahiyler doğrultusunda anlatmışlardır. Allah, her millete bir peygamber göndermiştir. Peygamberlik çalışılarak elde edilecek bir makam değil, ancak Allah'ın dilediği kimseye verdiği bir makamdır. Allah, insanlar arasından seçtiği peygamberleri, insanlara müjdeleyici ve azabı haber verici elçiler olarak göndermiştir. Peygamberlere inanmak, iman esaslarından birisidir. İlk peygamber, Hz. Âdem; son peygamber ise, Hz. Muhammed'dir. Bu sebeple

¹⁰⁰ Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 147-150.

¹⁰¹ M. Saffet Sarıkaya, *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2010, s. 374.

peygamberimize “Hatemu’l-enbiya denilmiştir. Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar gelmiş herhangi bir peygamberi kabul etmemek kişiyi İslam dairesinden çıkarır¹⁰².

İslâm’ın uluhiyyet-nübüvvet-mead şeklinde formüle edilen iman esaslarından nübüvvet, peygamberlerin varlığına inanmaktır. Vahiy kültürünün bu inanç noktasındaki genel çerçevesinin Alevîlik’te de aynı şekilde kabul edildiği görülmektedir.¹⁰³

Alevîler arasındaki kabullere göre, kendilerine mucizeler bahşedilen peygamberler, adaletlidirler, hatasızdırlar. Daha doğrusu kusurları olsa da Allah onların kusurlarını vahiy ile düzeltir. Alevî edebiyat ve kültüründe peygamberlik konusunun işlendiği şiirlere rastlanmaktadır. Örneğin, Pir Sultan şiirinde şunları söylemektedir:

Hakk bizi yoktan varetti
Şükür yoktan vara geldim
Yedi kat arşta asılı
Kandildeki nura geldim

Yunus’la ummana daldım
Kırk gün balık içre kaldım
Davud’la demirci oldum
Örse çekiç ura geldim

Eyyub ile ten erittim
Lal-ü mercan gevher tuttum
Vuslat ile taş arıttım
Ben bu yolu süre geldim

Gurbet elinde çatıldım
Ana rahmine yatıldım
İbrahim’le oda atıldım
Gülistanda nara geldim

Deniz çaldım asa ile
Göğe ağdım İsa ile
Tur dağında Musa ile
Münacatta dura geldim

Pir Sultan Abdal coşkuna
Gel otur gönül coşkuna
Oniki imam aşkıma
Ben bu seri vere geldim¹⁰⁴

Alevîlik-Bektaşilik’te de Hz. Muhammed son peygamber olarak kabul edilir ve büyük bir sevgiyle, aşkla bağlılık gösterilir. Çünkü Hz. Muhammed İslâm dininin temsilcisi ve Hz. Ali’nin amcasının oğlu ve kayın babasıdır. Hz. Ali’nin ismi anıldığı zaman, Hz. Muhammed’in ismini de anmayı ihmal etmezler. Alevîlik- Bektaşilik geleneğinde Hz. Ali’nin

¹⁰² Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Sadeleşiren Mehmet Talu, İstanbul 2015, s. 31-34.

¹⁰³ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 285.

¹⁰⁴ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 286.

sevgisinin peygamber sevgisinden önde geldiği yönünde görüşler vardır. Fakat bu toplulukta Hz. Muhammed peygamber olarak, Hz. Ali de “Allah’ın Aslanı” olarak sevilir¹⁰⁵.

2.2.5. Kitaplara İman ve Kur’an Anlayışı

Alevîliğin yazılı kaynaklarından Buyruk ve Hüsniyye'ye göre Kur'an, Allah tarafından Cebrail aracılığı ile Hz. Muhammed'e indirilmiş bir kelimedir. Buyruk'taki ifadeyle,

Ve dahi İncil İsa'ya, Tevrat Musa'ya, Zebur Davud'a, Kur'ân Muhammed aleyhisselama nazil olmuşur ... İman şuna derler ki Cebrail aleyhisselam Hak celle ve ala hazretlerinin indinden Sultan-ı Enbiya Efendimize getirdiği hazret-i Kur'ân içinde her ne emir olundu ise ona iman etmek. İşte iman budur.

Buradan da anlaşılacağı üzere Alevîler, Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul ederler ve büyük bir sevgiyle bağlanarak iman ederler. Peygamber'e iman, doğal olarak Kur'an-ı Kerim'e de inanmayı beraberinde getirmektedir¹⁰⁶.

Alevî-Bektaşiler Kur'an-ı Kerim'i kutsal kitapları olarak görmekte ve iman etmektedirler. Alevî-Bektaşî şiirlerinde de Kur'ân'ın değer ve kutsiyetine vurgu yapan çok sayıda güzel söz vardır. Mesela Buyruk'ta:

Kamil pir resul soyuna ermiştir. Dört kapıyı bilir. İlim ve irfanı ile etkindir. Davranışları ile saygındır. Kur'ân'ın buyurdıklarını yerine getirir. Kitapsız Pir şeytandır. Talipler ise pire bağlıdır. Bu nedenle taliplerin böyle cahil pirlerin izlerinden gitmemeleri ve sözlerine itibar etmemeleri gerekir. Kimi pirler “Aktan okurum, karayı bilmem” diye okur-yazarlığı küçümserler. Böyle söyleyen pir Kur'ân'ı ıkrar etmemiş demektir. Aktan okumak âşıklara özgüdür. Oysa âşıkların da Kur'ân'ı övmesi ve buyruklarını yerine getirmesi gerekir. Bir aşığın sözü Kur'ân'a uyduğu sürece o gerçek âşıktır. Sözleri Kur'ân'a uymayan aşığın sözüne itibar edilmez. Ayetsiz, kitapsız söz söyleyip nasihat eden pirin söylediği sözler saygın değildir. Söylenen sözün kesinlikle Kur'ân'a uyması gerekir. Aşığın serveti altın ise Kur'an mihenk taşıdır, üstatları sarraftır¹⁰⁷.

Buradaki kutsallık, oldukça belirsiz bir kutsallıktır. Bu bağlamda analogik bir yaklaşımla denebilir ki, Kur'ân'ın Alevîler nezdindeki kutsallığı, Sünnilerin Tevrat, Zebur ve İncil'e ilişkin kutsallık telakkileriyle hemen hemen aynıdır. Alevîlik'te Kur'ân'a teorik düzeyde bir kutsallık yüklenir. Pratik söz konusu olduğunda ise, Kur'ân'la ilişkisi, "Hakikat münkeşif olunca, Şeriat mürtefi olur.” düsturu doğrultusunda gerçekleşir. Alevîler, Allah ismini anarak gülbenk çekmeyi en büyük ibadet bilirler ve kalbî ibadeti tercih ederler. Kalbî ibadet, Kur'ân'daki şer'i-ameli buyrukların (Şeriat) kapıda kalması anlamına gelir. Gerçek Şeriat, Ehl-i Beyt mensuplarını sevmekten ibaret olduğu kabul edilir. Bu açıdan Şeriat, dinin özü değil, kabuğudur, görüşü hâkimdir. Kabukla meşguliyet ise hakikat erbabına değil, halka mahsus olarak görülmüştür. Alevîleri ibadette coşkuya sevk eden Kur'an, tilavet olunandan ziyade, mızrapla çalınan "Telli Kur'ân"dır. " Yani saz veya bağlamadır. Sazda dile getirilen nağmelerin kutsal olduğuna inanılır. Telli Kur'ân'ın eşliğinde söze dökülen nefesler de kutsal

¹⁰⁵ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 66.

¹⁰⁶ Öztürk, “Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine”, s. 55-70; Uçar, *Geleneksel Alevîlik*, s. 266; Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 66

¹⁰⁷ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 66; Öztürk, 'Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine' s. 55-70

kabul edilmekte; çünkü bu nefesler, bir tür ilham ürünüdür ya da vahiyden mülhemdir. Dolayısıyla, her nefes tıpkı birer ayet ve sure gibi kabul edilir. Bu yüzden, saz, Alevî evlerinde başköşede bulundurulur. Saz çalınacaksa, göğsünden üç kez öpülüp başa götürüldükten sonra çalınmaya başlanır. Birine verilecekse, yine aynı saygı gösterilir¹⁰⁸.

Geleneksel Alevîlik'te Kur'an, Allah kelamı olarak kabul edilmekle birlikte, bu kelamın metinsel olarak ciddi problemleri olduğuna inanılır. Çünkü Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından Kur'ân'a kalem veya el karışmış ve böylece Kur'an tahrife uğramıştır, gibi görüşler ortaya çıkmıştır. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve dolayısıyla Beni Ümeyye'yi tahkir ve tezyif etme vesilesi addettikleri tahrif meselesi, genellikle şu şekilde dile getirilir:

Âlemlere rahmet peygamberimizin vefatından sonra hilâfet koltuğuna oturanlar, Kur'ân'ı kendi düzenlerinin göstergesine çevirdiler. Kur'ân'da bulunması gereken nice gerçekleri Kur'ân'dan çıkardılar. 6666 ayet iddiası ile zamanımıza kadar gelen Kur'ân'ı en sonunda 400 küsur ayet noksanı ile topluma zerk ettiler. Ebu Bekir, Ömer, Osman'ın Arabistan hükümdarlığı devirlerinde Kur'an asıl şekliyle çıkartılarak topluma zorla kabul ettirilmiştir. Bilhassa Emevi saltanatının kılıç tahakkümü ile devam ettirildiği yüz senelik zamanlar içinde Mervan'ın başlattığı Kur'an tahrifatı son noktaya getirilmiş, Kur'an ile birlikte mü'minlere emanet edilen Ehl-i Beyt'in ilmüne asla itibar edilmemiştir

Buradan da anlaşılacağı üzere, Alevî-Bektaşiler, Kur'an-ı Kerim'in değiştirilip değiştirilmediği konusunda şüphe duyabilmektedir. Bu anlayışın oluşmasında Şii yaklaşımların izlerini görmek mümkündür. Ayrıca Şia Mutezile yakınlaşmasıyla birlikte, İmamiyye Şiası kelamı da Mutezile'nin Kur'ân'ın mahiyeti konusundaki görüşlerini benimsenir¹⁰⁹.

Kur'ân'ı Kerim'in mahiyeti konusu, tarihi süreç içinde yaşanan siyasi olaylar ve ortaya çıkan siyasi görüş farklılıkları nedeniyle farklı boyutlara taşınmıştır. Örneğin, yazılı kaynaklardan Hüsnîye'ye göre Kur'ân kadim değil hadis, yani sonradan yaratılmış bir kelimedir. Bunun aksi kabul edilip, savunulduğu takdirde, Allah'la birlikte başka kadim varlıkların mevcudiyeti kabul edildiği takdirde, dolayısıyla şirke düşmek mukadder olur. Kur'ân'ın mahiyetine ilişkin bu görüş, İslâm kelam tarihindeki meşhur “Halk'ul-Kur'ân” tartışmasında Mutezilenin savunmuş olduğu görüşdür¹¹⁰.

“Halk'ul-Kur'an” meselesi, Hüsnîye'nin dilinden halk tarafından anlaşılabilir bir üslupla anlatılmasına rağmen, Alevîlerin ilgisini pek çekmemiştir. Bu durum muhtemelen, Şia'nın Anadolu Alevîliği üzerindeki izlerini silmeye yönelik çabaların bir sonucudur. Alevîlerin ilgisini çekmemesinin başka sebepleri ise, Alevîler için çok fazla pratik değer taşıması ve kırsalda yaşayan Alevî kesimin, müstakil eserlere konu olacak kadar geniş ve

¹⁰⁸ Öztürk, “Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine” s. 55-70.

¹⁰⁹ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 266; Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 66; Öztürk, “Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine” s. 55-70.

¹¹⁰ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 266; Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 66; Öztürk, “Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine” s. 55-70.

bu mesele hakkında fikir beyan etmeyi mümkün kılacak ilmi donanıma sahip olmamalarıdır¹¹¹.

2.2.6. Meleklerle İman

Vahiy kültürünün önemli inançlarından birisi de meleklerle iman konusudur. Alevîlik-Bektaşilik kültüründe, dört büyük meleğin varlığına ve bunların dışında da meleklerin olduğuna inanılır. Cebrail vahiy getirmekle, Mikail tabiat olaylarını düzenlemekle, İsrail sura üflemeyle ve Azrail can almakla görevlidir. Bu dört büyük meleğin dışında sual melekleri, hafaza melekleri, yazıcı melekleri gibi meleklerin de varlığı kabul edilir. Meleklerin dişilik, erkeklik, ölüm, yeme, içme, gülme gibi özellikleri olmadığı görüşü benimsenir¹¹².

Alevîlik-Bektaşilik geleneğinde dört büyük melek arasında Cebrail'in yeri ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Yaratılıştaki ham ruha ne yapması gerektiğini gösteren, miraç olayında Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin sırrına ermesinde etkin rol oynayan melektir. Kırkların cemi konusu işlenirken Cebrail'den Buyruk'ta şu şekilde bahsedilmektedir:

O anda Tanrı Cebrail'e -sevgili Muhammed zorda kaldı, tez yetiş, Cennet'ten bir nur tabak al, ilet. O üzümü bu tabak içinde ezip şerbet eylesin, kırklara verip içirsin... Kırklar, Pirimiz Şahımerdan Ali'dir kuşkusuz ve tartışmasız. Ve rehberimiz Cebrail aleyhisselamdır... Bu sırada Cebrail geldi. Cebrail: Ey Muhammed Tanrı Ali'yi vasiyet etmeni buyurdu ...

şeklinde Cebrail'den bahsedilmektedir. Ayrıca, Buruk'ta Kiramen Kâtibin meleklerinden ve şeytandan da bahsedilmektedir. Kiramen Kâtibin melekleri için bazen hıfz melekleri adı kullanılmış ve bunların görevlerine dikkat çekilmiştir. Buyruk'ta:

Bir mü'minin içinden kötülük yapmak geçerse hıfz melekleri bunu defterine günah olarak yazarlar mı? Fetvaca yazmaz, takvaca yazarlar. Şeriatta, tarikatta yazmaz, hakikatte yazarlar". Şeytandan ise, "Tanrı: "Benim buyruklarımı tutmayan meleklerin boynuna lanet halkası geçer!" buyurmuştu. Ve lanetli Şeytan bu buyruğu bilmesine karşın Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmedi. Âdem'e secde etmedi, lanetli oldu.

şeklinde bahsedilmektedir. Bunların dışında Buyruk'ta, "Kitaba uymayan pir şeytandır. Böyle pirin darında duran talip, şeytan darında durmuş sayılır" tabirler de yer almaktadır¹¹³.

Bazı Alevî topluluklarında meleklerle iman konusunda farklı görüşlere rastlanmakta olup bu görüşe göre melekler, gerçekliği olmayan varlıklar olarak görülmekte ve "insanların iyilik ve kötülükleriyle bağlantılı bir sıfat" olarak algılanmaktadır. Buna göre, melek veya şeytan diye bir varlık yoktur bunlar birer sıfat olarak kabul etmektedirler. Bu tarz görüşler Antalya ve çevresinde benimsenmemektedir¹¹⁴.

2.2.7. Ahirete İman

İslâm inancının tevhid ve nübüvvetten sonra üç asli unsurundan birini âhret hayatı teşkil etmektedir. Âhret kelimesi "Son" ve "Sonra Olan" anlamında Arapça bir kelimedir.

¹¹¹ Öztürk, 'Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine' s. 55-70.

¹¹² Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 266-267.

¹¹³ Ekinci, "Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk'un İman ve İslâm Esasları Açısından Değerlendirilmesi", s. 16-17.

¹¹⁴ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 266, 267

Dini bir terim olarak ise, dünya ve üzerindeki bütün varlıkların yok olup, bir başka âlemin başlamasına kıyamet, bu yeni başlayan âleme ise "Âhîret Âlemi" denir. İnsanlar doğarlar, yaşarlar ve ölürlür. Öldükten sonra âhîret hayatı başlar, Âhîret inancı, kişinin ölümünden sonra berzah hayatına geçmesini, ilgili süre bittiğinde dünyanın fiziki dengesinin bozulmasıyla kıyametin kopmasını, insanların yeniden dirilerek sorguya çekilmesini, sorgudan sonra ödüllendirilecek olanların cennete, cezalandırılacak olanların da cehenneme gönderilmesini ve ebedi hayatın başlamasını ifade eder ¹¹⁵.

Alevî-Bektaşî kültüründe âhîrete iman önemli bir yer tutmakla birlikte eski inançların izlerini de görmek mümkündür. Bektaşîlik geleneği için dünya hayatının anlamı ve amacı, "ölmeden önce, iman için bilinmesi gerekeni bilmek; yapılması gerekeni ifa etmektir". Bektaşî Erkannâmelerinde,

Kişi duymaz ve görmez hale gelecek, tüm elbiselerinden arındırılacak, yıkayıp kefenlenecek ve onu âhîrete gönderecek kimselere teslim edilecektir. Yeniden dirilme günü gelip de sura üflenince herkes kabrinden çıkıp dirilecektir. Herkes Allah'ın huzurunda yapıp ettiklerinin hesabını verecektir. şeklinde Âhîret hayatından bahsedilmektedir ¹¹⁶.

2.2.8. Kaza ve Kader Anlayışı

Kader meselesi, İslâm düşünce tarihinde bilhassa ele alınıp tartışılmış ve birbirinden farklı yorumların yapıldığı görülmektedir. Alevî çevrelerde ontolojik anlamda kadere inanılmakla birlikte, inanç ve zihniyet dünyalarında kaderciliğin olmadığı görülmektedir. İnsanın eylemlerinde özgür olduğu ve özgür iradesiyle yaptığı eylemlerinden sorumlu olduğu kabul edilir. Bu anlayışa göre temel inanç esaslarını içeren "Amentü" de "Hayrihi ve şerrihi min Allahi Teale" iyilik ve kötülük Allah'tandır anlamına gelen ifade, "Hayrihi ve hayrihi min Allahi Teale" iyilik ve yine iyilik yüce Allah'tandır şeklinde kabul edilerek, kötülüğün Allah'tan gelmediğine inanılır. Aksi düşünülerek, kötülüğün Allah'tan geldiği görüşü benimsendiği takdirde, Allah'ı zalim bir varlık konumuna, yani kötü olan her şeyin kaynağı haline getirmekte ve bu da O'nun adalet sıfatıyla bağdaşmamaktadır. Hâlbuki Tanrı, bu bütün kötü sıfatlardan münezzehtir ¹¹⁷.

Yüce Allah'ın şeytanı yarattığına, fakat şerri yaratmadığına; dolayısıyla şerrin insanın kendi nefsinden kaynaklandığına inanılır. Eğer şerrin yaratıcısı Allah olsaydı, Şeytanın "Ben, bununla kullarını azdırırım, sana taat ve ibadet etmekten men ederim." demezdi. Ayrıca Hz. Hüseyin'i katleden Yezid'in de aynı anlayıştan hareketle suçu üzerinden atıp kendisini işin

¹¹⁵ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s.41-42; İlyas Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 142

¹¹⁶ Teber, *Bektaşî Erkannâmelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 68-69; Uçar, *Alevîlik – Bektaşîlik*, s. 67

¹¹⁷ Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 199-200.

içinden sıyracağına ve bu yüzden Hz. Hüseyin'in de keyfi bir şekilde öldürülmüş olacağına inanılır ve “O zaman Allah, cehennemi niye yarattı?” diye sorulur¹¹⁸.

Her işi Tanrı'nın eseri sayan görüş, insanların özgür bir şekilde davranma isteklerini yok edecek, onları elleri kolları bağlı köleler haline getirecektir. Dolayısıyla bu anlayış, geçmiş dönemlerde insanları istedikleri gibi yönetmeleri ve siyasal çıkarlarını sürdürmeleri amacıyla, Emeviler ve Abbasiler gibi saltanat rejimleri tarafından ortaya atılmış ve tarihsel süreç içerisinde değişik toplum katmanlarına yerleşmiştir. Bu düşünce şekli Ehl-i Beyt mensuplarına zulüm ve kötülük yapanların suçlarını örtme gayretlerinden ibaret görülür.¹¹⁹

Bu görüşlerden hareketle Alevîler ve Bektaşîlerin kaza ve kader konusundaki anlayışı, Mu'tezile'nin tesirinde kalmış Şii-İmamiyye'nin 'adalet' görüşünü benimsediklerini göstermektedir. İslâm kültüründe, Cebriye hariç hiçbir zümre insanı yaptığı iyi veya kötü fiilinden dolayı sorumlu tutulmadığı görüşünü kabul etmemektedir¹²⁰.

¹¹⁸ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 200.

¹¹⁹ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 233; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 200.

¹²⁰ Öztürk, “Alevîlerin Kur'an Tasavvuru Üzerine”, s. 55-70; Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 232.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA YÖRESİ ALEVİLİĞİNDE ERKAN-ÂDAP VE SOSYAL HAYAT

3.1. İbadet Esasları

Dinî tecrübenin pratik anlatımı olan ibadet, aynı topluluğa mensup olan insanlar arasında birlik olma bilincinin gelişmesini sağlar. İbadet ayin ve dinî törenler aynı merkezi tecrübeyi yaşayan insanların birbirlerine bağlanmalarına ve birleşmelerine neden olmaktadır. Böylelikle ibadetler, bireyselliği yenerek, sosyolojik ve mezhepsel bölünme ve ayrılmaları önler¹²¹.

Bir toplumu oluşturan, topluluk, grup ve kurumlar gibi, sosyal yapının çeşitli öğeleri arasındaki birbirini tamamlayabilme durumuna sosyal bütünleşme denir. İnsanların, toplulukların dayanıklı ve güçlü bir yapıya sahip olmaları konusunda en önemli etken inançtır. Sosyal bütünleşmenin tanımı ve dinin sosyal bütünleşmedeki etkisi de göz önüne alındığında Alevî-Bektaşî inanç sistemi içerisinde önemli bir yer tutan ibadet ve sosyal kurumların da sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı dinî ve sosyal niteliklere sahip olmalarından dolayı Alevî-Bektaşîlerin dayanışma, bağlılık ve bütünlük yönünden güçlü bir toplum yapısına sahip olduğu görülmüştür. Aile, topluluk ya da bir millet olsun grubun kenetlenmesini şeyler ayinlerdir. Dua, kurban ve ayin sadece ona katılanların tecrübelerini açığa vurmakla kalmazlar, aynı zamanda grubun teşkilatını ve zihniyetini biçimlendirmeye büyük ölçüde katkıda bulunurlar. Alevî-Bektaşî topluluklarında sosyal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlayan ve her türlü dağılmayı engelleyen cemaat ruhunu, biz şuurunu ve grup bilincini güçlendirmeyi ve pekiştirmeyi hedefleyen birtakım ibadetler ve kurumlar vardır. Bu ritüellerin başlıcaları, birlik ve beraberliğin en üst seviyeye ulaştığı toplu halde yapılan bir ibadet olan Ayin-i Cem; dedelik, musahiplik ve düşkünlük kurumlarıdır. Namaz kılmak, kurban kesmek, şükretmek, zikretmek, ilahi söylemek ve yalvarmak için bir araya gelen Alevî- Bektaşîler ibadet ayin ve törenlerin en güzel örneklerini vermektedirler¹²².

Alevî-Bektaşîliğin ibadet anlayışı ile Sünnî İslâm'ın ibadet anlayışı arasında bazı farklılıklar vardır. Bu toplumda, İslâm 'ın mükellefleri mecbur tuttuğu namaz; oruç gibi

¹²¹ Ali Albayrak, "Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme", *Sufi Araştırmalar*, C. 6, 12 (2015), s. 21.

¹²² Ekinci, "Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk'un İman ve İslâm Esasları Açısından Değerlendirilmesi", s. 15-16; Albayrak, "Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme", s. 21.

ibadetleri yapılan te'villerle yapmama yolunu tercih edilerek İslâm öncesi eski Türk dinleriyle Şamanizm'den kaynaklanan birtakım ayin ve erkân geliştirildiği görülmektedir.¹²³

Bektaşiliğin ibadet anlayışı, kendini ayin-i Cem'de gösterir. Bunun esası, İslâmiyet'e girmeden önceki devirlerde Türkler arasında çok yaygın olan, evli çiftlerin katıldığı, çok sıkı disiplin kaideleri içerisinde cereyan eden kıymızlı dinî toplantıya dayanmaktadır¹²⁴.

3.1.1. Gusül ve Abdest

Abdest, ibadete hazırlık ve ibadete giriş özelliği taşıdığı için manevi bir niteliğe sahiptir. Alevî dedelerden edinilen bilgiye göre Alevî- Bektaşiler, temizliğe son derece önem verirler ve abdest alıp temizlenirler. Suyun, mürşidin insanı temizlediği gibi vücudu temizleyip, ferahlattığına, yenilediğine inanılır.¹²⁵

Bazı kaynaklarda abdestle ilgili farklı ve çelişkili göndermeler bulunmaktadır. Mesela Hacı Bektâş-ı Velî Menakıbnamesi'nde hünkârın abdestsiz yere basmadığı belirtilirken, başka bir kayıta, beraber olduğu Molla Saaddettin'in hünkâra namaz öncesi abdest alması gerektiğini söylemesi üzerine onun, "Biz abdest almayız, sen alacaksan al" dediği belirtilmiş, bir diğer kayıta da, "Hünkâr her ne zaman abdest alsa Kadıncık Ana onun abdest suyunu zayi etmezdi" denilmiştir¹²⁶.

Alevî toplumlar incelendiğinde şariat(gusül) abdesti, zahiri abdest ve tasavvufi yorumların etkisinden kaynaklı olarak, tarikat, marifet, hakikat abdesti gibi abdest çeşitleri vardır. Buyruk'a bakıldığında "dört kapı-kırk makam" anlayışı çerçevesinde her kapının abdesti farklıdır¹²⁷.

Alevîlik-Bektaşî topluluğunun genelinde gusül, Hanefî usulünde olduğu gibidir. Gusül abdesti almaya niyet edilir, sonra ağza, burna su verilir ve bütün vücut yıkanır. Bu şekilde alınan gusül abdestine "**şariat abdesti**" de denir¹²⁸.

Gusül abdestinin alınması gereken durumlar incelenirken bazı farklı görüşler ve tasavvufi yorumlar karşımıza çıkmaktadır. Cem ayinlerine katılmadan önce gusül abdesti almak gerektiğine aksi halde manevi kazancın elde edilemeyeceğine inanılır. Bunun dışında cinsel ilişki sonrası, Muharrem orucuna başlarken, kurban ibadetini yerine getirirken, kadınların hayız ve lohusalık dönemi sona erdiğinde gusül abdesti almak gerekir¹²⁹.

¹²³ Ahmet Yaşar Ocak " Bektaşîlik" *DİA*, c. V, s. 375.

¹²⁴ Ocak " *Bektaşîlik*", c. V, s. 376.

¹²⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 224.

¹²⁶ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 166 .

¹²⁷ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 167; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 225.

¹²⁸ Üçer, *Geleneksel Alevilik*, s. 310-311.

¹²⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 225.

Alevî- Bektaşî topluluklarında bölgesel olarak farklı görüşler de mevcuttur. Bu topluluk içerisinde cinsel ilişkiden sonra gusle gerek olmayıp, bunun yerine “sepetteki elmalardan yere düşenlerin yıkanması gerektiğini” ileri süren, kısmi bir temizliğin yeterli olduğu kabul edilen kesimler de vardır¹³⁰.

Alevî- Bektaşî topluluklarında “**zahiri (dış) abdest**” vardır. Zahiri abdest, üç defa eller, üç defa yüz, üç defa yukarıdan aşağıya kollar yıkandıktan sonra baş ve çıplak ayakları mesh etmek suretiyle yapılır. Abdestle ilgili olarak, farz, sünnet, müstehap ve mekruh gibi hükümler fazla ayrıntı olarak kabul edilerek anlamsız görülür¹³¹.

Alevîler arasında “gönül abdesti” ya da “ruh abdesti” olarak da bilinen “tarikât abdesti”, cem töreninin görgü sırasında, toplum huzurunda, kimseye elinden, dilinden ve belinden zarar gelmeyeceğine dair söz vermektir. Bu bağlamda “abdesti alınmış ve namaz kılınmış” da bu anlama gelmektedir. Alınan bu abdestten sonra kişi ömür boyu abdestli kabul edilir. Tarikat kurallarının dışına çıkmadığı sürece abdesti bozulmaz ve tekrar abdest almasına gerek görülmez.¹³²

Marifet abdesti, kişinin kendi nefsini bilip Rabbi’ni tanınmasıdır. Hakikat abdesti ise, yine kişinin kendi kusur ve ayıplarını görüp başkalarının ayıplarını örtmesidir¹³³.

Alevîlikte dört kapının kendine has cünüplüğü vardır. Şeriat makamının cünüplüğü ihtilam olmak ya da cima etmek; tarikat makamının cünüplüğü pirsiz yola çıkmak; marifet makamının cünüplüğü nefsini bilmemek; hakikat makamının cünüplüğü ise; kendi ayıbını örtüp, başkasının ayıbını aşikâr etmektir¹³⁴.

Alevîlik’te abdest çeşitleri konusunda, bâtinî bir anlayış egemendir ve yapılan yorumlarda da etkisi görülür¹³⁵.

3.1.2. Namaz

Namaz, Allah’ın Kur’ân’da emrettiği, belli bir yapılaş şekli ve vakti olan ibadetlerden biridir. Erkannamelerde de namaz, İslâm binasının temel unsurlarından ve şartlarından biri olarak görülmekte, otuz iki farz içinde namaz ibadetine yer verilmektedir¹³⁶.

Hz. Peygamber namazın farz kılınmasından itibaren ömrünün sonuna kadar namaz ibadetini yerine getirmiştir. Sözleri ve uygulamaları ile günlük namazların beş vakit olduğunu belirtip, nasıl kılınacağını, hangi sure ve duaların okunacağını ayrıntılı bir şekilde gösterip

¹³⁰ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 310.

¹³¹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 225.

¹³² Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 312; Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 227.

¹³³ Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 227.

¹³⁴ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 311.

¹³⁵ Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 227.

¹³⁶ Uçar, *Alevîlik – Bektaşîlik*, s. 70; Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 74.

öğretmiştir. Ayrıca Hz. Ali başta olmak üzere bütün Ehl-i Beyt mensupları da namaz ibadetini düzenli olarak yerine getirmişlerdir¹³⁷.

Alevî-Bektaşî toplumu içerisinde namaz ibadetini yerine getirenler olduğu gibi çeşitli sebeplerle yerine getirmeyenler de bulunmaktadır¹³⁸.

Yapılan araştırmalarda “Namaz niyaz mıdır?” sorusuna % 83 oranında “Evet” cevabı alınmıştır. “Namaz Allah’ın emrettiği bir ibadettir.” düşüncesi ile ilgili kanaatleri sorulduğunda ise, % 67,8’nin bu düşünceye katıldığı, kalan kişilerin ise, katılmadığı görülmüştür. Bu grubun % 34,3 ‘ünün namazı hiç kılmadığı, % 55,3 ‘ünün bazen kıldığı, %7,5 ‘inin çoğu zaman kıldığı, % 3’ünün her zaman kıldığı tespit edilmiştir¹³⁹.

Antalya’nın Konyaltı ilçesine bağlı Ekizce Yaylası’nda yaşayan İbrahim Dede ile 4 Ağustos 2018 tarihinde yaptığımız görüşmede İbrahim Dede, Antalya Alevîleri arasında geçmiş dönemlere göre, günümüzde namaza bir yönelme olduğunu belirtti. Artık cuma, bayram ve günlük namazlarda camiye giden insanların sayısının arttığını söyledi. Geçmiş dönemlerde ise Hz. Ali’nin namaz kılarak öldürülmesinden dolayı, Alevîler arasında namaza uzak durmak gibi bir tepki olduğunu, fakat bu durumun değişmeye başladığını söyledi. Yanında oturan oğlu da kendisini her Cuma günü camiye namaz kılmak için gittiğini belirtti.

3.1.3. Cem Ayini

Ayin kelimesi, mutasavvıflara has bazı hal ve hareketleri ifade etmek için ilk defa İranlı mutasavvıflar, daha sonra da Türk mutasavvıfları tarafından kullanılmıştır. Sufilerin bazı hareketlerine, sohbet ve sema meclislerine, bu meclislerde görülen vecde gelme ve devran (raks, sema)etme hallerine ayin ya da ayin-i ehlullah denilmiştir. Cem sözcüğü ise, toplamak, bir araya getirmek, Allah’tan kişiye verilen lütüf, ihsan, kalbe doğan manalar anlamına gelmektedir. Alevîlerin ibadetlerinin temeli cem törenlerine dayanır. Kişiyi Allah’a yakınlaştırdığına inanılan bu ayinlere tarikatlarda büyük önem verilmiştir. Cem, Alevîler tarafından “Hak-Muhammed-Ali Divanı” olarak adlandırılır. Bir diğer adı ise; “halka namazı”dır. Cemdeki halkada esas olan namaz sözüyle kastedilen, niyaz etmek yani Allah’a yalvarmak, dua etmektir¹⁴⁰.

Toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı ve insanları birbirine kaynaştırıcı özelliğe sahip ve dinî hayatlarında önemli bir yer işgal eden ritüellerden biri de Ayin-i Cemlerdir. Dinin

¹³⁷ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 166.

¹³⁸ Uçar, *Alevilik – Bektaşilik*, s. 70.

¹³⁹ Uçar, *Alevilik – Bektaşilik*, s. 206-207.

¹⁴⁰ Süleyman Uludağ, “Ayin”, *DİA*, c. IV, s. 250; Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik – Bektaşilik*, s. 265; Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 222; Albayrak, *Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme*, s. 21.

toplumsal birlik ve beraberliği kurmada ritüellerin etkisini inceleyen Durkheim'e göre, dinî ayinler sırasında insanların bir arada bulunmaları ve aynı duyguları paylaşmaları, aralarındaki ilişkileri kuvvetlendirerek dayanışmayı artırır. Belirli zamanlarda söylenen ilahiler, insanların inançlarını pekiştirir ve onlarda bir gönül rahatlığı meydana getirir. Dinî ayinler insanlar için güven ortamı oluşturarak onları kaygılardan uzaklaştırır ve huzurlu hissetmesini sağlar. Ayrıca ayinler insanların dini öğrenmesine de katkıda bulunur¹⁴¹.

Cem ayinin kökeni, Hz. Muhammed ve Hz. Ali zamanında yaşandığı var sayılan ve Hz. Muhammed'in Mîrac'ı sonrası yapılan "Kırklar Cemi" ne dayandırılmaktadır. Buna göre cem ibadetinin temellerinin Kırklar Cemi'nde atıldığı kabul edilir. Alevî ozanlarından Kul Himmet'in deyişü bu kabûlu destekler niteliktedir. Kul Himmet deyişinde şöyle söyler:

Kırklar ile bile ayin-i cemde
Bu aşkın sırrına özendi Ali¹⁴²

Alevî- Bektaşî ayinlerinde görülen inanç ve usullerin bir kısmı İslâm kaynaklarına dayansa da diğer bir kısmında İslâm dışı kaynakların, özellikle eski İran dinleri ve Şamanizm'in etkisi görülür. Anadolu'da yaygın olan saz geleneği, kadınlı erkekli yapılan cem törenleri ve bu törenlerde yapılan "semah" adı verilen dinsel danslar İslâmiyet öncesi geleneklerin İslâm sonrası değerlerle yoğrulmasına dayanmaktadır¹⁴³.

Cem ayinleri sadece dinî bir ibadetten ibaret olmayıp aynı zamanda bir eğlence, bir şenlik ve bir tören mahiyetindedir. Bu ayinlerde müzik, çalgı, raks ve şiire büyük değer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda cem törenlerinde semahın ayrı bir yeri ve önemi vardır. Semahlar genel ağırlama, yürütme ve dönme olarak anılan ve bölgeden bölgeye değişiklikler gösteren üç bölümden oluşmaktadır. Semah süresinde âşıkların saz eşliğinde söylediği nefesler genellikle Alevî topluluklarında çok sevilen şairlerin deyişlerinden seçilir. Her semahın ayrı bir melodi formu vardır. Semaha mürşidin izniyle başlanır; en az iki kişi olmak üzere eşit sayıda kadın ve erkek birlikte dönerler. Semaha kalkanlar karşı karşıya dururlar ve el ele tutuşmazlar. El, kol, ayak ve gövde melodinin ahengine uyar. Önünden geçerken şemaya (mum) sırt çevrilmez. El göğüs üzerinde bağlanır, başlar hafifçe eğilir. Âşık nefesin mahlas dizesini iki kez okurken oyuncular nefesi söyleyen şaire duyulan saygının bir ifadesi olarak olduklar yerde durup beklerler. Sonra ani bir hareketle semaha devam edilir. Semah süresince oyuncular dışında kimse ayakta durmaz. Herkes konuşmadan, saygıyla izler. Cem

¹⁴¹ Albayrak, "Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme", s. 29.

¹⁴² Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 222-223.

¹⁴³ Uludağ, "Ayin", c. IV, s. 250-251; Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 222-223.

ayinlerinde yapılan bu uygulamalar zümreler arasında oldukça zengin bir folklor meydana getirmiş ve halk edebiyatına da tesir etmiştir¹⁴⁴.

Bunların dışında cem ayini Alevî topluluklarında yüzyıllarca çeşitli işlevlere sahip olmuştur. Bu işlevleri şunlardır:

- Dinsel işlevler
- Sosyal-eğitsel işlevler
- Hukuksal işlevler,

Bu işlevler arasında en önemli işlevi, temel ibadetlerin bu yolla icra dilmesinden dolayı dinsel işlevleridir. Cem töreni sosyal dayanışmayı sağlar, bunun yanı sıra orada gerçekleştirilen ritüel ve anlatılanlar, ayin ehli açısından inanç esasları, tarih ve gündelik yaşama ilişkin bilgiler edinmesi yönünden önemlidir. Bu yönüyle de eğitim kurumu görevi üstlenmiş olup, topluma yaşam şeklini öğreten bir okul konumundadır. Cem törenin başlangıç aşamasında helallik alınması, haklıya hakkının verilmesi ve küslerin barıştırılması gibi uygulamaların bulunması hukuksal işlevlere de sahip olduğunu gösterir¹⁴⁵.

Cem ayinine Dede (Pir), Rehber ve Talip olmak üzere üç grup insan katılabilir. Bunlardan Dede, topluluğun dinî lideri konumunda ayini yöneten kişidir. Rehber, Dede ile Talip arasındaki bağı sağlar ve Talibin eğiticisidir. Talip ise; topluluğa katılmak isteyen kişidir. Topluluktan bir kadın veya erkek namusuna leke getirmiş ise ya da bir erkek namuslu bir kadını kaçırmış ise Talip olsa dahi Cem törenine alınmaz. Cem Ayinleri, geniş bir mekânda yapılır. Burada Pir için ayrılmış bir makam vardır. Pir bu makama oturur ve tüm hizmet grupları ve talipler Pire hürmetlerini bildirir ve duasını alırlar. Cem'e giren her talip tüm kötü duygulardan, düşüncelerden uzak olur ve orada bulunan herkesi kardeş olarak görür. Taliplerin toplanmasından sonra Rehber, katılımcılar arasında küslük durumu olup olmadığını sorar. Böyle bir durumu olanların ve gizleyenlerin günahkâr olacağı uyarısında bulunarak topluluk arasında birbirinden şikâyetçi olanın olup olmadığı sorgulanır, varsa problemler çözülür ve küsler barıştırılır. Cem töreni esnasında halka şeklinde belli bir düzen içerisinde diz üstü oturulur. Hizmet ehli teker teker Dede'den dua alarak hizmetlerine başlar. Dede gülbenk okuyarak çerağı yakar ve ayin başlar. Alevîlerin büyük saygı ve sevgi beslediği yol ulularının ve yola ilişkin kuralların işlendiği Şah Hayati, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet gibi ozanların deyişleri dede veya âşık tarafından saz eşliğinde söylenir, semah dönülür, yemek yenilir. Sonunda Dede uzunca bir gülbenkle ayini bitirir. Sözlü geleneğin hâkim olduğu bu

¹⁴⁴ Subaşı, “ Anadolu Alevîliği Üzerine”, s. 175-195.

¹⁴⁵ Mehmet Fuat Bozkurt, “Tahtacı Gelenekleri ve Buyruk”, *Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı TAHTACILAR Sempozyumu Bildirisi, Kültür Bankalığı Yay.*, Antalya 1993, s. 32; Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 224; Uludağ, “Ayin’”, c. IV, s. 250-251.

topluluklar, yola ilişkin bilgi gereksinimlerini, kitaplardan veya belli eğitim kurumlarından değil, saz ve söz birlikteliğinin ön planda olduğu bu cem törenlerinde dedelerden veya bilgili büyüklerden sağlar¹⁴⁶.

Alevîlik-Bektaşılık'te cem ibadetinin yerine getirilmesi için ayinde görev yapan tüm hizmet gruplarının bulunması gerekmektedir. Bu hizmet grupları “on iki hizmet” olarak bilinir ve on iki hizmeti yerine getirenlerin her biri ayinin sağlıklı bir şekilde yapılmasından sorumludurlar¹⁴⁷.

Alevîler on iki hizmeti kısaca şu şekilde tanımlıyorlar:

1. Dede: Cemi yönetir.
2. Rehber: Cem'e katılanlara yardımcı olur.
3. Gözcü: Cemde düzeni ve sessizliği sağlar.
4. Çerağcı: Çerağın yakılması ve meydanın aydınlatılmasından sorumludur.
5. Zakir: Deyiş, düvaz ve miraçlama söyler. Saz çalar.
6. Ferraş: Koltuk altında sembolik bir süpürge taşır. Süpürge çalar. Gerekirse rehber yardımcı olur.
7. Saka (İbrikar): Su dağıtımından sorumludur.
8. Sofracı (Kurbancı): Kurban, lokma ve yemek işlerine bakar.
9. Pervane (Semahcı): Semah görevini yerine getirir.
10. Peyik: Cemin yapılacağını yörede bulunanlara haber verir.
11. İznikçi (Meydancı): Cem evinin temizliğinden sorumludur.
12. Kapıcı/Bekçi: Cem evinin ve Cem'e gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlar, bekler¹⁴⁸.

Her hizmet sahibi görevini bilir. Bu hizmetler genellikle belli aileler tarafından yürütülür. Örneğin “Sakka” veya “Gözcü” hizmetini hep aynı aileye mensup kişiler yapar. Toplum içerisinde zamanla bu bir gelenek olarak yerleşmiştir¹⁴⁹.

Alevî ve Bektaşî zümrelerde dinî ibadet ve merasim hemen hemen sadece ayinlerden ibarettir. Alevîlik'te; İkrar Verme Cemi, Görgü Cemi, Abdal Musa Kurbanı (Cemi), Musahip Tutma Cemi, Kerbela Ayini, Koldan Kopan Erkânı, Dardan İndirme Erkânı, Baş Okutma Erkânı gibi çeşitleri bulunmaktadır. Bu ayinlerden en önemlisi olarak, tarikata giren kimse için yapılan ikrar ayini kabul edilir¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Ramazan Uçar, *Din Sosyalijsi El Kitabı Alevîlik Bektaşılık*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 552; Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 228.

¹⁴⁷ Uçar, *Din Sosyalijsi*, s. 552.

¹⁴⁸ Fığlalı, *Türkiye'de Alevîlik – Bektaşılık*, s. 273; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 357-358; Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 183.

¹⁴⁹ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 226.

¹⁵⁰ Uçar, *Din Sosyalijsi*, s.553; Uludağ, “Ayin’”, c. IV, s. 250-251.

3.1.3.1. İkrar Verme Cemi

Nasip almak olarak da kullanılan “İkrar vermek” mecâzi anlamda farklı bir anne babadan yeni bir hayata doğuşun başlangıcı kabul edilir. Mürşit baba, rehber ise anne olarak kabul edilir. Yola girmeye karar veren bir kimse, yani Tâlib Müslüman değilse önce Müslüman olur. Ayrıca Talibin on sekiz yaşını doldurmuş olması, kendi iradesi ile nasip almaya karar vermesi, akıllı, sağlıklı ve ahlaklı olması şartları aranır. Tâlib eğer kadın ise, evli olması durumunda kocasının, değilse velisinin izninin bulunması aranan önemli şartlardandır. Nasip alacak kişi, rehber adı verilen bir kimse tarafından kısa bir ön eğitimden geçirilir, ayin-i cem hakkında bilgilendirilir. Tâlib, akşam güneş batınca boy abdesti alır, temiz elbiselerini giyer ve rehber talibe abdest aldırır. Abdest tamamlandıktan sonra, rehber dua eder, sonra her ikisi iki rekât hacet namazı kılar. İkrarı alınacak olan erkeklerin boyunlarına, Mürebbi birer kement bağlar. Kementler bağlandıktan sonra İkrarı alınacak kimseler başta Mürebbi olmak üzere atar olurlar. Her öndekinin sol eli, arkadan gelenin kemendini tutmuş olur ve bu sıra ile her girilen eşiğe niyaz ederek meydana gelinir. Bundan sonra ayin-i cemi on iki erkândan oluşan bir kademe takip eder.

- * Birinci Erkân: Mürşit meydana gelir.
- * İkinci Erkân: Rehber, buhurdanı alıp dua ve salâvat eşliğinde önce mürşitten başlayarak herkese gül suyu serper.
- * Üçüncü Erkân: Mürşit, Tâliblere “Akşamlar hayrolsun, canlar kalkınız” der. Onlar da darda sıra şeklinde dururlar. Mürşit onlara,

Canlar! Sizler Muhammed-Ali ve on iki imam efendilerimizin katarına katılıp, pirimiz Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî efendimizin erkân-ı aliyelerine istiyorsunuz. Bu yol güçtür. Belalıdır. Melâmet yoludur. Demirden leblebidir, ateşten gömlektir. Kıldan ince kılıçtan keskindir.

diye başlayan ikrarlarına bağlı kalmanın önemini vurgulayan bir konuşma yapar.

- * Dördüncü Erkân: Çerağ uyandırma erkânıdır.
- * Beşinci Erkân: Mürşidin namaz kılması erkânıdır.
- * Altıncı Erkân: Rehberin, talibi mürşide varmaya hazırlaması erkânıdır.
- * Yedinci Erkân: Rehberin talibi mürşide teslim etmesi erkânıdır.
- * Sekizinci Erkân: Mürşidin talibe tövbe ettirmesi ve telkin vermesi erkânıdır.
- * Dokuzuncu Erkân: Talibin, rehberine geri verilmesidir.
- * Onuncu Erkan: Bilgilendirme erkânı olup, rehber talibi mürşit postu, rehber postu, aşçı postu gibi on iki hizmet sahibinin postlarına götürerek gerekli bilgileri verir.
- * On Birinci Erkân: Sakinin şerbet dağıtması erkânıdır. Saki bardağı doldurup “Hüseyin’ e Allahtan selam olsun, Hüseyin’in katiline, Allah’ın laneti olsun.” Diyerek herkese şerbet sunar.

- * On İkinci Erkân: Meydanı temizleme erkânıdır. Meydancı süpürge ile meydanı temizledikten sonra mürşit, uzun bir bitiriş gülbengi okur ve böylece tören tamamlanmış olur¹⁵¹.

3.1.3.2. Musâhiplik Erkânı

Musâhip; yol kardeşi, yol arkadaşı, ahiret kardeşi gibi anlamlara gelir. Yol ve düşünce birliği içinde olan iki aile arasında, kederde ve sevinçte birlik olmak üzere kardeşlik kurulur. Bu birliğin sağlanması için yapılan cem törenine “Musâhiplik Cemi” denir Kişi kan bağında annesini, babasını, kardeşini, akrabasını seçemez ve onlara hürmet etmekle sorumludur. Musâhiplik’te ise, mükellefiyetlik olmadan kendi seçimiyle bir Allah dostu ile ikrar verip yaşamını pak etme vardır. Yani kendini insan olarak algılamak için aynaya bakmak gibidir. Diğer bir yandan Musâhiplik ikrar verme olayıdır. İkrar, kişinin kendi kendine söz verme durumudur. Başka bir deyişle kendisini kendisine şahit tutarak ant etmesidir. Musâhiplik, âşıklar tarafından da işlenmiş Alevîliğin önemli bir erkânıdır.

Ben bir musâhip ararım
Ola bile benim ile
Yâd ellerde gurbet elde
Kala bile benim ile.

Ola ben olduğum yerde
Kala ben kaldığım yerde
Vadem yetip öldüğüm yerde
Öle bile benim ile.

Başına kement bağlaya
Aşkî ciğerim dağlaya
Ben ağladıkça ağlaya
Güle bile benim ile.

Bu işler bizim nemize
Kan gitti gelmez benize
Benim düştüğüm denize
Düşe bile benim ile.

Pir Sultan’ım haldaş ola
Yola gidene yoldaş ola
Yaremi saran kardeş ola
Sara bile benim ile.

Pir Sultan Abdal¹⁵²

Alevî toplum içerisinde musahip olmak için öncelikle musahiplik cemi yapılmaktadır. Bu tören yapılmadan evvel musahip olmak isteyenler dedeye bu taleplerini bildirirler. Dede,

¹⁵¹ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 191-195; Rıza Yetişen, *Tahtacı Aşiretleri Adet, Gelenek ve Görenekleri*, Pirizma Matbaacılık, İzmir 2008, s. 78.

¹⁵² Uçar, *Alevilik – Bektaşılık*, s. 73; Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 220-228.

musahipliğin getirdiği sorumlulukları anlatır ve bunu başarıp başaramayacaklarını anlamaları için onlara bir ile üç yıl arası süre verir¹⁵³.

İmam Cafer Buyruğu'nda musahiplik erkânının yapılış şekline değinilmiş olup şu şekilde anlatılmaktadır:

Bir kişinin yaşı yirmiye ulaştığı zaman kişinin yapması gereken ilk farz kendisine bir rehber bulmak, ardından pir, mürşit ve musahip tutarak gelirler ve “Hû” derler. Pir “Niye geldiniz?” diye sorar. Rehber “Tarikat-ı Evliya ikrar vermeye geldik.” der. Pir “Ey talip! Bu bir uzak yoldur gidemezsin, demirden yay, oddan gömlektir giyemezsin, gidin” der. Bunu üzerine talipler geri çekilip tekrar gelirler. Bu olay üç kez tekrarlanır. Dördüncüde pir, musahip olmak isteyen taliplerin sağ ellerini birbirlerine tutuşturarak şu şekilde tövbe telkin eder;

“Ya Rabb! İlahi Ya Rabb! Eğer benim elimden, dilimden ve sair a'za-i cevarihimden senin rızana muhalif kelime-i küfr, şirk, hata ve isyan sadır olduysa, ben onların cümlesinden tevbe ve rüçü ettim. Bir daha işlememeye azm-u cezm-u kasd eyledim, pir önünde ikrar verdim.”

Pir ardından şu ayetleri okuyarak devam eder;

“Ey İman Edenler! Samimi bir tövbe ile Allah’a dönün.”¹⁵⁴ ve **“Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.”**¹⁵⁵ ayetlerini okuyarak el-Fatiha der. Hepsini ellerini yüzlerine sürerler ve ardından hutbe okunur. Sonra Pir” Allah Allah, ikrarları kadim ola, muratları hâsıl ola, verdiği ikrardan dönmeyeler, birbirlerinden usanmayalar, ruz-ı mahşerde odda yanmaya dünyada melâmet ahirette dalalet görmeyeler; Şeytanın izine, münafığın sözüne uymayalar. Hak Teâlâ gelmiş, gelecek kazalardan emin eyleye. Katardan azmaya, cemimizi bozmaya, duvarımızdan taş düşürmeye. Gönlümüze kış düşürmeye. On İki İmam katarından ayırmaya. Allah, Muhammed, Ali, Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, gerçeğe hu.” diye gülbenk çeker ve ardından,

Musahibin davasını kılan
Evvel başdan hali gerek
Ruhu ruha ol şevk
Cesed dahi ölü gerek

Gönül ayinesin silub
Kendi kemalini bilub
Hırsıla nefsi ölüb
Aşkla can diri gerek

Gönül ayinesin açana
Hakkı batıldan seçene
On iki der-bendi geçene
Hakka gider yolu gerek

Gönlünde kibir tutmaya
Sevdicağın unutmaya
Yar ki dege yâre atmaya
Çerahlıktan eli gerek

Şah Hatayi'nin bendine
Şah gerek şeh mendine
Lahmuke lahmi yurduna
Şah Murteza Ali gerek

Şeyh Hatayi'nin nefesi gibi, musahiplikle ilgili nefesler okunur, böylece musahiplik erkânı tamamlanmış olur.

¹⁵³ Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 340-341; Uçar, *Din Sosyolojisi*, s. 555; Kenan Mermer “Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Musahiplik ve Dar Erkânı”, *Uluslararası Alevî-Bektaşî Klasikler Sempozyumu Bildirisi, Sakarya* 2014, s. 325.

¹⁵⁴ Tahrir 66/8.

¹⁵⁵ Fetih 48/10.

Bu makam ehl-i hal makamıdır ve bu makamda musahipler hem marifet hem de hakikat kardeşi olurlar. Aralarında eşleri hariç, malları ve kazançları bakımından teklif yoktur. Eşleri hariçtir, çünkü Allah “**Zinaya yaklaşmayın**”¹⁵⁶ buyurmaktadır ki, bir kişi namahreme baksa mertebesi arştan yukarı olsa aşağı iner¹⁵⁷.

3.1.3.3. Görgü Cemi

Görgü, ikrar vererek veya musâhiplik erkânı uygulayarak yola giren canların, yılda bir defa Pir’in önderliğinde toplum huzurunda sorgulamadan geçip aklanmasına denir. Bu amaçla uygulanan merasime ise “Görgü Erkânı”, “Görgü Kurbanı” yahut “Tercaman Kurbanı” denir. Bu erkân, bütün Anadolu Alevî toplulukları için en önemli törenlerden biridir. Genellikle kış aylarında yapılan bu cem töreninde, “Oniki Hizmet” yerine getirilir ve canlar ikrarlarını tazelerler. Görgü erkânında en önemli ritüellerden biri dara durmaktır. Görgü ceminde, “ölmeden evvel ölme” prensibi somut bir şekilde işlenmek üzere, görgüsü yapılacak canlara beyaz bezden yapılmış yakasız gömlek “kefen” olarak giydirilir. Rehber taliplere,

Dara gelin, doğru söyleyin, günahınızı beyan eyleyin. Aldığınız varsa verin, döktüğünüz varsa doldurun, kırdığınız varsa yapın, ağlattığınız varsa güldürün. İkrar verip talip olduğunuz günden bu tarafa dost gönlünü incittiniz mi? Dilinizdeki bize, gönlünüzdeki size. Hak-Muhammed-Ali yolunda yargılanıp aklanmak istiyorsanız bilinenleri ve bilinmeyenlerin hepsini söylemek mecburiyetindediniz. Bu darda, bu yolda yalan söyleyenlerin derdine derman yoktur, bunu bilirsiniz. Bu yolumuz demirden leblebi, ateşten gömlektir; ölmeden evvel hesabımı vermektir. Gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı, dönenin canı

diyerek uyarı ve telkinde bulunur¹⁵⁸.

Görgü ceminde görülüp aklanmak isteyen musâhipler darda kendilerini topluma arz ederek şikâyeti olan kimseler olup olmadığını sorarlar. Ardından varsa kendilerinin şikâyetçi olduğu kişi ve şikâyet sebeplerini söylerler. Pir tarafların açıklamalarını ve gerektiği durumlarda şahitleri dinler, ardından durumu hakkaniyet içinde değerlendirerek sonuca bağlar. Diğer safhaları bakımından bahsettiğimiz ikrar verme cemi ile benzerlik göstermektedir¹⁵⁹.

3.1.3.4. Abdal Musa Cemi

Antalya’nın Elmalı ilçesinin Tekke köyünde Alevîliğin en önemli dergâhlarından biri olan Abdal Musa dergâhı bulunmaktadır. Abdal Musa’nın Horasan’ın Hoy şehrinde geldiği ve buralara yerleştiği söylenmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî’nin amcası Haydar Ata’nın oğlu olan Hasan Gazi’nin oğludur. Abdal Musa’nın seyyitlerden olduğu görüşü hâkimdir. Hacı Bektâş-ı Velî’nin halifelerinden olan Abdal Musa’nın payesi “Sultanlık”, mertebesi

¹⁵⁶ İsra 17/32.

¹⁵⁷ Kaplan, *Alevilik*, s. 203-212.

¹⁵⁸ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik – Bektaşilik*, s. 269; Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 199-201.

¹⁵⁹ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 199-201.

“Abdallık”tır. Pir evindeki hizmet postu ise “Ayakçı postu”dur. Ünlü Alevî ozanlarından Kaygusuz Abdal, Abdal Musa’nın müritlerindedir. Her yıl Haziran ayının üçüncü haftasında dergâhın bulunduğu Tekke köyünde Alevî topluluklarının büyük bir bölümünün katılımıyla Abdal Musa Anma Etkinlikleri gerçekleştirilir. Bu etkinliklere “Abdal Musa Lokması, Abdal Musa Cemi, Abdal Musa Kurbanı, Birlik Cemi, Birlik Kurbanı” da denir. Bu cem töreninde, evler dolaşarak lokmalar toplanır, kurbanlar kesilir, cem yapılır ve pişen lokmalar ertesi gün dağıtılır. Alevîler arasında Abdal Musa Cemi’nin düzenlemesinin topluma yararlı olacağı, ürünlerin bereketli olacağı ve topluma iyilik getireceği inancı yaygındır. Abdal Musa Cemi hakkında Kaygusuz Abdal’ın, Abdal Musa için söylediği deyiş bizlere, düzenlenen etkinlikler ve katılım hakkında bilgi vermekte olup şu şekildedir:

Beylerimiz elvan gülün üstüne
Ağlar gelür şahım Abdal Musa’ya
Urum Abdalları postun eġnine
Bağlar gelür şahım Abdal Musa’ya

Urum Abdalları gelir dost deyü
Eġnimize aba hırka post deyü
Hastaları gelir derman isteyü
Sağlar gelür şahım Abdal Musa’ya
Hind’den bezirganlar gelir yayınur
Pişer lokmaları açlar doyunur
Aşıklar gelir bunda soyunur
Eller gelür şahım Abdal Musa’ya

Her matem ayında kanlar saçarlar
Uyandırıp Hak çeraġın yakarlar
Demine Hu deyüp gülbenk çekerler
Nurlar gelür şahım Abdal Musa’ya

Meydanında dara durmuş gerçekler
Çalınur koç kurbanlara bıçaklar
Döğülür kudüm açılır sancaklar
Tuğlar gelür şahım Abdal Musa’ya

İkrarıdır koç yiğidin yuları
Muannidi çeksem gelmez ileri
Akpınar’ın Yeşilgöl’ün suları
Çağlar gelür şahım Abdal Musa’ya

Ali’m zülfikarın almış destine
Sallar durmaz Yezid’lerin kastine
Tümen tümen Genç Ali’nin üstüne
Sırlar gelür şahım Abdal Musa’ya

Benim bir isteġim vardır Kerim’den
Münkir bilmez evliyanın halinden
Kaygusuz’um ayrı düştüm pirimden
Ağlar gelür şahım Abdal Musa’ya¹⁶⁰

¹⁶⁰ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 205-206 ,237.

3.1.3.5. Hizmet Görme (Baş Okutma) Erkânı

Baş Okutma Erkânı, içeriği bakımından Görgü Cemi'ne benzemektedir. Her yıl veya en fazla dört yılda bir yapılması gereklidir. Bu cem töreni, bir insanın herhangi bir kusuru olsun olmasın kendini temize çıkarması, kardeşlerinden helallik istemesi ve alması demektir¹⁶¹.

Görgü erkânına katılan can, müşşidin huzurunda usulüne uygun biçimde ellerini göğsünde kavuşturup ayaklarını mühürleyerek

Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi¹⁶².

ayetini okur ve "Bu fakirden incinmiş can varsa dile gelsin ve hakkını talep etsin" der. Müşşit bu soruyu cem erenlerine yönlendirir ve talebi olan varsa dinlenir ardından rızalık alınır. Sonrasında hizmet sahiplerinin, hizmetlerini yerine getirmesiyle cem sona erer¹⁶³.

3.1.3.6. Koldan Kopan Erkânı

Koldan Kopan Erkânı, gençleri ceme alıştırmak, âdab ve erkân konularında görgü vermek, tarikat düşüncesini aşılama açısından yapılır. İçeriği bakımından Koldan Kopan Erkânı aslında bir ayin değil, muhabbet meclisidir. Diğer ayinlere bekârların girmesi yasak olduğundan dolayı genç kızlar ve delikanlılar, ebeveynleri eşliğinde ancak bu törene katılabilirler. Gençler Koldan Kopan Erkânı'nda semah usulünü, nefes söylemesini öğrenirler¹⁶⁴.

Meclislere gelenler yanlarında dem, meze ve yiyecek gibi şeyler getirirler. Bu toplanılan mecliste demler içilir, çerağlar yakılır, buyruklar, nefesler okunur semahlar dönülür. Dede gülbenk okudukça erkâna gelen gençler ellerini birbiri üstüne koyarak "Allah Allah!" diyerek ayin-i cemin ruhi duygusuna iştirak ederler¹⁶⁵.

3.1.3.7. Dardan İndirme Erkânı

Alevîlik-Bektaşılık geleneğinde vefat eden kişiye öldü demek yerine "Hakk'a yürüdü" deyimini kullanılır. Bu deyim aslında "İnsan Yaratan'dan geldi ve O'na dönmektedir. Ölüm ise, bu dönüşün adıdır." manasında kullanılmaktadır. Hakk'a yürüyen kimsenin ardından helallik almak için yapılan bu toplantıya "dardan indirme", yapılan bu erkâna ise

¹⁶¹ Fığlalı, *Türkiye'de Alevîlik – Bektaşılık*, s. 270; Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 203.

¹⁶² A'raf 7/22.

¹⁶³ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 202-203.

¹⁶⁴ Fığlalı, *Türkiye'de Alevîlik – Bektaşılık*, s. 270.

¹⁶⁵ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 203.

“dardan indirme erkânı” denir¹⁶⁶. Bu konuya ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak değineceğiz.

3.1.3.8. Muharrem Erkânı

Hız. Peygamber’in torunu, Hız. Fâtıma ile Hız. Ali’nin oğlu Hız. Hüseyin Alevîler ve Bektaşiler arasında büyük bir sevgi ve saygı ile anılır. Kerbela mevkiinde, Hız. Muhammed’in öpüp kokladığı, “Onu inciten, beni incitir” dediği Hız. Hüseyin’in siyasi ihtiras uğruna yetmiş yakın taraftarıyla birlikte 10 Muharrem 61 tarihinde Emevi Hükümdar’ı Yezid’in adamları tarafından acımasızca şehit edilmesi her sene Muharrem ayında özel bir erkânla anılır ve katillerine lanette bulunulur. Kerbela olayı ve şehitlerinin anıldığı bu erkâna “Muhharrem Erkânı” denir¹⁶⁷.

Hız. Muhammed’in ailesinin kan ağladığı bir günde hüzünlenmemek elde değildir. Bu sebeple olayın yaşandığı günlerde Alevî topluluklarda derin bir yas ve matem vardır. Bu matem şu sözlerle dile getirilmiştir:

Muhammed, Ehl-i Beyti’nin kan ağladığı gündür. Başsız mübarek cesetlerin Kerbela çöllerinde kanlar içinde mızraklar ucunda gezdirildiği gündür. Bu ayda arş-ı âlem mateme bürünüp karalar bağlamıştır. Düştü Hüseyin atından sahrayı kerbelaya, Cibril git haber ver sultan-ı Enbiya’ya¹⁶⁸.

Muharrem ayının başlamasıyla birlikte Hız. Hüseyin’in ve yakınlarının Kerbela’da şehit edilmesinden dolayı matem başlar ve on ikinci gününe kadar devam eder. Ayrıca yedi ozandan biri kabul edilen Fuzuli’nin Kerbela şehitleri için yazdığı meşhur eseri de Hadikatü’s-süeda Muharrem ayının başlamasıyla birlikte okunmaya başlanır. Özellikle Muharrem ayının onuncu günü, öğle üzeri Hadikatü’s-süeda’nın şehadet bölümü okunur ve erkân ile şerbet içilir¹⁶⁹.

Bu ayda birinci günden onuncu güne kadar oruç tutulur. Oruç onuncu gün öğleyin biter fakat matem on ikinci gün sabahına kadar devam eder. Matem günleri boyunca sakallar tıraş edilmez, eğlence yapılmaz, karı koca ilişkileri kesilir, sulu şeyler yenir fakat su içilmez. On ikinci günün akşamı kurban tığlanır ve cem yapılır. Ayrıca muharrem onuncu gününde Kerbela olayı dışında önemli olaylar olmuştur. Mesela Hız. Nuh’un gemisi o gün karaya çıkmış içindekiler kurtulmuş ve kurtulanların ellerinde bulunan yiyecekleri bir araya getirerek aş yapılmışlar. Ayrıca Hız. Hüseyin’in oğlu Zeynelabidin’in hasta olmasından dolayı Kerbela olayına katılmayarak hayatta kalmıştır. Bu olaylardan hareketle Allah’a şükür mahiyetinde farklı yiyecekler bir araya getirilerek aşure yapılır, kurban kesilir ve dağıtılır¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 204.

¹⁶⁷ Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 328; Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevili*, s. 205.

¹⁶⁸ Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 328-330.

¹⁶⁹ Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik – Bektaşilik*, s. 269; Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 205.

¹⁷⁰ Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik – Bektaşilik*, s. 270; Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 206.

Günümüzde Alevî-Bektaşî toplulukları arasında Muharrem mateminde oruç tutan ve diğer hükümleri yerine getiren azdır. Fakat Hz. Hüseyin'in şehit edildiği onuncu günde mateme katılan kişiler oldukça fazladır. Son yıllarda Antalya gibi büyük şehirlerde on muharremde matemler yapılmakta, dergâh ve cemevlerinde muharrem erkânları yayılmakta ve binlerce kişi bu matemlere katılmaktadır¹⁷¹.

3.1.3.9. Düşkünlük Erkânı

Yol mensubu bir canın ikrarına bağlı kalmayarak büyük suç işlemesi üzerine Pir'in talimatlarıyla toplum dışına itilmesine, dışlanmasına "düşkünlük" denir. Suçlunun cezasını çekip pişmanlığını belirterek yeniden Pir'e teslimiyeti ve topluma kabulü için düzenlenen törene ise "düşkünlük erkânı" denir.¹⁷²

Günümüzde, Antalya ve çevresinde cemler ya bir salonda, ya bir evde, ya da cemevlerinde yapılmaktadır. Genellikle cemevleri tercih edilir. Son yıllarda özellikle kentlerde yaşayan Alevîler için yeni cemevleri inşa edilmekte ve buralarda Alevî topluluklarının inançsal ve kültürel talepleri giderilmeye çalışılmaktadır¹⁷³.

3.1.4. Oruç

İslam'ın şartlarından biri olan oruç ibadeti, Kur'an-ı Kerim'de önceki ümmetlere farz kılındığı gibi Müslümanlara da Ramazan ayında farz kılındığı

Ey müminler, sizden önceki ümmetlere olduğu gibi, günahlardan arınasınız diye, sayılı günler olarak oruç tutmak size de farz kılındı. İçinizden kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutar. Oruca dayanamayanların bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Kim gönüllü olarak bundan daha fazlasını verirse, bu onun için daha hayırlıdır. Ayrıca, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayı ki, o ayda Kur'an, insanlara yol gösterici, doğru yola iletici, eğri ile doğruyu birbirinden ayırt edici olarak indirildi. İçinizden kim bu aya yetişirse onu oruçla geçirsin. Kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bu sayılı günleri tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdi diye kendisini tekbir etmenizi (ululuğunu dile getirmenizi) ister, ola ki, O'na şükredersiniz¹⁷⁴

ayetleri ile belirtilmiştir.

Oruç ibadeti başta Hz. Muhammed olmak üzere Ehl-i Beyt mensupları, On İki İmam ve Müslümanların çoğunluğu tarafından yerine getirilen ibadetlerden biridir. Oruç tutmak, Allah'ın verdiği nimetlere karşı şükür niteliği taşıyan, nefis terbiyesinde önemli işlevleri olan bir ibadettir. Ayrıca bireysel ve toplumsal birçok yararı bulunan bir ibadettir. Tok olan aç

¹⁷¹ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 206.

¹⁷² Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 207.

¹⁷³ Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 229.

¹⁷⁴ Bakara 2/183-185.

olanın halini anlar, yardımlaşma, birlik ve beraberlik gibi duyguların gelişmesine vesile olur¹⁷⁵.

Alevî-Bektaşî geleneğinde ise, Ramazan orucu konusunda da, diğer ibadetlerde olduğu gibi serbest ve mesafeli bir tutum sergilenmiştir. Alevî dedelerinden olan Ali Rıza Uğurlu Dede, Kur'an-ı Kerim'de oruçtan 'savm' kelimesiyle bahsedildiğini vurgulamıştır. Savm kelimesinin ise 'oruç tutmak' ve 'susmak' anlamında iki farklı şekilde kullanıldığı üzerinde durmuştur. Bu kullanım şeklini şu şekilde açıklar:

Hz. Meryem'in dünyaya babasız bir çocuk getirmesi üzerine ilahi bir ses ona 'sus' der. O da susar ve kimseyle konuşmaz. Meryem suresinde bu durum "**Ben acıyana savm adadım, bu gün kimseyle konuşmam**"¹⁷⁶ ayetiyle belirtilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere oruç tutmak ve susmak kelimeleri arasında bir bağ vardır. Ayetten de görüldüğü gibi oruçtan amaç kötülüklerden korunmak, nefsi terbiye etmek, iyi ahlaklı bir insan olmaktır. Tanrı boş yere insanları aç bırakıp cezalandırmaz. Orucun gerçek anlamı kötülüklerden uzak durup, iyi ahlaklı olup Tanrı'nın buyruğunu yerine getirip olgun insan yani "insan-ı kâmil" olmaktır. Bütün ibadetlerden amaç kendini bilen insan olmasıdır¹⁷⁷.

Alevî kaynaklardan aldığımız bilgilere göre, tutulan oruçların "zahir" ve "batın" olmak üzere iki yönü vardır:

Zahiri yönü; Allah'a şükretme, ola ki nefis aç kalınca yoksul, yetim, çaresiz insanların çaresizliklerini ve sıkıntılarını hissedip, merhamet duyguları gelişip, vicdan muhasebesi çalışır ve bu çaresiz insanlara yardım eli uzatılır.

Batınî yönü ise; gerçek müminin orucu üç yüz altmış beş gündür. O kişi yaşamı boyunca halk için çalışır. Komşusu aç iken tok gezmez. İnsanlar sefalette iken o saltanatta olmaz. O gerçek mümindir ki, sadece nefisini yahut midesini değil bütün uzuvlarını harama bağlı tutar¹⁷⁸.

Alevî-Bektaşî geleneğinde, şeriatın emrettiği zahiri orucun yanında ayrıca tarikat ve hakikat oruçları da vardır.

Zahiri oruç, gündüzleri yemekten ve içmekten kesilmektir. Ramazan ayında tutulur.

Tarikat orucu, ömür boyu devam eder. Oruçlu, gece gündüz bütün azalarını kötü duygulardan muhafaza etmek zorundadır. Duygularını kötülüğe kullandığı anda, fiilen yapmasa da orucu bozulmuş olur.

Hakikat orucu; Allah'ın muhabbetini sırda muhafaza etmektir. Cenab-ı Hakk'ı görmek, baş gözü ile değil sır gözü iledir. O muhabbet çıkıp başka muhabbet girdiği zaman, hakikat ehlinin orucu bozulmuş olur. İstiğfar edip aynı muhabbeti duyacak ki, orucu devam edebilsin¹⁷⁹.

¹⁷⁵ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 170.

¹⁷⁶ Meryem 19/26.

¹⁷⁷ Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 303-304.

¹⁷⁸ Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 305.

¹⁷⁹ Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 305-306.

Yine Ali Rıza Uğurlu Dede'ye göre oruç tutulurken şu hususlara dikkat edilmesi gerekir:

- ✓ Oruç, beden orucu olmalıdır.
- ✓ Gözün orucu, gafletten men olunmasıdır.
- ✓ Dilin orucu, yalandan, gıybetten, dedikodudan uzaklaşmasıdır.
- ✓ Kulağın orucu, yasaklanmış şeyleri işitmemektir.
- ✓ Nefsin orucu, hırs ve şehvetten kendisini korumaktır.
- ✓ Kalbîn orucu, bütün nefsanî duygulardan arınıp beşeri sevgiden uzaklaşmaktır.
- ✓ Ruhun orucu, dünya malına tamah etmemektir.
- ✓ Sırrın orucu, Hakk'tan gayrisini görmemektir.
- ✓ Batındaki oruç, kalbe, ruha, sırradır.
- ✓ Oruç, bütün vücudun azalarıyla tutulmalıdır¹⁸⁰.

Antalya çevresinde yapılmış bir araştırma sonucunda, “Oruç Kur'an-ı Kerim'de emredilen önemli bir ibadettir.” ifadesine, deneklerin % 8,3'ü hiç katılmıyorum, % 16,5'i katılmıyorum, % 47,0'si katılıyorum, % 28,3'ü tamamen katılıyorum şeklinde cevaplamıştır¹⁸¹.

Bu sonuçlara göre, Alevî-Bektaşilerin büyük çoğunluğu oruç konusunda olumlu bir tutuma sahiptir. Bu olumlu tutumun davranış olarak yansımaları, yine aynı araştırmada “Oruç tutar mısınız?” sorusuyla ölçülmüştür. Deneklerin % 12,5' nin hiç oruç tutmadığı, % 87,6'sının oruç tuttıkları tespit edilmiştir¹⁸².

Dedelerle yapılan bir araştırmada, dedelerin % 72'si Alevîlik'te Ramazan orucu şeklinde bir uygulamanın olmadığını, % 28'i ise olduğunu belirtmiş, % 10'u fikir beyan etmemiştir. Aynı çalışmanın sonuçlarına göre, “Ramazan orucu vardır.” diyenlerin dörtte üçü bunu bir ay olarak kabul ederken, dörtte biri bunun üç günle sınırlı olduğunu ifade etmiştir¹⁸³.

Alevîlik geleneğinde özel bir öneme sahip olan Muharrem orucu, Hz. Hüseyin ve yakın arkadaşlarının Kербela'da şehit edilmesi anısına Muharrem ayının ilk on günü veya on iki gün olarak tutulur. Bu orucun sahuru yoktur. Dönemlere ve yörelere göre detayı ile ilgili bir takım farklılıklar içerir. Alevî- Bektaşilik'te oruca başlarken şu şekilde niyet edilir:

Bismillahi Rahmani'r-Rahim. Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun. Bütün Peygamberlerine salât ve selam olsun. Ehl-i Beyt soyunda ve yolunda şehit olanların ruhları şad olsun. Ey yüce Allah'ım! Bana bu Muharrem orucunu, Kербela matemini, nasip ettiğin için sana şükürler olsun. Niyet ettim Allah rızası için bugünkü, Muharrem orucunu tutmaya, Sen beni sabır edenlerden eyle Ya Rabbim. Gerçeğe Huu...¹⁸⁴

¹⁸⁰ Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 308.

¹⁸¹ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 208.

¹⁸² Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 209.

¹⁸³ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 172.

¹⁸⁴ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 173.

Genel bir değerlendirme yapılırsa abdest, namaz, oruç batınî olarak yorumlanmış olup, doğruluk, kendini bilmek ve tanımak, riyadan, kıskançlıktan uzak kalmak, kin ve düşmanlığı benliğinden kovmak demektir. Kötülükte bulunmayanın, herkese iyilik edip nefisini yüceltmış olan kişinin namaza da, oruca da ihtiyacı yoktur dersek, başta Hz. Peygamber olmak üzere Hz. Ali de, oğulları da, İmam Cafer es-Sadık ve diğerleri de bu ibadetleri yerine getirdikleri için bu vasıflara kavuşamamış durumuna düşürülmüş olmayacaklar mıdır?¹⁸⁵

Alevî-Bektaşî toplulukları meseleyi ne şekilde yorumlama veya ortaya koyma durumunda olursa olsunlar, namaz ve oruç gibi ibadetler, Allah'ın emirleri çerçevesinde şartlarını taşıyan her kadın ve erkek Müslüman için farz kılınmış ibadetlerdir. Bu konuda geçersiz ve yanlış yorumlanmış bir takım bahanelerin arkasına sığınmadan, ibadetleri yerine getirme konusunda ilgisizliklerini ve ihmallerini itiraf etmeleri daha doğru olur. Çünkü ibadetler, inkâr edilmedikleri sürece veya yerine getirilmediği için insanı İslâm dairesi dışına çıkarmaz¹⁸⁶.

3.1.5. Hac

Hac, sözlük anlamı itibari ile saygıdeğer makamları ve diğer yerleri ziyaret kastında bulunmak anlamında kullanılır. Dinî bir terim olarak ise: "Arafat'ta özel vaktinde bir miktar durmaktan ve ondan sonra Kâbeyi usulü üzere tavaf ederek ziyaret yapmaktır. Hac yapan kimseye "Hacı" denir¹⁸⁷.

Alevîliğin kültürel kaynaklarında hac ibadetine sık sık yer verilmiştir. Hacı Bektâş-ı Velî Menakıbnamesi'nde hacca birkaç önemli atıfta bulunmuştur. Bunlardan birinde hünkârın hocası olan Lokman-ı Parende'nin hacca gittiği, Arafat'ta vakfe yaptığı, ayrıca Kâbe'de namaz kılarken hünkârın da oraya gelip namazlarını orada eda ettiğini gördüğünü belirtmiştir. Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi'nde ise; Kaygusuz'un, şeyhi Abdal Musa'nın yanında hizmetini tamamlayıp icazet aldıktan sonra kırk dervişi ile birlikte hac yaptığı ifade edilmiştir. Erkan kitabı Buyruk'ta şeriat kapısının üçüncü makamı olan ibadetler zikredilirken hac ibadetine de değinilmiştir. İbadetlerin batınî anlamlarından bahsedilen yerde ise, yol mensubunun kendisi gibi yol mensubu olan sûfi kardeşine "tecella" sı (görünmesi) hac olarak ifade edilmiştir. Hac konusu açısından şiirlere bakıldığında ise, haccı yerine getirilmesi zaruri bir ibadet olarak değerlendiren göndermeler yok denecek kadar azdır. Fakat insan gönlünün

¹⁸⁵ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 236.

¹⁸⁶ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 235-236.

¹⁸⁷ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 387.

bir bakıma Kâbe olduğuna, önemli olanın Mekke’ de bulunan Kâbe’yi tavaf etmek değil, insan gönlünü yapmak olduğuna ilişkin atıflar görülmektedir¹⁸⁸.

Tavaf-ı Kâbe’nin gerçi sevabı çoktur ey Mevla
Gönül Allah evidir çün tavaf etmek anı evla
Nesimi

Hararet nardadır sacda değildir
Akıl bastadır tacda değildir
Her ne arar isen kendinde ara
Mekke’ de Kudüs’ de hacda değildir.
Benim Kâbe’ m insandır.

Hacı Bektâş-ı Velî¹⁸⁹

Alevîlik’te gönül haccı esastır. Buna göre “Allah’ın müminin kalbînde olduğu şeklindeki tasavvufî kabulün, Alevîlerin hac konusundaki tutumlarını şekillendirdiği görülmektedir. Tasavvuftaki söz konusu kabulü kendi telakkileri çerçevesinde şekillendiren Alevîler, kalbîn Allah’ın evi olduğundan hareketle, “ İnsanlarla görüşüp, onlarla iyi geçinip, onları kırmayıp, onların gönüllerini hoş tutmak bir hac olur.” şeklinde Bâtını bir düşünceye sahip olmuşlardır. Alevîler bu yöndeki düşüncelerinden hareketle genellikle Kâbe’yi ziyaret etmeyi hac için bir şart olarak görmemektedirler. Alevîler çoğunlukla hacı olmak için Mekke’ye gitmek yerine Hac-ı Bektaşî Velî’yi ziyaret ederler. Hacı Bektâş-ı Velî ziyareti şu şekilde yapılır: Öncelikle, türbe açıksa ziyaret edilir. Bu ziyaret türbenin etrafını **tavaf** etmek suretiyle gerçekleştirilir. Türbe ziyaretinden sonra **Beştaşlara** gidilir. Beştaşlara gidilince bunların karşısında bulunan Sarı İsmail’i temsil eden kaya taşlanır. Buradaki ziyaretler tamamlanınca, bazıları tarafından **Arafat** olarak isimlendirilen **Delikli Taşın** bulunduğu **Çilehane** tepesi ziyaret edilir. Buradaki ziyarette ise, önce Delikli Taş’tan geçilerek günahlardan arınılır sonra orada bulunan ağaca sarılarak bu arınma teyit edilir. Ayrıca yine burada bulunan diğer bir kayanın üzerinde kaymak suretiyle günahlardan temizlenilir. Bu tepede dilek taşları toplanarak dileklerde bulunulur. Bu işler bittikten sonra tepenin eteğinde bulunan **Zemzem Kuyusu**’ndan yani **Aslanlı Çeşme**’sinden zemzem içilir. Arafat’taki bu ziyaretlerden başka **Kadıncık Ana’nın Evi** ile beraber oradaki diğer kutsal mekânlar ziyaret edilir. Ziyaretlerden sonra kurbanlar kesilir, kurban etleri pişirilirken bir yandan da cemler devam eder. Kurban etlerinin pişmesiyle yemekler yenilir. Hacı Bektâş-ı Velî Evlatlarının evleri ziyaret edilir. Böylece Hacı Bektâş-ı Velî ziyareti tamamlanmış, buraya gelenler de **hacı** olmuş olur. Bu ziyaretlerin belli bir vakti yoktur fakat son zamanlarda 15-17 Ağustos tarihleri arasında düzenlenen Hacı Bektâş-ı Velî Şenliklerine denk geldiği görülmektedir¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 177.

¹⁸⁹ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 177.

¹⁹⁰ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 327.

Alevî-Bektaşiler'den bazıları Kâbeyi ve Hacı Bektâş-ı Velî hac mekânı olarak ziyaret etmenin yanında Kerbela, On İki İmam ve onların soylarının kabirlerini, soyunun peygambere dayandığına inandıkları Dede ve Pir mezarlarını ziyaret ederler¹⁹¹.

Yapılan bir araştırmaya göre günümüz Alevî dedeleri “Alevîlik'te hac ibadeti var mıdır?” şeklindeki soruya, dedelerin % 65'i yok, % 29 'u var, geriye kalan % 6'sı ise fikrim yok şeklinde cevaplamıştır. Alevî toplumun ise % 81'i Alevîlik'te hac ibadetinin olmadığını söylemiştir¹⁹².

Antalya'da yapılan bir araştırmada “Hac gücü yeten Müslüman için gereklidir.” sorusuna Alevî-Bektaşî kesimlerde % 43'ünün hac ibadetinin gerekliliğine inandığı, % 56,8'nin ise inanmadığı sonucuna ulaşılmıştır¹⁹³.

Günümüzde, Alevîlerin hac telakkilerinin bu şekilde yoğunlaştığı görülmektedir. Her ne kadar Alevî kaynaklarda temel İslâmî ibadetlerden birisi olan hac özgün şekliyle kabul edilse de, Pir'in evini ya da makamını ziyaret etmek gibi tarikat hayatındaki uygulamaların batınî bir yorumla hac ibadetinin yerine getirildiği görülmektedir¹⁹⁴.

3.1.6. Mali İbadetler

İslâm'ın şartlarından biri olan zekât, Peygamberimizin hicretinin ikinci senesinde oruçtan evvel farz kılınmıştır. Zekât sözlükte temizlik, bereket, üreme, çoğalma, artma, güzel övgü anlamlarına gelmektedir. Dinî bir terim olarak ise; Bir malın belirli bir miktarını, muayyen bir zaman sonra hak sahibi olan bir kısım Müslümanlara Yüce Allah'ın rızası için tamamen vermek, onun mülkiyetine geçirmektir¹⁹⁵.

Alevîliğin temel kaynaklarından olan Buyruk'ta şeriat kapısının üçüncü makamında zekâta da yer verilmiştir. Ayrıca bâtinî bir surette yol mensuplarının birbirlerine niyaz etmelerinin zekât olduğuna işret edilmiş, fakat bunların haricinde zekâtın farz bir ibadet olduğuna yönelik kayıt düşülmemiştir. Alevîlik'te mali bakımdan yardımlaşma, yoksulların kollanıp gözetilmesi ve insanlardan ibadet düşüncesiyle kazançlarından bir pay ayırması doğrultusunda özel bazı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamaların başında “Hakkullah” veya “Lokma” uygulamaları gelmektedir. Buna göre bir Alevî yıllık gelirinin beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı'na veya ocaklara verir. Hakkullah para cinsinden verilebileceği gibi arpa, buğday, halı, kilim vb. olarak da verilebilir. Hakkullah üçe ayrılır:

¹⁹¹ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 71.

¹⁹² Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 178.

¹⁹³ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 213.

¹⁹⁴ Uçar, *Geleneksel Alevîlik*, s. 329.

¹⁹⁵ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 71; Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 349.

- 1- Kara kazan hakkı: Dergâhın giderleri için harcanır.
- 2- Mürşit hakkı: Pirlere verilir.
- 3- Çerağ hakkı: Darda kalan musahiplere dağıtılır¹⁹⁶.

Günümüzde ise, şehirlerde yaşayan taliplerin çoğunun ocaklarla irtibatının zayıflamasından, hatta kesildiğinden dolayı Hakkullah uygulaması da işleyişini büyük ölçüde yitirmiş durumdadır¹⁹⁷.

Alevî dedeleri arasında zekât ile ilgili yapılan bir araştırmada, zekât ile fitre birleştirilerek Alevîlik'te bu ibadetin olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya, dedelerin % 57'si yok, %36'sı vardır şeklinde cevap vermiştir. % 10'nu ise bu konuda görüş beyan etmemiştir¹⁹⁸.

3.1.7. Kurban

Kurban, Allah'a manevi olarak yaklaşabilmek niyetiyle kesilen hayvandır. Sünnilerde Kurban bayramında ibadet niyetiyle kurban kesmek, akıllı, ergenlik çağına girmiş, özgür, mukim ve zengin olan her Müslüman'a vacip bir ibadettir¹⁹⁹.

Sünnilerde olduğu gibi Alevîlik'te de kurban geleneği önemli bir yer tutar. Bu geleneğin kökeni Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır. Hz. Muhammed'in de bu geleneği sürdürdüğü kabul edilir. Kurbanı kimlerin, nasıl kesilebileceği dedeler tarafından topluma anlatılır. Alevîlik'te kurban geleneğinin yanı sıra yatır, ocak ziyaretleri veya ibadetler esnasında da kurbanlar kesilir. Ayrıca Muharrem ayının on ikinci ve Mayıs ayının altıncı günü de kurban kesilerek Allah'a dua edilir²⁰⁰.

Alevîlik'te kesilen bu kurbanlara **lokma** veya **tercüman** denir. Bu kurbanlar, canlı-cansız kurbanlar, içeri-dışarı kurbanlar şeklinde gruplandırılır²⁰¹.

Canlar cemlere gelirken elleri boş gelmezler. Evlerinde pişirdikleri yiyecekler veya meyve ya da çerez türü şeyleri ceme getiriler. Getirilen yiyecekler dede tarafından dualanır. Cem sonrasında dualanan bu yiyecekler orada bulunan canlara ikram edilir. Bu yiyeceklere cansız **kurbanlar** denir. Törenlerde kesilen kurbanlara ise **canlı kurban** olarak nitelenir.

Alevîlikte kurbanların ayin içerisinde kesilip, kesilmemesine göre de ayırım yapılır. Ayinlerde kesilen kurbanı **içeri kurbanı**, ayin-erkân dışında kesilenler ise **dışarı kurbanı** olarak adlandırılır²⁰².

¹⁹⁶ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 174.

¹⁹⁷ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 175.

¹⁹⁸ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 174-175.

¹⁹⁹ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 437.

²⁰⁰ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s.7; Ejder Okumuş, “ Alevîlerde Kurban Bayramı Kurbanı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2005), s. 2-25.

²⁰¹ Uçar, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

3.1.7.1. İçeri Kurbanı

Cem ayinleri esnasında belirli bir takım kurallara bağlı olarak kesilen ve dağıtılan kurbanlardır. Bunlar da farklı ritüelleri sembolize etmek üzere kendi içerisinde tasnif edilmişlerdir.

3.1.7.1.1. İkrar Kurbanı

Yola giren bir Alevî'nin giriş töreninde kestiği kurbandır. Cem törenine katılan canlarla birlikte yenir²⁰³.

3.1.7.1.2. Görgü (Yıl) Kurbanı

Her yıl düzenlenen Görgü Cemlerinde görgüsü yapılacak olan şahıslar tarafından kesilerek topluma yenilmesi için sunulan kurbanı Görgü Kurbanı denir²⁰⁴.

3.1.7.1.3. Musahiplik Kurbanı

Alevîler için önemli bir unsur olan musahiplik erkânında, musahip olacak iki kişi tarafından kesilir²⁰⁵.

3.1.7.1.4. Dardan İndirme Kurbanı

Dardan indirme erkânı bölümünde de bahsettiğimiz gibi, Hakk'a yürüyen kişinin ardından yakınları veya musahibi tarafından, onun adına borçlarını ödemek ve helalleşmek için Dedenin öncülüğünde cem töreni düzenlenir. Bu törende kesilen kurbanı, dardan indirme kurbanı denir²⁰⁶. Ayrıca bu konuya ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde değineceğiz.

3.1.7.1.5. Muharrem Kurbanı

Muharrem ayının başlangıcından itibaren on iki gün tutulan Muharrem orucu sonrasında, kurban kesilmesi durumunda on beş güne tamamlanacağına inanılır. Bu inanıştan dolayı ve Kerbela'da Zeyne'l-Abidin sağ kaldığı, Ehl-i Beyt soyunun devam ettiği için bir nevi şükür amacıyla kesilen kurbanı Muharrem Kurbanı denir²⁰⁷.

²⁰² Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

²⁰³ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

²⁰⁴ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s.199; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

²⁰⁵ Üçer, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 73; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

²⁰⁶ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

²⁰⁷ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 205; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

3.1.7.1.6. Düşkünlük Kaldırma Kurbanı

Alevîler Görgü sırasında, işledikleri bir suçtan dolayı düşkün ilan edilebilirler. Suç işlemiş kişinin, cezasını çektikten sonra bir daha bu suçu işlemeyeceğine dair kanaat getirilirse, düşkünlüğü kaldırmak için, Düşkün Kaldırma Cemi düzenlenir. Bu cem töreninde kesilen kurbanı düşkün kaldırma kurbanı denir²⁰⁸.

3.1.7.1.7. Abdal Musa (Birlik) Kurbanı

Tohumlar ekilmeden önce yapılan ekimlerin bereketli olması, kaza ve belalardan korunmak için, Abdal Musa Ceminden sonra kesilen kurbanı denir. Bu kurbanı aynı zaman Bereket Kurbanı da denir. Bütün canlar tarafından ortak olarak alınır ve toplu halde yenir²⁰⁹.

3.1.7.1.8. Hızır Kurbanı

Antalya ve çevresinde, Alevîlerce genellikle Şubat ayının 13-14-15. günlerinde tutulan üç günlük oruca Hızır orucu denir. Zor durumda olanların yardımına yetişmeyi ve bereketi simgeleyen “Hızır” için tutulduğundan dolayı Hızır orucu olarak bilinir. Hatta kendi aralarında “Yetiş Ya Hızır! , Hızır uğrasın.” gibi deyimler kullanırlar. Hızır orucu Alevîlerce büyük bir öneme sahiptir. Hızır orucu sonrasında, Hızır cemi düzenlenir. Cemin bitiminde kesilen kurbanı Hızır Kurbanı denir²¹⁰.

3.1.7.2. Dışarı Kurbanı

Dışarı Kurbanı, Cem ayinleri haricinde kesilen kurbanlara verilen ortak bir isimlendirmedir.

3.1.7.2.1. Kurban Bayramı Kurbanı

Alevî topluluklarında Kurban Bayram’ında kurban kesme geleneği Allah tarafından Hz. İbrahim’den oğlu İsmail’i kurban etmesini istenmesi hadisesine dayandırılır. Bu gelenek Alevîler tarafından da devam ettirilmektedir. Kesilen kurban etinin fakirlere dağıtılması esastır²¹¹. Toplumda yaygın olan Kurban düvazlarından birisi şu şekildedir;

Akıl ermez Yaradan’ın sırrına
Muhammed Ali’ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nuruna
Hasan’la Hüseyin’e indi bu kurban

Ol İmam Zeynel’in destinde idim
Muhammed Bakır’ın dostunda idim

²⁰⁸ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 74-75; *Geleneksel Alevîlik*, s.331-332;Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 255.

²⁰⁹ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 234-237; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

²¹⁰ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 234-235; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 331-332.

²¹¹ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, s. 333,334

Cafer-i Sadık'ın postunda idim
Musa Kazım Rıza'ya indi bu kurban

Muhammed Taki'nin sırrında idim
Ali'yül Naki'nin nurunda idim
Hasan-ül Askeri'n darında idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Şah Hatayi'im eydür bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağı tesbihtir kanı da mercan
On İki İmam'a indi bu kurban²¹²

Akçaenişli Mürebbi İsmail Bey, eşi Anabacı ve Şükrü Bey ile yaptığımız görüşme Kurban Bayramında kurban kestiklerini belirttiler. Kesilecek olan hayvanın dişi olmaması gerektiğini, bunun sebebinin de Hz. İbrahim'e kurban etmesi için Allah tarafından erkek bir koyun yani koç gönderildiğini ve bu sebeple kurban olarak koç kestiklerini belirttiler.

3.1.7.2.2. Yağmur Duası Kurbanı

Yağmurun az yağması sonucunda ortaya çıkan kuraklığın geçmesi, yağmur yağması için yağmur duasına çıkılır. Yağmur duasının ardından kesilerek, orada bulunan kişilere ikram edilen kurbanı Yağmur Duası Kurbanı denir²¹³.

3.1.7.2.3. Adak Kurbanı

Adak kurbanı, istenilen bir şeyin yahut tutulan bir dileğin gerçekleşmesi durumunda kurban keseceğini söyleyen kişinin, sözü verilmiş adağı yerine getirmek için kestiği kurbanı denir. Mesela, hastalıktan kurtulması, çocukları askerden veya gurbetten dönmesi, üniversiteyi kazanması, işe girmesi vb. dilekler gerçekleşmesi durumunda kesilmesi söz verilerek kesilen kurbanlar adak kurbanına örnek verilebilir. Adak kurbanı kişinin niyetine bağlı olup ne adanmışsa o kesilir. Adak kurbanının kanlı veya kansız olmak üzere iki çeşidi vardır. Koyun, koç, inek, tavuk kanlı adak kurbanı, çörek yapıp dağıtmak veya bir elma vermek ise kansız adaklara örnek verilebilir²¹⁴.

Ekizce Yaylalı İbrahim Dede, adak kurbanının nerede kesilmesi gerektiğinin de önemli olduğunu belirtti. Kendilerinden örnek vererek, Abdal Musa Tekkesi'nde oğlunun evlenmesi durumunda kurban kesmeyi adadığını, oğlu evlendiği zamanda Abdal Musa Tekkesi'nde adak kurbanını kestiğini söyledi. Antalya Tahtacıları'nda geleneğin bu şekilde olduğunu belirtti.

²¹² Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 236; Okumuş, “ Alevilerde Kurban Bayramı Kurbanı”, s. 2-25.

²¹³ Üçer, *Geleneksel Alevilik*, s. 332-334.

²¹⁴ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 250.

3.1.7.2.4. Şükür Kurbanı

Adak olmaksızın kişinin bir isteği gerçekleştiği takdirde yahut bir nimete kavuşarak şükür gerektirecek bir durumla karşılaştığı zamanlarda kesilen kurbanlara Şükür Kurbanı denir²¹⁵.

3.1.7.2.5. Diğerleri

Yukarıda bahsedilen kurbanlar haricinde Alevîler tarafından 6 Mayıs Hıdrellez Bayramı münasebetiyle kesilen kurbanlar ve Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilmekle beraber baharın gelişini kutlamak adına Nevruz Bayramında kesilen kurbanlar da vardır²¹⁶.

İçeri ve Dışarı Kurbanların tığlaması için öncelikle kurban kesilecek yere getirilir, tuz, su verilir, hayvana abdest aldırılır ve şu deyişler söylenir:

Hata ettim Huda'nındır bu kurban
Muhammed Mustafa'nındır bu kurban
Şanlı neslidir Cüneyd Haydar oğlu
Aliyyel Murtaza' nındır bu kurban
Ali'nin Döldül'ünün Kanberi
Zülfikar'ı kazanındır bu kurban

Ardından üç defa “Allahu ekber Allahu ekber, La ilahe illallahu vallahu ekber. Ve lillahil hamd” denir. “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” denerek hayvan kesilir²¹⁷.

Kurban edilecek hayvanla ilgili Alevî topluluklarında bazı kurallar vardır ve şu şekildedir:

- ✓ Öncelikli olarak erkek hayvan tercih edilir ve sakat olmamalıdır.
- ✓ Koç bir yaşını, sığır ise iki yaşını doldurmuş olmalıdır.
- ✓ Hayvan kesilirken incitilmemesine özen gösterilmeli ve kesilirken tekbir getirilmelidir
- ✓ Kanı bir kuyuya açılarak gömülmelidir
- ✓ Kemikleri kırılmamalıdır.
- ✓ Pişirilmeden önce etten herhangi bir parça alınmamalı ve pişirilen et dedenin izni olmadan yenilmemelidir.
- ✓ Etten pay dağıtılmalı, özellikle hasta ve yaşlılara pay verilmelidir.
- ✓ Kurban eti yendikten sonra kemikler toplanarak tercüman kuyusuna gömülmelidir.
- ✓ Kesilen kurbanlardan düşkünler yiyemez.

Görüldüğü gibi Alevîler arasında kurbanlar besmele çekilip, tekbirler eşliğinde Allah için kesilir. Alevî topluluklarında kurban ibadeti önemli bir yere sahiptir²¹⁸.

²¹⁵ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, s. 332-334.

²¹⁶ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, s. 334.

²¹⁷ Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, Fakülte Yayınevi, Isparta 2006, s. 230-231; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, s. 333-334.

3.2. Yol-Erkân ve Kurumlar

3.2.1. Dört Kapı-Kırk Makam

“Dört Kapı –Kırk Makam” Alevî-Bektaşî geleneğinde önemli kavramlardan biridir. Alevîlik’te bütün ayin ve erkânlar "Dört Kapı-Kırk Makam" şeklinde ifade edilen meşhur tasavvufî telakkiye dayandırılır. Kul ancak şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını ve her kapıdaki on makamı geçerek Hakk'a ulaşabilir. Alevîlik’te bütün ayin ve erkânlar kulun yolculuğunu temsil eder²¹⁹.

“Dört Kapı –Kırk Makam” şeklindeki kâmil insan olma ilkelerini Hacı Bektâş-ı Velî’nin tespit ettiğine inanılır. Hacı Bektâş-ı Velî bunu “Kul Tanrı ‘ya kırk makamda ulaşır, dost olur.’” şeklinde açıklamıştır. Buyruk’ta Pirlerin Dört Kapı-Kırk Makamı bilmesi ve bunu talimlere öğretmesi gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca yola giren her canın bu kapı ve makamları bilmesinin zorunlu olduğu belirtilir²²⁰.

Hacı Bektâş-ı Velî’nin oluşturduğu bu sistem tarikatın seyr-i süluk’udur. Makalat’ta Kur’an ve Sünnet yanında genel sufi düşüncenin temel ilkelerine de vurgu yapılırken, bu ilkelerin ortaya koyduğu olgulardan hareketle özgün bir anlayış ortaya koyulmaktadır. Bunlar kendi düşünceleri etrafında sistemleştirilip “Dört Kapı-Kırk Makam” örgüsü içinde sunulmaktadır²²¹.

Hacı Bektâş-ı Velî, Dört Kapı-Kırk Makam örgüsünde, tarikat, marifet ve hakikate şeriatan geçileceğini belirtmektedir. Hasan Cemalî’nin semah nefesi de bu konuya bir örnektir:

Bektaşilik kolay zannetme aşık
 Tarik-ı nazenin sırr-ı la fetâ
 Eline, diline, beline sadık
 Olmayan bektâşî taklitdir cana
 Şeriat babından girmeyen aşık
 Tarikat sırrına ermiyen aşık
 Marifet abına yanmayan aşık
 Hakikat kâmilî sayılmaz asla...²²²

Bu yaklaşımlardan da Alevî inançlarının karakteristik özelliklerinden birinin de “Dört Kapı” olduğu ve bunların da şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olduğu anlaşılmaktadır. Bu dört kapının her birinde onar tane olmak üzere kırk makam bulunmaktadır. Bu makamlarda Bektaşilik’in hayat tarzını düzenleyen, onu toplumda yaşamaya teşvik eden ve her biri manevi bir bilinci simgeleyen ruhani olgunluğun dört aşamasını temsil eden bölümler yer almaktadır²²³.

Dört kapı şunlardır:

²¹⁸ Subaşı, “Anadolu Alevîliği Üzerine”, s. 175-195; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 335-336.

²¹⁹ Ocak “*Bektaşilik*” c. V, s. 375-376.

²²⁰ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 161; Yaman, *Alevîlik Kızıbaşlık Tarihi*, s. 218.

²²¹ Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 86.

²²² Talas, “Mehmet Eröz’de Bir Din, Mezhep ve Kültür Konusu Olarak Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşîlik”, s. 8.

²²³ Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 87.

1. Şeriat
2. Tarikat
3. Marifet
4. Hakikat²²⁴

Her kapının on makamı vardır:

1. Şeriat Kapısının Makamları

1. İman etmek
2. İlim öğrenmek
3. İbadet etmek
4. Haramdan uzaklaşmak
5. Ailesine faydalı olmak
6. Çevreye zarar vermemek
7. Peygamberin emirlerine uymak
8. Şefkatli olmak
9. Temiz olmak
10. Yaramaz işlerden sakınmak²²⁵

2. Tarikat Kapısının Makamları

1. Tövbe etmek
2. Mürşidin öğütlerine uymak
3. Temiz giyinmek
4. İyilik yolunda savaşmak
5. Hizmet etmeyi sevmek
6. Haksızlıktan korkmak
7. Ümitsizliğe düşmemek
8. İbret almak
9. Nimet dağıtmak
10. Özünü fakir görmek²²⁶

3. Marifet kapısının makamları

1. Edepli olmak

²²⁴ Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 218.

²²⁵ Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 218.

²²⁶ Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 219.

2. Bencillik, kin ve garezden uzak durmak
3. Perhizkârlık
4. Sabır ve kanaat
5. Haya
6. Cömertlik
7. İlim
8. Hoşgörü
9. Özünü bilmek
10. Ariflik²²⁷

4. Hakikat Kapısının Makamları

1. Alçakgönüllü olmak
2. Kimsenin aybını görmemek
3. Yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek
4. Allah'ın her yarattığını sevmek
5. Tüm insanları bir görmek
6. Birliğe yönelmek ve yöneltmek
7. Gerçeği gizlememek
8. Manayı bilmek
9. Tanrısal sırrı öğrenmek
10. Tanrısal varlığa ulaşmak²²⁸.

Erkannamelerde de dört kapı -kırk makam ilişkisinin izlerini görmek mümkündür. Erkannamelerde tarikata ilişkin kimi hususların soru-cevap şeklinde ele alındığı kısımda soruda neye talip olduğu sorulur, cevapta ise öncelikle Şeriat'a, ikinci olarak Tarikat'a, üçüncü olarak Marifet'e, dördüncü olarak da Hakikat'a talip olduğu belirtilir. Bunların ne olduğu sorulduğunda “Şeriat şartımdır; Tarikat terkimdir; Marifet derdimdir ve Hakikat merdimdir.” şeklinde karşılık verilir²²⁹.

Farklı bir soru-cevap diyalogunda, “Ey âşık, sadık kimin oğlusun?” şeklindeki bir soruya; “Şeriatıta Âdemoğlu, Tarikatta yol oğlu, Marifette kemal oğlu, Hakikatta ise yerin ve göğün oğlu” şeklinde cevap verilir²³⁰.

²²⁷ Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 219.

²²⁸ Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 219-220.

²²⁹ Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 87.

²³⁰ Teber, *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 87.

Bu cevabı biraz açıklayacak olursak: “Bektaşilerin gözünde kişi, şeriat kapısında el-oğlu’dur. Yani bir anne ve babanın evladı, malıdır. O bu mertebede yalnız kendini düşünür, kendi şahsi düşünceleri, arzuları ve menfaatleri peşinde koşar. Tarikat kapısında yol oğlu olur. Yani kendi benliğinde bir miktar fedakârlıkta bulunarak bir mefkûreye, bir zümreye bağlanır. Burada da gereken terbiye ve irşadı aldıktan sonra marifet kapısının tokmağını vurur, il oğlu olur, yani cemiyete devredilir. Bundan sonra ailenin de, zümrenin de malı değildir. Cemiyet için düşünür, onun yaşar, çalışır. Bu makamdan sonra can, marifet kapısının eşiğinden içeriye ayak atar. Artık atam gök, anam yerdir, der. Benliğinden büsbütün sıyrılır, çıkar. İyiliği, kötülüğü, kahrı, lütfu bir görür. Her şeyi “Eyvallah” la karşılar²³¹.

Buyruk’ta ise dört kapı, ilginç benzetmelerle anlatılmıştır. Buna göre şeriat gemi, tarikat deniz, marifet gavas (dalgıç), hakikat incidir. Başka bir deyişe şeriat kulluk etmek, tarikat bilmek, marifet ermek, hakikat görmektir. Bir başka ifadeyle ise; şeriat چراغ, tarikat fitil, marifet yağ, hakikat ışıktır.²³²

3.2.2. Üç Sünnet-Yedi Farz

Alevîlikte, İmam Cafer es-Sadık tarafından konulduğuna inanılan esaslara “Üç sünnet-Yedi farz” denir. Bunlar şu şekildedir:

Üç Sünnet:

- 1- Daima Allah’ın kelamı dilinden gitmeye, Kelime-i Tevhid kalbînden gitmeye,
- 2- Kalbînden düşmanlığı gidere,
- 3- Eğer tâlib bir ise bir gibi otura, hemen biri söyleye (tarikatin her söylediğini yerine getire).

Yedi Farz:

- 1- Zahid dinini şeytandan ne kadar sakınırsa, tarikat ehli de yolunu, dinini öyle sakına,
- 2- Candan geçe, haktan dönmeye,
- 3- Dünya kendine zerre kadar gelmeye,
- 4- Halifeden tövbe ala,
- 5- Halifeden, musahip hakkını cemiyete yetire,
- 6- Halifeden hırka giye,
- 7- Halifeden tac ununmaktır.

Üç sünnet yedi farz üzerine olmayan sufiye, sufi denmez²³³.

²³¹ Fığlalı Türkiye’de Alevilik – Bektaşilik, s. 239.

²³² Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 230.

²³³ Fığlalı, Türkiye’de Alevilik – Bektaşilik, s. 240-241.

3.2.3. On İki Farz

Buyruk'ta yer alan Alevî inanç ve uygulama ilkelerinden bir diğeri de On iki Farz olarak bilinmektedir.

On iki Farz şunlardır:

- ✓ Hak'tan korkmaktır.
- ✓ Kimseye haksız söz söylememektir.
- ✓ Halka şefkat kılmak ve öğüt vermektir.
- ✓ İnsanı aziz bilmek, saygı göstermek ve küçük görmemektir.
- ✓ Hak'tan gelene razı olmaktır.
- ✓ Tevekkel olmak, dünya sorunları ile meşgul olmamaktır.
- ✓ Her şeye tahammül etmek ve Allah'ın görücü olduğunu bilmektir.
- ✓ Halktan sakınır olmaktır.
- ✓ Kanaat ehli olmaktır.
- ✓ Hak'tan gelecek rızık için üzülmemektir.
- ✓ Halka karışmamaktır.
- ✓ Talip olanın Hak sermayesinin olmasıdır²³⁴.

3.2.4. Eline-Beline-Diline Sahip Ol!

Alevî inancı; ahlakı, inanç ve ibadetin ön şartı olarak görmektedir. Yani ahlak bakımından yetersiz olan bir kişinin inanç ve ibadette yer alması uygun görülmemektedir. Eline, diline, beline sahip olma kuralı Alevîlerin yaşamları boyunca uymaları zorunlu ahlak sisteminin simgesi olmuştur. Eline bağlı olmak, elinle koymadığını almamak, diline bağlı olmak gözünle görmediğini söylememek ve beline hâkim olmak haram olan cinsel ilişkiye girmemektir. Bu kural Alevîliğin ahlak sisteminin özetidir ve bu kurallara uymayanlar düşkün sayılırlar. Düşkünler toplumdan soyutlanırlar, işledikleri hatanın durumuna göre değişik şekillerde cezalandırılırlar²³⁵.

3.2.5. Dede

Alevî-Bektâşi topluluğunun şeyhi mevkiini işgal eden zata "dede" denir. Alevîlik'te yolun en bilgilisi dededir. Dedelik, önemli merasimlere öncülük etmenin yanı sıra Alevî-Bektaşiliğin dinamikliğini belirleyen kültür norm ve değerlerini canlı tutmak suretiyle sosyal

²³⁴ Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", s. 409; Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 220.

²³⁵ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 221.

yapıya güçlülük kazandırmaktadır. Dedelikten sonra her tekkenin başkanlığı demek olan "babalık" makamı gelir²³⁶.

Toplumun her açıdan lideri durumunda olan Dede, inanç ve ibadetlerle ilgili bilgilerin aktarılmasında, sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde her zaman kendisine müracaat edilen konumdadır. Bu itibarla Alevî-Bektaşî geleneğinin merkezinde Dede bulunur. Dedeler, sosyal hiyerarşinin en üst noktasında yer alır. Dedelerin sahip oldukları yetkiler ve yaptırım güçleri cemaatin sosyal düzenini sağlayan çok etkili bir güçtür. Bu uygulamaya yöntemiyle farklı bölgelerde yaşayan Alevî topluluklar, dedelerin sıkı kontrolü altındadır. Böylece cemaat sıkı bir disiplin içerisinde olur ve kurallar çerçevesinde hareket eder. Grup içerisinde önemli adli sorunlar bile, başında dedelerin bulunduğu yaşlılar grubunun olaya el koymasıyla rahatça çözüme kavuşurdu. Böylece içe dönük toplum özellikleri göstermekte olup, sorunlar grup içerisinde çözülerek resmi adli makamlara başvurular neredeyse yok denecek kadar az olmaktadır²³⁷.

Dedelik kurumunun oluşumu, Anadolu'ya göçler sonrasında heterodoks şeyh ve dervişlerin öncülüğünde gerçekleşen kolonizasyon hareketiyle yakından ilişkilidir. Kendilerine bağlı oymaklarla Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşerek, zaviyeler kuran, nüfus ve ekonomik bakımlardan buraları zenginleştiren savaşı niteliklere de sahiptir. Ayrıca bu dervişler hem maddi, hem manevi yönden büyük bir nüfuza da sahiptirler. Bu dervişlerin adlarını taşıyan Alevî Ocakları, onların kutsal kimlikleri çerçevesinde ortaya çıkmış ve soylarından gelen kişiler tarafından ocak geleneği sürdürülmüştür. Alevî Ocaklarının adlarında bu yan-savaşı, kolonizatör dervişlerin adları günümüze kadar yaşatılmıştır. Örneğin, Babailer hareketinin devamı olarak görebileceğimiz Rum Abdallarından XIV-XV. yüzyıllarında yaşamış ve Osmanlı sultanlarıyla fetih hareketlerine katılmış olan Abdal Musa ve Seyyid Ali Sultan'ın da Alevî ocaklarında adları bulunmaktadır. Görüldüğü üzere ocaklar, Alevî-Bektaşî geleneğinin kutsal kabul ettiği dervişlerin adlarını taşımaktadır. Alevî dedeleri de bu kutsal kişilerin soyundan gelmektedir. Alevî geleneğince, evlad-ı resul olma dedelik konumu bakımından olmazsa olmaz koşul olarak, Safevi propagandası sonrasında gelişmiştir. Böylece dedelik kurumu bugün bilinen şeklini almıştır²³⁸.

Emile Durkheim'in sosyolojik düşünceleri içinde "toplumsal dayanışma" önemli bir yer tutar. O, toplumda bireylerin birbirlerine muhtaç, birbirleriyle benzer inanış ve davranış biçimlerine sahip olduğunu savunur. Bu dayanışma biçimlerinin korunması için birçok

²³⁶ Ocak " *Bektaşilik*" c.V, s. 376; Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 329.

²³⁷ Atilla Erden, "Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapıları", *Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı TAHTACILAR Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1993, s. 56; Uçar, *Din Sosyolojisi*, s. 554; Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", s. 409.

²³⁸ Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", s. 412-413.

ortaklaşa inanışların, değerlerin, kuralların doğduğunu ve bunların toplumsal çimento rolünü oynayarak toplumu bütün halinde yaşattığını savunur. Durkheim'in toplumun unsurlarını bir arada tutan "çimento" benzetmesine verilecek en güzel örnek Alevî-Bektaşilikteki dedelik kurumudur. Çünkü dedeler Alevî-Bektaşiler arasındaki anlaşmazlıkları gideren, toplumsal uzlaşmayı sağlayan birlik ve beraberliği tesis eden temel bir unsur durumundadırlar. Dedelik kurumu, Alevî çevrelerin dinî ve toplumsal hayatına yön veren, Alevîliğin temel omurgasını oluşturan çok önemli bir kurumdur. Dedeler, Alevî toplumunun dinî ve sosyal önderleri olarak kabul edilir. Dedeler, hem Alevî inanış, adet, uygulama ve geleneklerini, asırlardır yaşanmasını sağlamışlar ve genç nesillere aktarılması görevini üstlenmişler²³⁹.

Alevî Ocaklarında Dedelik Kurumu üçlü bir hiyerarşiye dayanır: 1-Mürşid, 2-Pir, 3-Rehber. Kimi yörelerde bu hiyerarşi Pir ve Mürşid'in yer değiştirmesi şeklinde uygulanmaktadır. Yani şu şekildedir: 1-Pir, 2-Mürşid, 3-Rehber Şüphesiz bu üçü de dede soylu olan kişi için var olan bu sıralama işlevseldir. Birbirlerini tamamlarlar, biri olmaksızın diğeri anlamsızlaşır. Tümü de ocakzade olan yani dede soylu olan dede aileleri bu görevleri paylaşmışlardır. Görev paylaşımı daha çok aynı ocak ve yakın akraba Dede aileleri arasında gerçekleşmektedir. Bazı yerlerde bu hiyerarşik görevlendirmeyi çeşitli Ocaklardan Dedeler toplanarak bir seçim şeklinde yapılmaktadır. Ancak genel uygulama seçim şeklinde olmamaktadır. Kızılbaş Alevî dedelerini genel olarak üç kategoriye ayırabiliriz.²⁴⁰

3.2.5.1. Bağımsız Ocakzade Dedeler

Daha çok Antalya, Erzincan, Malatya, Elazığ, Tunceli, Erzurum yörelerinde bulunan bağımsız ocakzade dedeler Hacı Bektâş-ı Velî'yi pir ve serçeşme kabul etmekle birlikte, Hacı Bektâş-ı Velî'nin postunda oturan ve onu temsil ettiğine inanılan Çelebilerden icazetname (hüccet veya izin) almaksızın taliplerinin hizmetlerini görürlerdi.

3.2.5.2. Hacı Bektâş-ı Velî Çelebilerine Bağlı Dedeler/Babalar

İkinci grup dedeler ise belli aralıklarla -genellikle yılda bir- Hacı Bektâş-ı Velî postunda oturan Çelebilerden onay almak ve dergâha parasal veya aynı bir ödemede bulunmak suretiyle dedelik/babalık hizmetlerini yerine getirebilirlerdi. Bu hizmet de genellikle babadan oğula geçmekle birlikte, Ocakzade dedelerde olduğu gibi "Seyyid" olmak koşulu aranmıyordu. Özellikle Orta Anadolu Bölgesi'nde Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum gibi illerde bu tip dede aileleri bulunmaktadır.

²³⁹ Albayrak, "Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme", s. 30.

²⁴⁰ Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", s. 409.

3.2.5.3. Ocakzade Dedelerce Görevlendirilen Dikme Dedeler/Babalar

Dikme dedeler/babalar ise Ocakzade dedelerce görevlendirilirler ve tanınmış bir ocağa mensup değillerdir, ancak ocakzade dedenin yokluğunda taliplerin hizmetlerini görürler. Bazı bölgelerde dikme dedelere mürebbi de denir. Dikme dede, taliplerin şikâyeti ve onu atayan dedenin isteği üzerine görevden alınabilir. Ancak bu uygulama o kadar da kolay değildi. Dikme dedelik uygulaması da koşulların doğal bir sonucu olarak görülebilir. Uzakta bulunan taliplerini sık sık ziyaret edemeyen dedeler taliplerin dedelik hizmetleri yokluğunda da sürsün diye bu çözümü bulmuşlardır²⁴¹.

Her zaviyede diğer tarikatlarda olduğu gibi "canlar" denilen dervişler vardı. Bunlar zaviyelerdeki çeşitli hizmetleri ifa ederlerdi. Canlar "muhib" tabir edilen müridler arasından seçilir. Tarikata henüz resmen kabul edilmemiş olanlara da "âşik" adı veriliyordu. Zaviyede bulunan kişilerin hepsi, zaviyenin lideri konumunda bulunan dedeye bağlıdır.²⁴²

Günümüzde yaşanan değişimlerden Dedelik kurumunu da etkilendi. Dedelerin toplumda var olan statülerinde bir gerileme meydana geldi. Bunda iki husus etkili olmuştur:

Birincisi; değişim süreciyle birlikte Dedelerin kontrolü altındaki toplum kesimleri çeşitli sebeplerle yer değiştirmek durumunda kalmış, Dede ile olan irtibatları kopmuştur. Bu durum Alevî-Bektaşilerde Dede olmadan da dinî hayatın sürdürebileceği düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur²⁴³.

Şükrü Bey ile yaptığımız görüşmede Şükrü Bey, Dedelere eskisi kadar güvenilmediğini, sorgulandığını belirterek şunları söyledi: “Bazı yeni dedeler geliyor ve adetlerimizi, uygulamalarımızı değiştirmeye çalışıyor. Ne kadar biliyor ki değiştiriyor. Toplumumuzda bu durumlara kızan bazı kişiler ikrar almıyor.”

Buradan da anlaşıldığı üzere dinî hayatta meydana gelen rasyonelleşme ve dinî bilgilerin Alevî toplum tarafından sorgulanır hale gelmesi dedelere olan güveni etkilemektedir. Günümüzde gelişen teknoloji sayesinde insanlar bilgiye kolayca ulaşabilmektedir. Eskiden olduğu kadar Dedelere ihtiyaç duyulmamaktadır. Ayrıca sözlü gelenek üzere olan Dedelerin bilgileri de tartışılır hale geldi. Dedeler talipleri ikna etmede zorlanmaya başlamalarından dolayı, dedelerin statüleri tartışılır hale gelmeye başlamıştır.

3.2.6. Tâlip

Talip, kelime olarak bir şeyi bulup almayı, onu elde etmede istekli olmayı ifade eder. Sufilerin ıslahatında ise tâlip, tasavvuf yoluna girme aşamasında olan, doğal şehvetleri ve

²⁴¹ Yaman, “Anadolu Alevîliği’nde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu”, s .3.

²⁴² Ocak “*Bektaşilik*” c. V s. 376.

²⁴³ Uçar, Din Sosyolojisi, s. 554.

kişisel zevkleri bir tarafa bırakıp hakikatin yüzünden vehm perdesini ortadan kaldırarak insanı kâmil olmak için kesretten vahdete yürüyendir. Bir başka tanıma göre ise talip, Ocakzade olmayan, yani Peygamber soyundan gelmeyen bütün Alevîler için kullanılır²⁴⁴.

Buyruklar'da tâlip, evliya menakıbını okuyup dinleyen, manasını anlayan, ne yazıyorsa ona göre amel eden, gücü yettiğinde edep erkânını yerine getiren ve bunu münkir ve münafıktan saklayan kişi olarak tasvir edilmiştir. Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık'ta tarikat seccadesini isteyen erkânı, şartları ve fazlasını bilmesi gerektiği ifade edilerek şeddin mana ve mahiyeti açıklanır. Fütüvvetnamede kişinin yedi bağlamayla nefsi emaresinin yedi kötü huyunu bağlaması gerektiği ve yedi açmasıyla iyi huyları nefesine kazandırması gerektiği; böylece ancak hakkı elde edebileceği, şayet talip bunu yapamazsa yalancı ve taklitçi konumuna düşeceği belirtilir²⁴⁵. Bir kişinin talip olabilmesi birtakım ritüeller bulunmaktadır. Tarikat erkânında bu ritüellere “tövbe almak, el almak, nasip almak” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Şeyh Safi Buyrukları'nda tarikata giriş ritüeli şu şekilde anlatılmıştır:

Kaçan bir kimesne gelüp bu yola girmeğe talep itse, evvel tarik-ı evliya budur ki yol ehli karındaşlar bir yere cem olup oturalar. Dahi ol ibtidayı bir yol erkân bilirkardeş alup mahfile getüre anun sol yanında peymançe yerinde durup mahfil ehline selam vire. İde kim: es-Selamu aleyke ya ehle't-tarik ve'l-ahd ve'l-vefa ve ya ehli mürüvvet ve's-safa! Gelmekligimiz Hak için ve söylemeğüz Hak için. İşbu mümin karındaş ayağınız turabına yüz sürüp bu makam-ı insafda durmakdan muradı oldur kim siz erenlerin huzurunda ve meşayihın silsilesinde gönül bağlayup evliya dergâhına girup katar zirkenup sahib-i tarik erenlerine kul olup ol Şah-ı Velayet Emir'ul-Müminin Ali kerremallahu vechehu aşıklarına can u gönülden ve derun-ı dilden hizmetkâr olmak ister. Bu aşık hakkında ne buyurursınız? deye. Pes mahfil ehlinde cevap gele kim: N'ola mahaldür kimi dilerse reva görürüz, mübarek olsun, diyeler. Andan ol kimesne bir yola atası kabul ide mucibince.

Mübtedi gelup yol atasının huzuruna iki diz üzerine edeple otura, biat ide. Ata oğlunun sağ elin eline alup, başparmakların birbirinin üzerine koya, akd-i tarik ola el tutuşa; eteğine muhkem yapışa yani “El benum etek senun, Hak yolunda bizi doğru yola kılavuzlamakda taksi itmeyesin.” Dimek olur. Dahi yol atası olan kimesne ol vakit oğluna tevbe ve telkin eyleye. Atası ne dirse oğlu dahi kulak urup öyle söyleye. Evvel üç kere, Estağfirullah küllü zenbin eznebtuhu ‘amden ev hataen ev sıran ev cebran ev sehven ev ‘alanyeten ve etubu ileyhi mine'z-zenbi'llezi a'lemu ve mine'z-zunubu'lletti la a'lemu, inneke ente'la'llamu'l-ğuyub, settar'ul-uyub, tubu ila'llahi eyyühe'l-mü'minun. Allahümme inni taibun kavlen ve fi'len ve hazıran damiran estağfirullah. Allahümme tevbeti ve'stakim şafî enne Muhammeden rasulullahi ve aliyyun veliyullah linekule vekilen inne haza sıratın mustakıma[Bütün işlediğim günahlardan tevbe edip Allah'a sığınırım. Bir kere daha bilerek, bilmeyerek, açıktan veya gizli işlediğim günahlardan dolayı Allah'a sığınırım. Bildiğim ve bilmediğim günahlardan dolayı O'na yönelirim. Allah'ım! Sen gaybı en iyi bilensin, ayıpları örtensin. Allah'ım kavlen, fiilen, açıktan ve gizli her türlü sana yöneliyorum, estağfirullah. Allah'm! Tövbemi kabul et. Muhammed Allah'ın elçisidir. Ali Allah'ın velisidir ve bu dediklerime Allah şahittir. Bu dosdoğru bir yoldur]. Şah-ı Alempenah elinden tevbe eyledim, kendu bilumden geçtim, mecmu menhıyyattan bu hazır cemaat tanıklığıyla pirin eteğinden tutdum, doğru yola gitdim, eğer ahdimden dönersem Şah-ı Merdan'ın Zülfikar'ına uğrayayım²⁴⁶.

Bundan sonra erenler Kur'an-ı Kerim'den biat ayeti olarak bilinen,

²⁴⁴ Yaman, “Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri”, s. 413.

²⁴⁵ M. Saffet Sarıkaya, “Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık'a dair bir inceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 40 (2006) s. 110; Kaplan, *Alevîlik*, s. 167-170.

²⁴⁶ Kaplan, *Alevîlik*, s. 167-170.

Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir²⁴⁷.

âyetini okurlar.

İmam Cafer-i Sadık Buyrukları'nda ise tarikata giriş erkânı şu şekilde anlatılmıştır:

Erkek veya bayan, şeriat ehlinden biri sırr-ı hakikate ehl-i tarik olmak isterse, o kişiyi direkt meydana getirmek doğru değildir. Önce o kişiler kapıcıya teslim edilir. Kapıcı gözcüye, o da tarikçiye teslim eder. Tarikçi onu alıp pir olan kişiye durumunu açıklar. Pir; "Bu meydan hak meydanıdır; bu erkân, evliya erkânıdır." der. Ve "İsmail peygamber gibi canını kurban gerektir ve Mansur gibi darı hazırdır ve Nesimi gibi postum arkamda, Fazlı gibi hançer göbeğindedir. Bu dergâhtan asla dönmeyeceğim." demesi durumunda mürşidin onu kabul edip el etek vererek talip edeceğini söyler. Ve son noktada bulunan bir sufiden ona dört kapının, kırk makamın, on yedi erkânın ilimlerini öğretip onu başlangıçtan sona ulaştırmasını talep eder²⁴⁸.

Yola giren bir talipte bulunması gereken nitelikler vardır. Şeyh Safî Buyrukları'nda talibin sahip olması gereken özellikler şöyle ifade edilmiştir:

1. Talip edep beklemeli,
2. Avamdan kesilmeli,
3. Mahremini bilmeli,
4. Bütün kötü fiillerini terk etmeli,
5. Evliyayı hazır ve nazır bilmeli,
6. Hakk'a ve halka yaramaz iş etmemeli,
7. Her zaman şeyhinin korkusu üzerinde olmalı. Çünkü evliya, talibin gönlüne gözüne günde yetmiş kere nazar eder²⁴⁹.

Yine Şeyh Safî Buyrukları'nda Risale-i Şeyh Safî'de talibin sahip olması gereken nitelikler şöyle dile getirilmiştir:

- ✓ Talip devamlı edepli olmalıdır.
- ✓ Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On İki İmam'ı her yerde hazır ve nazır bilmelidir.
- ✓ Yüzü sürekli yerde olup, niyaz halinde bulunmalıdır.
- ✓ Rehberinden izinsiz hiçbir şey yapmamalıdır. Çünkü Hz. Resul, Cebrail kendisine ne öğrettiyse onu uygulamıştır²⁵⁰.

Buyruklarda, genel olarak tâlibin, evliyanın edebini gözetip izinden ilerlemesi, namahrem kişilerden uzak durması, evliyanın sırrını ortaya vurmaması, el verip eteğini tuttuğu kişiyi araştırıp silsilesi Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye dayanan birine biat etmesi gerektiği vurgulanır. Bu konu ile alakalı olarak Hz. İmam Cafer-i Sadık, "Talib-i hak olan bir kişinin Muhammed Ali evladı dışından birine biat etmesi durumunda o kişinin şeyhi şeytandır,

²⁴⁷ Fetih 48/10.

²⁴⁸ Kaplan, *Alevîlik*, s. 173-174.

²⁴⁹ Kaplan, *Alevîlik*, s. 174-175.

²⁵⁰ Kaplan, *Alevîlik*, s. 175.

kıyamet gününde evliyaullah topluluğundan, Hak dergâhından ve didarından mahrum kalır’’ demiştir²⁵¹.

Şeyh Safî, yol talibi olan kişinin üstat nefesiyle yürümesini, emrine kail olmasını, evliyaya iman getirmesini istemiştir. Mürşit emrinde olmanın Hak rızası ve Resul emri üzere olmak olduğu söylenerek şeyhe itirazın Allah ve Resul’üne itiraz olacağı talibe söylenir. Talip-rehber ilişkisi baba-oğul ilişkisine benzetilerek oğlun babaya itaat etmesi, babanın da oğuldan hiçbir şeyi esirgememesi istenir. Eğer talip, rehberine uymak yerine kendi bildiğini yaparsa, ahdinden dönmüş olacağı için münafık olup Yezid derekesine düşmüş olur²⁵².

Akcaenişli Mürebbi İsmail Bey, talip olacak kişinin dürüst ve güvenilir olması gerektiğini, cana kıyan ve geçinceme bozan yani yuva yıkan kişilerin talip olarak kabul edilmediğini, yola alınmadığını belirtti.

3.2.7. Musahiplik

Musahiplik kurumu, Anadolu Alevîliğinde bireyin toplumun üyesi olmasının ilk şartı olmakla birlikte, Alevîliğin devamlılığını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Musahip, kelime anlamı olarak ’’dost, yol arkadaşı, yol kardeşi, ahiret kardeşi’’ gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise Musahiplik; ikrar vermiş olan ve kan bağı olmayan evli iki kişinin eşleri ile beraber, dedenin ve cem topluluğunun önünde, Hakk’a yürüyüncüye kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, kederde ve sevinçte birlik olacaklarına söz vermeleri halinde yapılan bir törenle kurulan manevi kardeşliğe denilmektedir. Alevî-Bektaşiler arasında grubu bir arada tutan önemli bir kontrol mekanizması olarak kabul edilir. Musahiplik, sadakat ve bağlılık esaslarının en üst seviyede yaşandığı önemli bir sosyal-dinî kurumdur. Sosyologlara göre, hizmet ve sadakate yönelik genel faaliyetlerin, inanç topluluğu arasında yeri doldurulamayan bir bağ sağladığı kabul edilmektedir. Muhasiplik, Alevîlerin kendi içlerindeki dayanışmayı pekiştirme görevini üstlenen bir arayışın ürünüdür. Ahiret kardeşliği de denilen musahiplikte kişilerin kendilerine birer eş tutması söz konusudur. Geleneksel Alevîlik dünyasında çok güçlü olan bu gelenek, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi artıracak niteliktedir²⁵³.

Musahiplik, genel olarak kırsal kesimlerde konar-göçer veya göçebe bir hayat tarzına sahip olan eski Türklerin inanç, adet ve gelenekleriyle bağlantılıdır. Türklerin İslâm’ı benimsemesiyle birlikte bu uygulama İslâmî bir arka plan kazanmıştır. Aralarında musahiplik olan aileler, aile fertlerinin geleceklerinin hazırlanması konusunda ortak hareket ederler, kendi

²⁵¹ Kaplan, *Alevîlik*, s. 177-178.

²⁵² Kaplan, *Alevîlik*, s. 181-182.

²⁵³ Albayrak, “Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme”, s. 31.

çocukları ve ailesi için ortaya konan imkânlar diğer ailenin çocukları için de yapılmaya çalışılır. Ailelerden birinin yaptığı bir yanlışlıktan diğer aile de sorumludur. Bu kurum, toplum içinde ailelerin yardımlaşması ile sosyal dayanışmayı hedeflemektedir²⁵⁴.

Musahipliğin tarihsel kökenin bazı kesimlerde, Hz Muhammed'in Medineliler ile Mekkeliler arasında hicretten sonra yaptığı kardeşlik anlaşmasına dayandığı kabul edilir²⁵⁵.

Alevîlerin bazı kesimlerinde ve Risale-i Şeyh Safi Buyruk'unda marifetin beşinci makamında musahiplik bulunur. Musahipliğin Muhammed-Ali'den kaldığına inanılır.. Hz. Peygamber'in son haccından dönüşte Cebrail, **“Ey Resül! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun, Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.”**²⁵⁶ ayetini getirir. Bunun üzerine Hz. Muhammed minbere çıkarak Hz Ali'nin elinden tutar ve insanlara hitaben “Ey insanlar! Ben sizin efendiniz değil miyim?” diye sorar. “Evet, öylesin.” cevabını alınca Hz. Ali'ye döner ve “Ya Ali! Ben ilmin şehriyim, sen de kapısısın.” der ve Ali'yi kendine musahip kılar. Bu esnada cennetten bir gömlek getirmiş olan Cebrail gömleği verir. Hz. Ali gömleği giyince Hz. Peygamber “Etin etimdir, bedenim bedenimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur.” der. Daha sonra yine Hz. Muhammed, “Ben sendenim, sen bendensin, tüm peygamberlerin çocukları kendi sulplerinden geldi, benim çocukların senin sulbünden gelsin.” der. Ardından da Hz. Peygamber ve Hz. Ali o gömleği beraberce giyip, başta ve tende bir olmuşlardır. Başka bir rivayet göre ise, Hz. Muhammed “Ben ilmin şehriyim Ali ise kapısıdır. Ben ve Ali bir nurdanız. Ya Ali! Sen bana Musa'nın yanındaki Harun gibisin, ancak benden sonra peygamber gelmeyecektir.” şeklinde buyurur. Daha sonra müminlere “Şimdiye kadar küçük cihat yaptık artık büyük cihat (nefisle mücadele) yapalım. Siz de birbirinizle kardeş olun, bizim gibi dirlik birlik içinde olun. Allahım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, ona eziyet edene eziyet et.” der ve minberden iner. Buradan da anlaşılacağı üzere, Alevî kesimlerde musahip tutmak Hz. Muhammed'den kalan bir sünnet olarak kabul edilir²⁵⁷.

Musahiplik, Alevîlik geleneğinde evlilik kurumunu etkileyen bir durumdur. Aynı ana ve babadan olan iki erkek kardeşten birisi vefat ettiği zaman dul kalan eşin kayınbiraderi ile evlenmesinde bir sakınca görülmediği halde musahip iki kardeşin eşlerinden herhangi birisi vefat ederse sağ olan musahibin ölen musahibin eşiyle evlenmesi mümkün değildir.

²⁵⁴ Korkmaz Esat *Alevîlik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul 2005, s. 481–485; Cenksu Üçer, *Alevîlikte Musahiplik*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015, s. 118; Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 344; Uçar, *Alevîlik – Bektaşılık*, s. 74.

²⁵⁵ Albayrak, “*Alevî-Bektaşılık Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme*”, s. 31; Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 344.

²⁵⁶ Maide 5/67.

²⁵⁷ Kaplan, *Alevîlik*, s. 203-212.

Musahiplerden birisinin karısı vefat etmiş, diğer musahibin de erkek olan, vefat etmiş olsa dahi evlenmeleri yine mümkün değildir. Şayet böyle bir evlilik olursa düşkünlük sebebidir. Musahip çocukları için de aynı uygulama söz konusudur: İki öz kardeşin çocukları arasında evlilik yapılırken musahip iki kardeşin çocukları arasında evlilik yapılamaz. Bu yasak üç nesil boyunca devam eder eğer evlilik gerçekleşirse düşkün olurlar. Yeni evleneceklerin iki kuşak önceye dayanan bir musahiplik bağının olmaması gerekir. Buradan da anlaşıldığı üzere musahip olan iki kişi birbirlerine öz kardeşten daha yakın olur²⁵⁸.

Antalya çevresinde yapılan bir araştırmaya göre, deneklerin % 73,5'i musahip edinme konusunda olumlu kanaat sahibi görünürken, % 26,5'i olumsuz düşünmektedir²⁵⁹.

Günümüzde musahiplik uygulamasının devam ettiğini bizzat görüşme yaptığımız İbrahim Dede, Mürrebbi İsmail Bey ve Şükrü Bey'den öğrendik. Mürebbi İsmail Bey, yakın tarihte çıkan "öz ayırma" uygulaması olduğundan bahsederek şunları söyledi:

Eskiden atalarımız obada yaşarken öz ayırma gereksinimi duymazlarmış. Çünkü dış toplumdan bağımsız, birlik beraberlik içerisinde yaşarlarmış. Kazanılan para ortak olurmuş. Bir kişi alış veriş için gider ihtiyaçları karşılamış. Kimse kimseden ayrı olmaz, kimse kimseye zarar veremez, malını çalmazmış. Birlik beraberlik varmış. Fakat günümüzde çekirdek aile şeklinde yaşıyor. Artık ihtiyaçlar bireysel karşılanıyor. Zorluk durumunda musahipler yardımlaşıyor. Fakat mal mülk, yeme içme bunlar ayrı. Birde öz ayırma daha çok cezalar konusundadır. Artık kişiler musahibinin suçunu üstlenmek istemiyor. Toplum içerisinde musahibi yüzünden düşkün olmak istemiyor. Çünkü düşkün olanla konuşulmaz, yemeği bile yenmez. Tabi bu öz ayırma işlemini kabul etmeyen, öz ayrılacaksa musahip olmanın ne anlamı var deyip, gelenekler konusunda daha tutucu davranan kişilerde var. Fakat bunlar sayıca azdır.

3.3. Düşkünlük

Alevî-Bektaşılık inanç sisteminde temel kurumlardan biri de düşkünlüktür. Alevîlik'te "düşkün" terimi suçlu kişiyi ifade etmektedir. Düşkünlük ise; Pir'in talimatıyla, yol ehli bir canın yola bağlı kalmayarak suç işlemesi sebebiyle toplum dışına itilmesine denir. Başka bir ifadeyle düşkünlük, gruba katılmış bireyin, grubun değer ve normlarına aykırı davranması ve bu davranışlarını devam ettirmesi durumunda toplumdan ihraç edilmesidir. Düşkünlük toplumsal düzenin sağlanması, oluşturulan düzenin devam ettirilmesi, suçların önlenmesi ve suç işleme oranının düşürülmesinde etkilidir. Bir nevi bireylerin tutum ve davranışlarına bazı sınırlamalar ve düzenlemeler getirilmesi ile oluşturulan bir kontrol mekanizmasıdır. Toplum düzeninin, değerler sisteminin ve normların korunması için gerekli olan yaptırımları belirterek bu yaptırımların uygulanmasını sağlar. Alt kültür grupları hâkim kültürün karşısında ayakta kalabilmek için güçlü hiyerarşi, sağlam norm sistemi oluşturmak zorundadırlar. Alevî-Bektaşî toplulukları da bu yolu seçerek, kendilerine özgü düşkünlük gibi, hâkim kültürün sistemine alternatif bir sistem oluşturmuşlardır. Kendi toplumları içerisinde yaşanan bir sorunun yine

²⁵⁸ Mermer *Uluslararası "Tebliğ Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Musahiplik ve Dar Erkânı"*, s. 325.

²⁵⁹ Uçar, *Alevîlik – Bektaşılık*, s. 220.

kendi içlerinde çözülmesi gerekir. Geçmiş dönemlerde kadıya, günümüzde ise mahkemeye gitmek düşkünlük nedeni olarak kabul edilmiştir. Düşkünlük, işlenen suçlar karşılığında verilen en büyük cezadır. Bireyin yaşadığı toplumdan izole edilmesi ve toplum içerisinde yalnız kalmasına neden olur. Birey böyle bir ceza ile cezalandırılmamak için, içerisinde bulunduğu topluluğun tüm değer ve normlarına eksiksiz olarak uymak durumundadır. Eğer toplum kurallarına aykırı tavır sergilerse ve bu tavrında ısrarcı olursa gruptan uzaklaştırılır ve grup içinde hiç kimse onunla konuşmaz, selam bile alıp vermez. Sadece cenazesi olduğunda defin işlerinde konuşmaksızın yardım edilir²⁶⁰.

Düşkünlük, geçici ve sürekli olmak üzere iki çeşittir. Geçici düşkünlük, bireyin işlemiş olduğu suç dolayısıyla geçici bir süre toplumdan uzaklaştırılmasıdır. Birey bu süreç içinde gözlemlenir ve cezasını çekip af dilerse tekrar gruba girebilir. Sürekli düşkünlüğe ise bir noktada "yoldan düşme" denir. Yoldan düşme şu hallerde gerçekleşir:

1. Kur'an-ı Kerim'de evlenilmesi yasak olan kişilerle evlenilmesi,
2. İkrardan dönülmesi,
3. Zina yapılması.

Bu üç suçtan birini işleyen birey toplumdan dışlanır, adeta toplumun içinde yaşaması imkânsız hale gelir ve hiçbir erkâna katılamaz²⁶¹.

Bir başka kaynağa göre ise, talibi düşkün durumuna düşüren suçlar beşli kategori halinde şu şekildedir:

Birinci derece suçlar; Komşu ve aileler arasında laf taşımak, ihbarcılık yapmak, görmediğini gördüm, duymadığımı duydum demek, akrabaları birbirine düşürmek. Bu suçları yapanlar bir yıl cem törenine alınmazlar.

İkinci derece suçlar; Komşusunun bahçesine zarar vermek, hırsızlık yapmak, haksız yere başkalarına hakaret etmek ve şiddet uygulamak. Bu tür suçları işleyenler üç yıl cem törenine alınmazlar.

Üçüncü derece suçlar; Yoksula faiz yoluyla para verip onların evlerini satmalarına sebebiyet vermek, mürşit yahut rehberleriyle bozuşmak, Ehl-i Beyt'e dil uzatmak. Bu suçları işleyenler beş yıl cem törenine kabul edilmezler.

Dördüncü derece suçlar; Zina yapmak. Bu tür suçları yapanlar yedi yıl cem törenine alınmazlar.

²⁶⁰ Albayrak, "Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme", s. 30-34; Uçar, *Din Sosyolojisi*, s. 555; Kaplan, *Alevilik*, s. 293.

²⁶¹ Uçar, *Din Sosyolojisi*, s. 555.

Beşinci derece suçlar; Kaza ile adam öldürmektir. Bu suçu işleyenler on yıl cem törenine alınmazlar. Bilerek adam öldürmek ise daha ileri derecede bir suçtur ve en az otuz yıl cem törenine kabul edilmez²⁶².

Düşkün bir kişinin cezasını çekip pişman olması ve ardından yeniden Pir'e teslimiyet isteği üzerine, düşkünlük erkânı düzenlenir. Bu erkânda düşkün herkesle helalleşir, kurban kesilir ve topluma tekrar kabul edilir²⁶³.

3.4. Antalya Yöresi Alevîliğinde Bazı Örf ve Adetler

3.4.1. Aile

Aile olmanın ilk adımı evliliğdir. Evlilik, bir kadın ile bir erkeğin yeni bir aile oluşturmak ve birbirlerine karşı sadakat ve yardımda bulunmak amacıyla kurmuş olduğu ilişkiler bütünüdür. Tahtacı topluluklarda evlilikler, kendilerine özgü düğün organizasyonları ile kutlanır. Öncelikle evlenecek kişilerin aile arasında söz kesme merasimi ve ilerleyen süreçte nişan yapılır. Nişandan sonra düğün hazırlıkları başlar, düğün ilan edilir. Düğün aşamasında görev alacak kişilerin, yani Efebaşı, Delikanlı başı, Bayraktar, Sağdıç, Yenge, Görümce ve Yemekçilerin seçimi oğlan ve kız evinin ortak kararı ile yapılır. Düğünde kendiler kendilerine özgü adetleri vardır. Damat için “Damat Başı ve Damat Giydirme Töreni”, gelin için ise “Gelin Başı (Kepez) Bağlama Töreni” yapılır. Eve bayrak asılır ve bayrak kapma, silah atma gibi yarışmalar, eğlenceler düzenlenir ve gelin almaya gidilir. Gelin getirildikten sonra inmeden kaynana ve kayınpederden hediyeler alınır. Gelinin kucağına küçük çocuk verilir²⁶⁴.

Akçaenişli Mürebbi İsmail Bey'in eşi Anabacı ile yaptığımız görüşmede düğün gelenekleri ile ilgili şunları anlattı:

Gelini eve getirdiğimizde, damat üzere şeker, para, buğday atar. Sonra evin etrafını dolaştırırız ki gelin evi sahiplensin, bağlansın diye, koyunyunü ağzına bağlanır, koyun gibi uysal olsun diye, yağ ile bal karıştırırız, kapıya ve ağzına süreriz yağ bal gibi evime geliyorum desin. Eşiğe sağ ayak ile bastırırız. Eşiğe oklava, evrec koyarız. Gelin üstüne basmaz malım der, alıp geçer. Düğün bitiminde baş bağlama yaparız. Baş bağlama eve bağlansın diye yaparız. Gelin geldi mi “Ya Allah Ya Muhammed” deyip, yere yastık koyarız, gelini getiririz. Sonra üzerinde iç çamaşırı kalana kadar soyarız. Önce üç etek entarisini, kuşağını, kafasının dastarını, terliğini, çekisini üç defa salavatlarız. Önce entarisini giydiririz “Peygambere salavat, sallı alâ Muhammed, Muhammed'e salavat, kutlu olsun diyenin akıbeti hayr olsun” deriz. Oradakilerin de çocukları evlensin diye. Sonra başını bağlarız “Peygambere salavat, sallı alâ Muhammed, Muhammed'e salavat, dili bal kaymak olsun” deriz millet alkışlar. En son “Peygambere salavat, sallı alâ Muhammed, Muhammed'e salavat” deriz kuşağını bağlarız. Onun önüne ve benim önüme önlük takarız. İçine şapka ve dastar koyarız. Üç kere o benim önlüğüme, ben onun önlüğüne aktarırız. Sonra gelin alıp havaya atar. Şapka kaparsa oğlu, dastar kaparsa kızı olur. Sonra gelinin önlüğüne şeker buğday katarız gelin saçar, herkesin elini öper ve merasimi bitiririz.

²⁶² Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s. 208.

²⁶³ Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, s.207.

²⁶⁴ Erden, “Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapıları”, s. 61; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 287; Yetişen, *Tahtacı Aşiretleri Adet, Gelenek ve Göreneklere*, s. 38-39.

Yalnız kız kaçtıysa kızı baş bağlama yapmayız. Gelin gebe kalırsa ilerde baş başlama yaparız. Bunları Anabacı olduğum için ben yapardım. Artık eskisi kadar olmasa da yine yapmaya çalışıyoruz.

Düğün merasiminden sonra gelin ve damadın oluşturduğu, ilerleyen süreçte çocuklarının da eklenmesi temenni edilen çekirdek aile oluşmuş kabul edilmektedir. Aile kurumu, farklı soylardan gelen ve kan bağı ilişkisi olmayan, evlilikten sonra ayrı bir konutta çocuklarıyla oturan bir erkek ve bir kadının oluşturduğu birimdir. Geleneksel toplumdaki aile yapılanmasında, evli olmayan çocukların yanı sıra evli olanların ailelerini de içine alacak şekilde geniş aile yapısının yaygın olduğu görülmektedir²⁶⁵.

Gelenekler incelendiğinde Türk ailesi, geniş aile şeklindedir. Fakat ülkemizde 1950 yılından sonra görülen sanayileşme başta büyük bir göç hareketliliğine sebep olmakla birlikte sosyoekonomik yapıyı etkilemiştir. Bu süreç aile yapısını da etkileyerek, insanların geniş aileden çekirdek aileye yönelimine sebep olmuştur. Aile yapısındaki bu eğilim, modern dünyada yaşanan evrensel bir eğilimdir. Çekirdek aile, hem kentsel hem de kırsal bölgelerde hâkim olan aile yapısı haline dönüşmüştür.²⁶⁶

Alevî kesimler tarihin her döneminde evliliğe önem vermiş ve teşvik etmişlerdir. Evlilik kurumunu, mukaddes ve önemli bir kurum olarak kabul etmişlerdir. Alevîlerin inanç esaslarının yer aldığı Buyruklar'a göre bekâr bir kişinin inanç bakımından tam olmadığı "...Zira mücerredin dini, imanı ve İslâmlığı tam değildir. Ve evli olanın dini, imanı, İslâmiyet'i tamdır." şeklinde ifade edilmiştir. Bir Alevînin, anne babadan doğduktan sonra topluluk içinde tam olarak kabul edilmesi evlilikten sonra gerçekleşmektedir. Topluluğun bütün sosyal-dinsel süreçlerine katılımın ön koşulu evli olmaktır. Alevî aile kurumunda evliliklerde aile büyükleri etkilidir. Aile büyüklerinin uygun gördüğü eş, çocukların da görüşü alınarak kabul edilir. Eş seçiminde, bireylerin kendi toplulukları harici kişilerle evlenmeleri istenmeyen bir durumdur. İç evlilik yoluyla topluluğun içine yabancı unsurların girmesi engellenmiş olur. Bunun yanı sıra iç evliliklerde de düzenlemeler vardır. Kirve, musahip çocukları ve dede- talip arasında evlilik olamaz. Dede ailesi ve talip ailesi kendi aralarında evlilik yapabilir. Kapalı toplum yapısı gereği Alevî olan başka gruplarla evlilik yoluyla ilişki kurulması yine istenmeyen bir durumdur. Mesela, Babagan Bektaşiliğine bağlı Abdal Musa Tekke köyü ile yakınındaki Tahtacı Akçaeniş köyü arasında evlilik olmayışı örnek gösterilebilir. Fakat bu durum günümüzde çok önemsenmemeye başlamıştır. Alevî-Sünni arasında evlilikler yoğunlaşmaya başlamış ve iç evlilik düzenlemeleri bazı kırsal kesimler dışında uygulanmamaktadır²⁶⁷.

²⁶⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 287; Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 257.

²⁶⁶ Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 258-259.

²⁶⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 287; Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 259-261.

Antalya’da yaşayan Alevî kesimlerde yapılan bir araştırmada “Sünnilerle kız alıp vermede sakınca yoktur.” görüşüne katılıp katılmadığı sorulduğunda, deneklerden % 38’i kız alıp vermede bir sakınca görmediği ve bu görüşe katıldığını belirtirken, % 62’si bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. Kız alıp-vermede yaşanan kötü tecrübeler böyle bir kanaati oluşturmuştur. Bu durumu da,

Biz Sünnilerden kız alırız. Bu evladımızın başımızın üzerinde yeri vardır. Onu eğiterek Alev-Bektaşiliğe de kandırırız. Fakat bizim kızlarımız rızamız olmadan Sünnilerle evlendiğinde hor görülüp dışlanmaktadır. Sonunda da olumsuz durumlar yaşanmaktadır. Bu sebeple biz genelde almaya tarafız, vermeye taraf değiliz.

ifadeleriyle açıklamışlardır²⁶⁸.

Alevî topluluklarda, çok eşli evliliklere pek rastlanmamaktadır. Ailede, geleneksel olarak ataerkil yapı görünse de kadınların karar almada, çocukların yetiştirilmesinde, miras paylaşımında erkeklerle aynı haklara ve uygulamalarda yetkinliğe sahiptir. Sünni topluluklara kıyasla Alevî topluluklarında kadın, daha serbest ve rahattır. Kadınların, dinî törenlere ve bütün merasimlere beyleriyle birlikte katılır. Bazı Alevî köylerinde cem törenlerine evli olanların birlikte katılmaları cemin yapılabilmesi için zorunlu bir unsurdur. Ayrıca, kadınlar derviş olabildiği gibi, cemlerde rehberlik ve sakkalık hariç tüm hizmetlerde görev alabilirler. Kadınlar her şeyden önce bir “Arkadaş” ve bir “Bacı” gibi görülürler ve toplumun önemli bir parçası olarak kabul edilir²⁶⁹.

Alevî aile kurumunun belirgin niteliklerinden biri de, birden fazla eşliliğin, (poligami) kısırlık veya erkek çocuk olmaması durumları hariç kabul edilmeyip tek eşliliğin (monogami) benimsenmesidir. Ayrıca boşanma istenmeyen bir durumdur. Boşanma ancak kadının bir ahlaksızlığı görülmesinden dolayı karşılaşılan bir durum olmakta, sebepsiz ve keyfi bir şekilde eşini boşayan erkek, düşkünlükle ve toplumdan dışlanma şeklinde cezalandırılır. Bu durum aile kurumunu koruyucu niteliktedir. Bu bağlamda boşanma olabildiğince zorlaştırılmış ve belli koşulların gerçekleşmesine bağlanmıştır. Bu tedbirler Alevîliğin aile kurumuna ne kadar önem verdiğini göstermektedir²⁷⁰.

3.4.2. Doğum ve Ad Verme

Doğum insanoğlunun dünyaya gelmesini, yeni bir hayatın başlangıcını ifade etmesinden dolayı insanlar için önemli bir olaydır. Başka bir ifadeyle doğum, toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin oluşması ve toplumun devamı için zorunlu bir olgudur. Ayrıca,

²⁶⁸ Uçar, *Alevîlik – Bektaşilik*, s. 227.

²⁶⁹ Erden, “Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapıları”, s. 55; Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 297.

²⁷⁰ Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 287-297; Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 259-262.

evlenen kızların gittiği yeni evindeki saygınlığını kazanması, erkeğin gözüne girmesi, analık zevkini tatması ve soyun devamı için evlat sahibi olması önemlidir²⁷¹.

Mürebbi İsmail'in eşi Anabacı, kısır olan bir kadının, özellikle geleneksel kesimlerde horlanıp ezildiğinden bahsetti. Bu sebeple kadının düğün sonrasında çocuk doğurabilmesi için düğün esnasında ve sonrasında yapılan bazı uygulamalar vardır. Bu uygulamalar aynı zamanda Antalya'da yaşayan Sünni kesimlerde de görülür. Bu uygulamalar şu şekildedir:

- ✓ Gelin kapı eşiğinde durdurulur, eve bereket, bolluk getirmesi amacıyla dama çıkan damat tarafından gelinin başına para ve şeker atılmaktadır.
- ✓ Gelin yatağı hazırlanırken üstünde erkek çocuk yuvarlanır.
- ✓ Gelin erkek evine gelince kucağına erkek çocuk verilir.
- ✓ Çocuğu olmayan kadın uğursuz kabul edildiği için kına gecelerinde böyle birinin gelinin eline kına yakmasına izin verilmez.
- ✓ Çocuk sahibi olmak için türbe ve yatırlar ziyaret edilir. Allah'a dua edilir ve adak adanır.

Doğum olayı özellikle Türk toplumlarının dinî hayatında, pek çok inanç ve uygulamaya konu olması nedeniyle "baba ocağı" deyimiyile kutsallaştırılmıştır. Bu geçiş döneminin etrafında oluşan birçok inanç, tören, adet, dinsel ve büyüsel işlemler bulunmaktadır. Bağlı buldukları kültürün beklenti ve kalıplarına uygun bir şekilde bu işlemler yapılmaktadır. Bunların hepsinin amacı, kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu kutsamaktır. Aynı zamanda da kişiyi doğum sonrasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Bu tarz inanç ve uygulamalar, toplum içi dayanışmayı ve grubun sürekliliğini sağlayan en önemli faktörlerdir²⁷².

Antalya çevresinde yaşayan Alevîlerde, doğum öncesinde anne ve bebek için bir takım hazırlıklar yapılır. Anne adayı olan kadın, çevresi tarafından korunur, ağır iş yaptırılmaz, yüksek yerden atlatılmaz, beslenmesine dikkat edilir ve canı herhangi bir yiyecek çekerse hemen temin edilip yedirilir. Bebeğe etkisi olacağına inanılan bazı yiyeceklerden de uzak tutulur. Mesela doğacak çocuğun balık ağızlı olmaması için gebe kadına balık yedirilmez. Ciğere dokunmamasına özen gösterilir. Çünkü doğacak çocuğun herhangi bir yerinde etten ben çıkabilir. Cenaze törenine götürülmez, gebe kadın çirkin insanlara ve hayvanlara baktırılmaz. Nitekim bunlara bakarsa doğacak çocuk da o kişi ve varlıklara benzeyebilir. Bunun aksine doğacak çocuğun da güzel olması için güzel insanlara baktırılır. Görüldüğü

²⁷¹ Y. Mustafa Keskin, "Kırsal Kesimde Yaşayan Alevîlerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar", *İlahiyat Fak. Dergisi*, 6 (2001), s. 41-54; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 280-281.

²⁷² Keskin, "Kırsal Kesimde Yaşayan Alevîlerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar", s. 41-54.

üzere hamilelik sürecinin bebeği etkilemesi açısından önemli olduğu kabul edilir ve bu süreçte anne ve annenin çevresindekiler çok dikkatli olmaya özen gösterirler²⁷³.

Doğacak olan bebek için ise, takımlar, yastık, yorgan, çarşaf gibi ihtiyaç duyulacak eşyalar hazırlanır. Ayrıca evde bebek odası veya beşik koyma gibi düzenlemeler yapılır. Doğum esnasında ebe, besmele ve salâvat söyler. Bebek doğunca da yıkanır göbek bağı kesilir ve kundaklanıp annesinin kucağına verilir²⁷⁴.

Doğum gerçekleşikten sonra bir hafta içinde bebeğin adının ne olacağına karar verilir, Alevî topluluklarda genellikle Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma, Zeynep, Ali Ekber, Ali İhsan, Haydar ve Kazım gibi isimlerin tercih edildiği görülmektedir. Ad verme geleneği, doğum olayının en önemli unsurlarından biridir. Bebeğe isim verme küçük ve dinsel niteliği olmayan bir törenle yapılır. Eğer dede, törene katılırsa “Adını ben verdim, yaşını Allah versin, Hak imamlar katarından ayırmasın” ya da “Allah analı babalı büyütsün, ismin şanınla çok yaşasın” der ve çevredeki de “Allah hayırlı etsin” derler. Bazı bölgelerde bu gelenek, dede, rehber ya da evin büyük babasının çocuğu kucağına alıp, kibleye doğru yönelerek, sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuması ve arkasından çocuğu sıvazlayıp kulağına eğilerek üç kez ismini telaffuz edip “Allah ömrünü uzatsın” demesiyle icra edilir. Bu esnada loğusa kadın hariç törene katılan herkes ayakta bekler. Çocuğa isim verildikten sonra akrabalar, komşular, aile dostları ziyarete gelerek hediyelerini verip tebrik ederler. Ziyarete gelenlere, çocuk sahibi aile tarafından lohusa şerbeti ikram edilir. Bazı köylerde ise helva yapılarak dağıtılır. Bu helvaya oğlan helvası denir²⁷⁵.

3.4.2.1. Loğusalık, Alkarası Tasarımı ile Bunlara İlişkin İnanç ve Uygulamalar

Loğusalık dönemi, doğumu takip eden ilk kırk günlük süredir. Antalya’da hem Alevî kesimlerde hem de Sünnilerde loğusalık döneminde bebeğin ve annenin tehlikede olduğuna inanılır. Bu inançtan dolayı evden çıkarılmamaya ve yalnız bırakılmamaya özen gösterilir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, "Alkarası" inancıdır. Toplum içerisinde “Alkarası” olarak da bilinir. Loğusa kadınlara ve çocuklara sataştığı, kimi zaman onları öldürdüğü tasavvur edilen "Alkarası/Alkarısı" ve "Albastı" eski bir Türk Şaman geleneğinin yansımasıdır. Bu inanişına göre, yalnız kalmaları halinde loğusa kadının ciğerini sökerek kadına ve çocuğuna zarar verebileceğine, hatta ölümlerine sebep olabileceğine inanılır. Alakarısı, insan-hayvan karışımı bir görünümde, uzun boylu, uzun tırnaklı, dağınık saçlı, dişlek, çok çirkin, al gömlek giyen korkutucu bir yaratık olarak düşünülmektedir. Bu

²⁷³ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 280-281.

²⁷⁴ Keskin, “Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar” , s. 41-54; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 280-281.

²⁷⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 280-281.

inaniştan dolayı Alkarısı'ndan korunmak için loğusa kadının ve çocuğun çevresinde al renkli hiçbir eşya bırakılmaz, uyursa al basar diye başucunda Kur'an ekmek, süpürge, demir ve bıçak gibi şeyler bırakılır²⁷⁶.

3.4.2.2. Kırk Basması Tasarımı, Kırklama ve Bunlara İlişkin Uygulamalar

Kırk gün dolunca, ebenin gözetiminde hem loğusa hem de bebek ayrı ayrı yıkanır, temizlenmesiyle "kırklama, kırk çıkarma, kırkbasması" işlemi yapılır. Bu kırk gün içerisinde iki loğusa kadın görüştürülmez. Ayrıca çocuk ve annenin evde odadan odaya götürülmemesi, lohusa evine dışarıdan getirilen yiyeceklerin kabul edilmemesi, kesilen hayvana ve çirkin kabul edilen yaratıklara baktırılmaması, çocuğun eve gelen konukların kucağına verilmemesi gibi adetler uygulanmaktadır. Kırkı çıkmayan bebeğin sarılık olmaması için üzerine sarı vb. renklerde örtü örtülür. Bu adetlerin dışında ayrıca günümüzde çocuk doğduktan ve isim verildikten sonra her yıldönümünde yaş gününü kutlama geleneği yaygınlaşmıştır²⁷⁷. Anadolu Aleviliğinde görülen bu uygulamalar aynı şekilde Antalya Alevilerinde ve Sünnilerinde de görülür.

3.4.3. Sünnet ve Kirvelik

Sünnet geleneği bölgede önemli bir yere sahiptir. Sünnet, özellikle erkek çocuğunun hayatında önemli bir aşamadır. Bu sebeple düğün ya da mevlit gibi bir merasimle kutlanır. Sünnet töreni aynı zamanda erkek çocuğun ergenlik dönemine geçişini, hayata hazırlanması ve topluma katılmasını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, dinî bir vecibe olarak görülmektedir²⁷⁸.

Sünnet olacak çocuk için özel kıyafet dikilir, sünnet karyolası süslenir. Sünnetten bir gün önce ya da sünnet sabahı, davul zurna eşliğinde atla, faytonla, otomobil ya da köylerde traktörle çocuk ve arkadaşları gezdirilir. Bazı kesimlerde ise, bir gün önce akşam eğlence tertip edilip çocuğun eline kına yakılır. Sünnet töreni olacağı gün ise sünnet işlemi için sünnetçi gelir ve bu işlemi yapmadan önce yüksek sesle "Adem a.s dünyaya geldi oldu zürriyet, Hakk'a kul, Peygamber'e ümmet, Halil İbrahim'den kaldı bu adet, herkese oldu farz ile sünnet, her kim Muhammed'i severse Muhammed'e salâvat.." şeklinde sözlerle cemaati Peygamber'e salâvat getirmeye çağırır. Bunun üzerine cemaat yüksek sesle salâvat getirir,

²⁷⁶ Keskin, "Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar", s. 41-54; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 282, 283.

²⁷⁷ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 284; Keskin, "Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamalar", s. 41-54.

²⁷⁸ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 284.

dede sünnet duası okur ve peşinden tekbirler getirilir. Tekbirden sonra ise Hz. Muhammed'in sünneti olarak da kabul edilen sünnet işlemi gerçekleştirilir²⁷⁹.

Kirvelik, bir çocuğun sünnet düğününün giderlerini başka bir aile büyüğünün üzerine almasıyla iki aile arasında kurulan itibari akrabalığa verilen addır. Kirveliği gelenekte Hz. İbrahim'e dayandıranlar olmakla birlikte bu konuda en çok kabul edilen görüş, kirveliğin Hz. Peygamber'den kaldığı yönündedir. Buna göre Hz. İbrahim, Hz. İsmail sünnet olurken bizzat kendisi kirve olmuş; Hz. Peygamber de Hz. Hasan ve Hüseyin'in sünnetlerinde kirveliği kendisi yapmıştır. Bu kabulden dolayı kirvelik, "Muhammed dostluğu" şeklinde nitelendirilmektedir. Anadolu'da kirvelik kurumuna daha çok Türkmenler bölgesinde rastlanmakta, Yörük olarak bilinen Türkmen topluluklarının yaşadığı yerlerde bunun hukuki ve sosyoekonomik anlamı bazen "sağdıç" kelimesiyle karşılanmaktadır. Ayrıca ilerleyen zamanlarda ailesi okutmadığı zaman çocuğa yardım etmek, eğitim giderlerini üstlenmek, ona yol göstermek de kirvenin görevlerindedir. Kirve, çocuğun iş ve meslek sahibi olmasında ve diğer ilişkilerinde onu gözetir ve korur. Genellikle aynı sosyoekonomik seviyedeki insanlar arasında kirvelik kurulur; halk içinde bu husus, "Deve dengine kalır, kirvelik denkten olur" şeklinde açıklanır. Antalya ili ve çevresinde kirvelik yaygın değildir. Buralarda çocuğu sünnet olurken ya yakınları ya da en yürekli olanlar tutar. Dinî törenler yapılır ve hediyeler verilir. Fakat kirvelik bir sosyal ve ekonomik fonksiyona sahip değildir²⁸⁰.

3.4.4. Müzik-Bağlama

Alevîlik geleneği unsurları sonraki nesile yazılı ve sözlü olmak üzere iki şekilde aktarılır. Ancak daha çok sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir.

Kişi dini algılamak, yaşarken kendi aklınca ve kendi kapasitesince kavrayıp, yaşayacaktır. Bugün Anadolu'da yaşayan insanların atalarının yaşadığı Orta Asya'da ozanlık geleneği yaygındı. Sazın atası olan kopuzla çeşitli konuları içeren şiirler dile getirilirdi. Efsanevi Türkmen ozanı Dede Korkut bu geleneğin en tanınmış temsilcisi durumundaydı. İslâm dininin benimsenmesi ve Anadolu'ya göçler sonrasında bu gelenek yeni unsurlar da eklenerek devam ettirildi. Özellikle Alevîlerde saz ve söz birlikteliğine dayanan bir halk edebiyatı ortaya çıktı. Böylece musiki aleti olan kopuzlar ibadatlere de taşınmıştır. O da ibadetin parçasıdır. Cemden önce dede veya zakir saza üç kez niyaz ettikten sonra çalmaya başlar. Daha önce de saz için "Telli Kuran" denildiğini belirtmiştik. Saz olmadan söz, söz olmadan da saz olmaz. Saz bir diğer adıyla bağlama Alevîlerce kutsal bir müzik aletidir. Bu

²⁷⁹ Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, s. 284-285.

²⁸⁰ Özdemir Nutku, "Kirve" *DİA*, c. XXVI, s. 68; Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, s. 375.

toplumda inançlar, duygular, düşünceler saz eşliğinde dile getirilmiştir. Dede saz ile ibadetini gönüle işlemiştir. Saz ile dinî eğitimini vermiştir. Saz yazılı belgenin yerini almış ve nesilden nesile aktarılmıştır²⁸¹.

Dede sazıyla Alevî müziğinin türleri olan deyiş, duvaz, tevhid, Mirac' name ve semah söyleyip gönüle işlemiştir. Onun içindir ki bu yola “Gönül yolu” denmiştir. Gönül yolu da Tanrı'ya giden en kısa yoldur. Dedenin deyişlerinin ilham kaynağı Kur'an'dır. “Kur'an'ın özü, aşığın sözü” olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca Alevî toplumunda bu durum, “Sazı severim aşkıma dile getirse, sözü severim Hakk kelamı olursa “ sözüyle de ifade edilmiştir²⁸².

Alevîlerde saz âşıkları “Sazandar, Güvende, Aşık, Zakir” gibi isimlerle adlandırılır. Âşıklar gerek dinsel ibadetlerde, gerekse başka zamanda toplumun karşısına çıkarak deyişlerini söylerler. Geçmişten bugüne en tanınmışların bazılarının isimleri şu şekildedir:

Yunus Emre, Abdal Musa, Güvenç Abdal, Kaygusuz Abdal, Hasan Dede, Balım Sultan, Kalender Çelebi, Şah Hayati, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Kul Nesimi, Kul Budala, Türabi, Âşık Dertli, Âşık Veysel, Âşık İzzet Özkan, Âşık Daimi, Virani, Yemini, Fuzuli gibi nice âşıkları sayabiliriz. Alevîler, cemlerde ve diğer toplantılarda âşıklara duyulan saygıdan dolayı adları okununca sağ ellerini önce kalplerinin üzerine, sonra da dudaklarına dokundurarak saygılarını gösterirler, başka bir deyişle niyaz ederler. Ayrıca Alevî ozanlarının mezarları ölümlerinden sonra halkın büyük saygı gösterdiği ziyaretgâhlara dönüşmüştür²⁸³.

Günümüzde ise toplumsal koşulların değişmesi sonucunda doğal olarak âşık geleneği de giderek yok olmaktadır. Radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının da devreye girmesiyle daha çok bu alanda yeni eserler yaratılmasından daha çok eski dönemlere ait deyişleri derleyip seslendiren sanatçılar ortaya çıkmıştır. Bunların en meşhurları Sabahat Akkiraz, Güler Duman, Arif Sağ, Gülcihan Koç, Musa Eroğlu, Deste Günaydın, Yavuz Top, Cengiz Özkan gibi sanatçılardır²⁸⁴.

3.4.5. Ölüm ve Dardan İndirme

Alevîlik'te ölen kişi için öldü yerine “Hakk' a yürüdü, göçtü, gerçeklere kavuştu, kalıbı değiştirdi, emaneti teslim etti, Cemal'e kavuştu, Dar'a kavuştu” gibi ruhun ölümsüzlüğü inancını içeren sözler kullanılmaktadır.²⁸⁵

²⁸¹ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 251; Uğurlu, *Aşk-ı Muhabbet*, s. 251.

²⁸² Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 284.

²⁸³ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 278.

²⁸⁴ Yaman, *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, s. 284.

²⁸⁵ Erden, “Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapıları”, s. 62; Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 204.

Ekizce Yaylası'nda yaptığımız gözlemlerden, İbrahim Dede ve ailesinden edindiğimiz bilgilere göre, bazı durumlar ölümün habercisi olarak yorumlanır. Köpeğin uzun uzun uluması, baykuşun veya karganın ötmesi bu tarz yorumlardandır. Böyle durumlarda ev halkından birisinin öleceğine inanılır. Hatta baykuşla ilgili olarak kendi aralarında kullandıkları, “ocağına baykuş konsun” şeklinde bir beddua vardır. Bunların yanı sıra, akşam dışarıya kazan, soğan, sarımsak ya da acı türü bir yiyecek verildiği takdirde o evden birisinin öleceğine yani bir cenaze çıkacağına inanılır. Bunlara benzer olarak rüyada at, ağaç devrilmesi, gelinlik, cenaze töreni gibi birtakım olayların görülmesi de ölüme haberci olarak kabul edilir.

Alevî topluluklarında ölüm öncesinde ve sonrasında yapılan bazı uygulamalar vardır. Ölüm döşeğinde olan kişinin durumuna göre yanında Yasin, Ayete'l-kürsi, Fatiha ve salâvat okunur. Ölmek üzere olan kişiden gücü yeterse “La ilahe illallah Muhammed Rasulullah Aliyyun Veliyyullah” şeklinde şehadet getirmesi, gücü yetmeyecek durumda ise, Allah-Muhammed-Ali demesi istenir. Kişi ruhunu teslim edince orada bulunan Rehber ölümün gerçekleştiğini “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun, miracı mübarek, mekânı cennet olsun” diyerek duyurur. Sonrasında gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, elbiseleri çıkarılır, çarşafa sarılarak elleri yanlara uzatılır ve kibleye doğru yere yatırılır. Ölen kişinin başucunda mum yakılır. Ardından ölen kişi için “Allah-Muhammed-Ali inancı üzerine ölmüş olsun, Allah'ım onu bağışla, derecesini hidayete ermişler içerisinde yücelt.” şeklinde dua edilir. Cenaze Dede, Rehber ya da Alevî hocalar tarafından yıkanır, cenaze namazı kıldırılır ve defnedilir. Cenaze defnedildikten sonra yakınları tarafından kesilen kurbanlar cenazeye katılan cemaate lokma olarak ve kazma takırtısı yemeği olarak dağıtılır²⁸⁶.

Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tahtacı köyü olan Akçaeniş köyünde ise ölüm merasimlerinde farklı uygulamalar görülmektedir. Ölen kişi, usul ve geleneği bilen bir kişi tarafından yıkanır ve kurulanır. Eğer kişi erkek ise sakalı traş edilir fakat bıyıklarına dokunulmaz. Ölen kişinin yıkanma işlemi tamamlandıktan önce çamaşırları sonra pijaması ardından çorapları ve elbiseleri giydirilir. Sal ağacına yastık konularak ölü sal ağacına konulur. Ardından sır gömleği adı verilen yakasız gömlek giydirilir ve veda ziyareti başlar. Akrabaları, arkadaşları ve tanıdıkları ölen kişi ile vedalaşır ve helalleşir. Eğer vedalaşan kişiler küçükse sağ elini öper, yaşıt veya büyük ise yanaklarından öperek vedalaşır. Yine farklı olarak kabul edilecek başka bir uygulama ise mezarın tabanına döşek serilmesi ve yastık konulması ve eğer ölen kişi hayatta iken cimri ve çok hırslı olarak biliniyor ise gözüne

²⁸⁶ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 390.

“Gözünü toprak doyursun.” diyerek birer tutam toprak atılmasıdır. Burada belirtmek gerekir ki her tahtacı, Alevî topluluklarda aynı uygulamalar görülmemektedir²⁸⁷.

Akçaenişli Mürebbi İsmail Bey ve ailesi ile yaptığımız görüşmelerden de edindiğimiz bilgilere göre bu uygulamalar günümüzde de devam ettirilmektedir. Mürebbi İsmail Bey “ Bizde Ölmeden önce gömülecek kıyafetin hazırdır.” şeklinde ifade etti.

Bu uygulamalardan sonra, genellikle cenazenin defnedildiği günün akşamında “dardan indirme”, ilk perşembeyi cumaya bağlayan gece “cumalık”, ölünün kırkıncı ve elli ikinci günlerinde “kırk ekmeği ya da elli ikisi”, ölüm yıldönümünde ise “can ekmeği” merasimleri düzenlenir. Bu merasimlerde kurbanlar kesilir, başta Yasin suresi olmak üzere Kur’an-ı Kerim okunur. Bu merasimlerin en önemlisi “Dardan İndirme Erkânı”dır. Bu erkânda dara duracakların sayısı ve kimlerin nu erkâna katılacakları bölgesel olarak farklılık arz etmektedir. Kimine göre musahipliler, kimine göre bakire kızlar ve kâmil erkekler; kimine göre iki erkek iki kadın, kimine göre üç erkek dört kadın, kimine göre ise altı erkek altı kadın meydana dara durur. Sonra yere beyaz bir örtü serilir. Ardından Dede, abdestli olan ve bu hizmeti yerine getirecek olanları halkacık namazıyla helalleştirir. Sonra bunlar yere serilmiş olan beyaz örtünün üzerinde ayakta dara dururlar. Dede, burada ölen kişiyle alacağı vereceği olanın bulunup bulunmadığını sorar ve oradakilerden ölen kişiyle ilgili rızalık alır. Sonra Dede, Kur’an’dan bazı ayetler okumak suretiyle “dar duası” okur, dara duranlar da bu duaya eşlik eder. Dua bittikten sonra dara duranlar seccadeye niyaz ederler ve seccadeyi kaldırır. Orada bulunan âşiklar dardan indirme ile ilgili deyişler, düvaz ve nefesler okurlar. Sözgelimi Teslim Abdal’ın bu amaçla okunan nefesi şöyledir:

İşte geldim işte gittim
Yaz çiçeği gibi bittim
Şu dünyada ne iş ettim
Ömürçüğüm geldi geçti

Çağırdılar imam geldi
Her biri bir işe yeldi
Azrail pençesin saldı
Can kafesten uçtu gitti

İşte geldi yuyucular
Tenime su koyucular
Kefenim elinde hoca
Kefenciğim biçti gitti

Ayırdılar ilimizden
İp attılar belimizden
Pek tuttular kolumuzdan
Can cesetten uçtu gitti

²⁸⁷ İsmail Engin, “ Akçaeniş Tahtacılarında Ölü Gömme Geleneği”, *Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı TAHTACILAR Sempozyumu Bildirileri*, Antalya 1993, Kültür Bakanlığı Yay., s. 37-44; Erden, “Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapıları”, s. 63.

İlettiler mezarıma
Sığındım gani Kerime
Toprak attılar serime
Gözüm yaşı taşı gitti

İmam telkine başladı
Bir sevapçık iş işledi
Komşular bizi boşladı
Geri dönüp kaçtı gitti
Kabrimde bir melek geldi
Bana bir sualcik sordu
Hişmedip bir topuz vurdu
Tebdilciğim şaşıp gitti

Teslim Abdal oldu tamam
İşte geldi ahir zaman
Yardımcımız On iki İmam
Ten türaba karıştı gitti²⁸⁸.

Dardan indirme bittikten sonra, salâvat, mühürleme, nat-ı Ali, bağışlama, tevbe istiğfar ve tevhid bölümlerinin yürütülmesi ile cem ayini düzenlenir. Bu ayinden sonra sofralar kurulur, yemekler yenir ve Dedenin bitiriş duasını yapmasının ardından cemaat dağılır. Dardan indirme erkânında yakılan çerağlar söndürülmeden kendileri sönmeleri için bırakılır²⁸⁹.

3.4.6. Ziyaret Yerleri

Ziyaretler Alevî dinî hayatının en önemli unsurlarından birini oluşturur. Daha önce de değindiğimiz gibi Tekkelerde bulunan türbeleri ziyaret etmesiyle, kişinin hac vazifesini yerine getirmiş gibi olacağı kabul edilmektedir. Bu sebeple Alevîlik geleneğinde türbe ziyaretleri çok önemlidir. Alevîler arasında ziyaretler sadece türbe ziyaretleriyle sınırlı olmayıp, bu ziyaretlerin yanı sıra bir su kaynağının, bir çeşmenin ya da kuyunun, yaş veya kuru bir ağacın ya da ormanlığın, bir taşın ya da taşlığın, bir kaya parçasının, ziyaret mekânı olarak kabul edilerek ziyaret edildiği görülmektedir. Bunda eski Türk inançlarında bulunan, yer-su kültü, taş-kaya kültü, ağaç ve orman kültürünün rol oynadığı açıkça görülmektedir. Örneğin; Orta Asya'daki ilk Türk devletlerini kuran Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar, dağları Tanrı makamı olarak kabul ettiklerinden dolayı saygı ile bakılmıştır. Ölülerini de Tanrıya yakın olmaları amacıyla hep yüksek tepelere gömmüşlerdir. Onlara göre buralar, esrar ve gizem dolu yerler, insanüstü varlıkların ve ilahların mekânı hatta ilahla temas kurulan yerler olarak kabul edilmiştir. Bu inançlarından dolayı başları sıkıştığı, dara düştükleri zaman, tarlaları kuraklıktan kavrulduğunda bu yerlere koşarlar, Bu mekânlarda dualar yaparlar ve değişik dileklerde bulunurlardı. Alevî köylerine bakıldığı zaman birçok türbe ve yatırım genellikle dağ

²⁸⁸ Üzümlü, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, s. 191-195; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 390-392.

²⁸⁹ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 390-392.

ve tepelerde bulunması, İslam öncesi inanış ve eğilimlerin günümüzdeki izdüşümü olarak değerlendirilebilir²⁹⁰.

Yunanlılar döneminde “İlyeda” olarak bilinen, doruk noktasına “Ayda” denilen Kaz Dağı etrafına yerleşen Kuzey Türklerinden Aktav Türkleri eski inançlarını Türk-İslam Perdesine bürüyerek Kaz Dağını ve Sarı Kız dedikleri Ayda doruk noktasını kutsal kabul etmişlerdir. Sarı Kız Makamı, Alevî Türkmenlerin mabedi olmuştur. 23 Ağustos güzün ilk gününe kadar yedi yılda bir kez burayı ziyaret etmek ve kurban kesmek yükümlülüğündedirler. Bu inançtan dolayı Kaz, Tahtacılar arasında kutsal kabul edilerek, çember veya üçgen içine çapraz iki kazayağı şeklinde motif yapılarak yakasına veya omzuna yakın bir yerine işlenir. Ayrıca Tahtacıların mezar taşlarında ve bazı yöresel sancaklarında çember içine çizilen kazayağı kutsal amblem olarak kullanılır²⁹¹.

Alevî topluluklarının, türbe ve yatırları daha çok şu amaçlarla ziyaret ettikleri görülmektedir;

- ✓ Evlenemeyenlerin kismet bulabilmesi,
- ✓ Çocuk sahibi olmayanların çocuk sahibi olmaları,
- ✓ Psikolojik veya psikolojik olmayan bütün hastalıklardan kurtulmak, şifaya kavuşmak,
- ✓ Maddi sıkıntısı veya borçlu olanların rahatlığa kavuşması
- ✓ Ürünleri daha bol ve bereketli olması için yağmur duası yapılması,
- ✓ Türbedeki zâtların ruhlarına Fatiha ve dua okumak, sevap kazanma ve şefaatlerinden faydalanma temennisi,
- ✓ Bela ve kazalardan korunma gibi sebeplerle ziyaretler yapılır.

Bunlara benzer pek çok maddi ve manevi sebeplerle Allah’a dua ve yakarıta bulunarak adeta türbedeki velinin yardımcı olmasını diler ve adaklar adarlar. Ziyaret sırasında kurbanlar kesilip çevresindeki ağaçlara bezler ve çaputlar bağlanmaktadır. Bazı bölgelerde de yatırların içine mum yakılmakta ve değişik dilekler tutularak türbelerin duvarlarına taş yapıştırılmaktadır²⁹².

Bütün Alevî toplulukları için en önemli ziyaret yerlerinin başında “Pir evi” olarak bilinen Hacı Bektâş-ı Velî Tekkesi gelir. Pir evi dışında dört ana merkez daha vardır. Bunlar; Rumeli’de Dimetoka’da Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Dergâhı, Kerbela Dergâhı, Antalya Elmalı’da Abdal Musa Sultan Dergâhı, Kahire’de Kaygusuz Sultan Dergâhı şeklinde

²⁹⁰ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 305; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, s. 392.

²⁹¹ Birdoğan, “Tahtacıların Dünyası”, s. 16-19.

²⁹² Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 305.

sıralanmaktadır. Bu dergâhlar “Halife” makamı olarak kabul edilir. Alevî toplumunda imkânları dâhilinde her birey halife makamlarını ziyaret edilmelidir²⁹³.

Halife makamlarından biri olan Abdal Musa Dergâhı Antalya'nın Elmalı ilçesi Tekke köyünde bulunur. Bu tekkede Hacı Bektâş-ı Velî soyundan ve bağlı olan Abdal Musa Sultan'ın türbesi bulunmaktadır. Abdal Musa yukarıda da bahsettiğimiz gibi Alevîlik-Bektaşılık geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, Bektaşılık'te ikinci büyük pir “ Piri Sani” olarak görülür. XIV. yüzyılın başında yaşadığı söylenen bu Türk ereni de Horasan dervişlerindedir. Bursa'nın fethinde bulunduğu ve meşhur Geyikli Baba ile karşılıklı gösterilen kerametler nesilden nesile aktarılmaktadır. Müritleri arasında Kaygusuz Abdal bulunur. Anlatılanlara göre, geyik biçimine girerek Kaygusuz'u peşine takan ve onu müritleri arasına alan Abdal Musa'ya, Kaygusuz'un babası Alanya Bey'i öfkelenir. Abdal Musa'yı ateşte yakmaya kalkışmış fakat Abdal Musa müritleri ile beraber hiç korkmadan içine atlayıp ateşi söndürmüşlerdir. Anadolu'da yürütülen cem törenlerinin sistemli bir şekilde ilk olarak Abdal Musa Dergâhı'nda yapıldığı ileri sürülebilir²⁹⁴.

Ekizce Yaylalı İbrahim Dede ve Akçaenişli Mürebbi İsmail Bey, günümüzde hala düzenli olarak Alevîler tarafından Abdal Musa Cemi yapıldığını, ülkemizin dört bir yanından ve çeşitli ülkelerden ziyaretçilerin geldiğini, oldukça kalabalık olduğunu belirtti. Orada bulunan Abdal Musa Türbesi, Budala Sultan Türbesi, Dervişin evi, mezarlık ve Kutsal Kuyu gibi mekânlar ziyaret edilerek, kurbanlar kesilip dağıtılarak bu merasimi yerine getirdiklerini belirttiler.

3.4.7. Yiyecek ile İlgili Tutumlar

Alevîlik-Bektaşılık geleneğinde turna, geyik, güvercin, kaz gibi bazı hayvanlar kutsal kabul edilmektedir. Bu hayvanların kutsanmasında, Ahmet Yesevi, Hacı Bektâş-ı Velî ve Abdal Musa'nın keramet göstererek turna, güvercin ve geyik donuna girdikleri inancı etkilidir. Bunların aksine Alevî toplulukları tarafından tavşan, baykuş, çakal, keklik gibi bazı hayvanlar ise uğursuz sayılır. Halk arasında geyik, horoz, keklik ve güvercinle ilgili anlatılan efsaneler bulunmaktadır²⁹⁵.

3.4.7.1. Geyik

Antalya Alevîleri arasında Hacı Bektâş-ı Velî ve Abdal Musa gibi önemli şahsiyetlerin geyik donuna girdikleri inancından dolayı, geyik kutsal kabul edilir. İbrahim Dede'nin

²⁹³ Uçar, *Alevîlik – Bektaşılık*, s. 77-104 .

²⁹⁴ Uçar, *Alevîlik – Bektaşılık*, s. 77-104 .

²⁹⁵ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, s. 385.

anlattığı, benimde çocukluğumda birilerinden dinlediğimi hatırladığım hikaye şu şekildedir: “Kaygusuz Abdal, Antalya Beyi’ne bağlı Alaiye Sancağı Beyi’nin oğludur. Kaygusuz bir gün arkadaşları ile birlikte avlanmaya çıkar. Av yaparken bir geyik vurur. Fakat geyik yaralanmış olmasına rağmen kaçmaya devam eder. Kaygusuz da yaralı geyiği takip eder. Geyik uzun bir kaçışın ardından büyük bir tekkenin kapısından girer. Kaygusuz da ardından içeri girer ve orada karşılaştığı dervişlere yaralı geyiği görüp görmediklerini sorar. Dervişler yaralı bir geyik görmediklerini söylerler. Fakat Kaygusuz bu konuda kendinden emin ve ısrarcı olunca bu durum Abdal Musa’ya iletilir. Abdal Musa, Kaygusuz’u huzuruna çağırır ve ona attığı oku tanıyıp tanıyamayacağını sorar. Kaygusuz kendinden emin bir şekilde attığı oku tanıyabileceğini söyler. Bu esnada Abdal Musa kolunun altından oku çıkararak “Attığın ok bu mudur?” diye sorar. Kaygusuz attığı oku hemen tanıyarak, Abdal Musa’nın kerametini anlar ve hemen Abdal Musa’ya intisap eder”

Kendisi ile görüşme yaptığımız Akçaenişli Mürebbi İsmail Bey ise, geyik vurmanın günah olduğunu, kendilerinin böyle bir şey yapmadıklarını belirtti.

3.4.7.2. Horoz

Alevî Bektaşî geleneğindeki bir inanışa göre, Cebrail Aleyhisselam, seksen bin yıl konacak bir yer bulamadan uçtukten sonra, nurdan yapılmış bir kandilin üzerine konar. Konduğu zaman terler ve terinden köpükler oluşur. Dökülen köpükler, Allah’ın emri ile yumurtaya dönüşür. Bu yumurtalardan da bugünkü horozların nesli oluşur. Bu inançtan dolayı horoz Cebrail olarak isimlendirilir. Ayrıca Alevî topluluğunda horoz, kurban olarak kesilebileceği kabul edilen bir hayvandır²⁹⁶.

3.4.7.3. Keklik ve Güvercin

Alevî toplumlarda anlatılan mitolojik bir hikâyeye göre bir gün Hz. Ali, kâfirlerden kaçmak için bir ağaca çıkıp saklanmış. Güvercin ve keklik Hz. Ali’nin saklandığı yeri görmüş. Kâfirler, Hz. Ali’yi aramaya başlamışlar. Her tarafa bakmışlar, aramışlar fakat bulamamışlar. Güvercin öterek, “Yook” demiş. Buna karşılık keklik de öterek, “Ali kavakta” demiş. O zaman kâfirler Hz. Ali’yi yakalayıp öldürmüşler. Keklik, Hz. Ali’nin yerini haber verdiği için Alevîler arasında sevilmez. Ancak güvercin sevilir. Güvercinin sesini dinlerseniz “Guuuuk” der. Yani, “Yok” gibidir. Güvercin, Alevîlik’te kutsal bir kuştur. Hz. Muhammed, hicret sırasında bir mağaraya saklanmış. Kâfirler onu aramaya gelmiş, öte aramışlar, beri

²⁹⁶ Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2005, s.183-184.

aramışlar bulamamışlar. Güvercin, Peygamberimizin saklandığı mağaranın girişindeki örümcek ağlarının üzerine yuva kurmuş ve onu saklamış. Kınalı kekligi ise, vurmak sevaptır. İmam Hüseyin, Yezit'ten kaçarken kavak ağacının kovuğuna saklanmış. Yezit'in adamları gelmiş aramaya başlamışlar. Bu sırada kınalı keklik, "Kavakta, kavakta" diye ötmüş. Yezit'in adamları, İmam Hüseyin'i işaret edilen yerde bulup başını kesmişler. Keklik, ayağıyla İmam Hüseyin'in kanına basmış ve gagasını kanına sürmüştür. Bu yüzden kekligin ayakları ve gagası kırmızıdır²⁹⁷.

3.4.7.4. Tavşan

Tavşan, Alevilik'te en çok nefret edilen, eti yenilmeyen bir hayvandır. Tavşanın uğursuz kabul edilmesinin ve etinin yenilmemesinin halk arasında anlatılan birtakım sebepleri vardır. İbrahim Dede'den edindiğimiz bilgilere göre bu sebeplerden ilki, tavşanın fizyolojik özellikleriyle ilgilidir. Tavşanın bazı uzuvları yenmesi haram olan şu yedi hayvana benzetilir: Kulakları eşeğin kulaklarına, burnu farenin burnuna, kuyruğu domuzun kuyruğuna, bacakları kedi bacağına, ayakları köpek ayağına, bıyığı kedi bıyığına benzer, bir de diğer bütün hayvanlar gözleri kapalı uyurken, tavşan gözleri açık uyur. Ayrıca tavşanın ağırlığının büyük bir kısmının kandan, kan pıhtısından oluşması ve adet görmesidir. Akçaenişli Mürebbi İsmail Bey de İbrahim Dede ile aynı şeyleri belirterek, Antalya Alevîleri arasında, tavşanın bir suyun önüne konulduğunda eriyip kaybolacağına inanıldığı belirtti. Kur'an-ı Kerim'de kanın yenilmesi yasaklanmıştır. Tavşan eti kandan ibaret olduğuna göre, öyleyse tavşan etinin yenmemesinin Kur'an tarafından konulan bir yasak olduğunu da sözlerine ekledi.

Bazı kesimlerde tavşanın Uhud Savaşında Hz. Muhammed'in ve Kerbela yolunda Hz. Hüseyin'in atını ürküttüğü, Muâviye'nin veya Yezid'in ruhunun bir tavşan donuna büründüğüne, Hz. Ali'yi şehid eden İbn Mülcem'in tavşan kılığına girdiğine inanılır. Bu kabullerin yanı sıra tavşanın Şamanizm'le beraber eski Türklerde bir tabu ve totem olduğu bilinmektedir. İslamiyet öncesinde kabul edilen dinlerde var olan bu inançlar İslamiyetle birlikte yeni kültür çerçevesinde geliştirilerek, yeni inanç sistemine taşınmıştır²⁹⁸.

²⁹⁷ Büyükokutan, *Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri*, s. 184; Ayrıca bk. Sevgi Altunkaya, *Bir Kültür Coğrafyası Araştırması: Teke Yöresi Tahtacıları Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2018.

²⁹⁸ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, s. 316-317; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, s. 385-286.

SONUÇ

Sözlü geleneğin hâkim olduğu Alevîlik, Türkler arasında yaklaşık olarak X. yüzyıldan beri kabul görmeye başlamıştır. Bu süreçte Alevîliğin ilk etkileri, özellikle göçebe ve yarı-göçebe bir yaşam tarzına sahip olan Türkmen boyları arasında görülmeye başlar. Kitabi İslâmî bilgilerden uzak kalan göçebe Türkmen boyları, İslâm'ı kendi kültür seviyelerine göre yorumlayan gezgin dervişlerden öğrenmek durumunda kalmışlardır. Bu sürecin sonucu olarak söz konusu topluluklar, İslâmiyet öncesi eski inanç ve geleneklerinden kopmadan; İslâm'ı da fikhın ağır koşullarından arındırılmış, ancak samimi duygularla yoğrulmuş bir itikat ile özümseyebilmişlerdir. Bu Türkmen topluluklar, Orta Asya steplerinden getirmiş oldukları göçebe kültürünü yeni kabullendikleri din ile mezcetmişlerdir. İslâmiyet'i bağdaştırmacı, duygu yoğunluğu yüksek, engin bir hoşgörünün yer aldığı dinî bir kimlik olarak kabul etmişlerdir. Bu anlayış tarzı, Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmeleriyle birlikte, Horasan ve İran coğrafyası üzerinden Anadolu'ya taşınmış ve yüzyıllar boyunca farklı isimler ve şekiller altında varlığını sürdürmüş ve günümüze kadar gelmiştir.

Genellikle bu anlayış, kapalı bir yaşam tarzına sahip ve bu sebeple çevrelerinden kendilerini soyutlayan topluluklar tarafından benimsenmiştir. Bu yaşam tarzı, Alevî zümrelerinin geleneksel yapılarının yüzyıllar boyunca güçlenerek sürdürmelerinde ve günümüze ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

Anadolu'da Osmanlı Devleti egemenliğinin ortaya çıktığı XIV. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'daki konargöçer Türkmenler, Yürük/Yörük diye isimlendirilmişlerdir. Antalya'nın Elmalı ilçesinde bulunan Alevîliğin en önemli dinî merkezlerinden biri Abdal Musa Tekkesi'dir. Bunun yanı sıra Antalya'da, Antalya Cemevi, Hacı Bektâş-ı Velî Kızıllık Cemevi, Alevî Kültür Dernekleri Konyaaltı Cemevi, Elmalı Tekke Köyü Cemevi, Kepez Konuksever Mahallesi Cemevi, Antalya Kültür Cemevleri bulunmaktadır.

Antalya yöresi Alevîliğinin itikadî yapısını inceleyen çağdaş eserler ve müşahedelerimiz bize İslam itikadından başka bir şey olmadığını gösterdi. Tevhid, nübüvvet ve mead anlayışı bizzat İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin Fıkhü'l-Ekber'inde gösterdiğinin aynıdır. Tevhid inancı Alevî-Bektâşî kaynaklarında dikkat çeken konulardan birisidir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât adlı eserinde bir bölüm tamamen Tevhid konusuna ayrılmıştır. Alevî kültüründe Allah'ın varlığı ve birliği konusunda tasavvufî-irfanî anlayışın izleri görülür. Onlara göre Allah ile insanı tevhid edebilmenin yollarını aramak esastır. Sürekli Allah'ın huzurunda olduğunun bilinciyle yaşamak ve bu düstur üzere dünya hayatında Allah'ın aşkına ulaşabilmek bir Alevî kişi için vuslat demektir.

Antalya yöresi Alevî toplulukların Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi ile ilgili değerlendirmeleri genel İslam düşüncesinde yer alan Ehl-i Beyt anlayışının doğrudan bir yansıması olarak düşünülmelidir. Tevellayı Ehl-i Beyti ve bütün İslam ümmetini sevmek ve kuşatmak olarak algıladıkları tespit edildi. Bütün İslam ümmetinin nezdinde insanlığı sevmenin temel bir prensip olduğu gözlemlendi. Teberra ise, Hz. Ali ve onun içinde bulunduğu İslam ümmetine buğz edenlere karşı uzak kalmanın öğütlediği belirlendi. Bu durumun da İslam telakkisi içerisinde yer aldığı tespit edildi.

Antalya yöresi Alevî çevrelerde ontolojik anlamda kadere inanılmakla birlikte, inanç ve zihniyet dünyalarında kaderciliğin olmadığı görülmektedir. Bu görüşe göre, insanın eylemlerinde özgür olduğu ve özgür iradesiyle yaptığı eylemlerden sorumlu olduğu vurgulanır.

Anadolu Alevîliğinin tam bir yansıması olan Teke yöresi Alevî kültüründe İslâm 'ın mükelleflerini mecbur tuttuğu namaz, oruç gibi ibadetler itikadî olarak kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra bir kısım te'villerle açıklama yolu tercih edilmiştir. Bu anlamda Antalya Türkmen Alevîlerinde ayin-i Cem ve ritüelleri bir ibadet anlayışı çerisinde yerine getirilir.

Antalya ve civarı Alevî-Bektaşî topluluklarında sosyal dayanışma, bütünleşme, birliktelik ve her türlü dağılmayı engelleyen birlik ruhunu, değerler bilincini güçlendirmeyi hedefleyen birtakım ibadetler ve kurumlar vardır. Bu ritüellerin başlıcaları, birlik ve beraberliğin en üst seviyeye ulaştığı toplu halde yapılan Ayin-i Cem, dedelik, musahiplik ve düşkünlük kurumlarıdır. Namaz kılmak, kurban kesmek, şükretmek, zikretmek, ilahi söylemek ve dua etmek için bir araya gelen inananlar ayin ve törenlerin en güzel örneklerini vermektedirler. Özellikle İslam'ın yoksulları doyurma, yetimleri muhafaza etme ve uhuvvet anlayışının kristalleştiği ritüelleri bir hayat tarzı haline gelmiştir.

Teke Yöresinde ibadetlerin özü olarak görülen İkrar Verme Cemi, Musahiplik Erkânı, Görgü Cemi, Abdal Musa Cemi, Hizmet Görme Erkânı, Koldan Kopan Erkânı, Dârdan İndirme Erkânı, Muharrem Erkânı, Düşkünlük Cemi gibi duygu coşkununun yoğun bir şekilde yaşandığı ritüeller uygulanmaktadır. Ritüellerin her birisi için ayrı ayrı kurban ibadetleri de son derece önemsenmektedir. Alevî düşüncesinin temel kaynaklarından biri olan Buyruklar, pirlerin “Dört kapı-Kırk makamı” bilmesi ve bunu taliplerine öğretmesi gerektiğini sıkça tekrarlamışlardır. Antalya yöresinde de temel mantığı Hoca Ahmet Yesevî'den gelerek Hacı Bektâş-ı Velî tarafından sistematize edilen Dört Kapı Kırk Makam öğretisi üzerinde çokça durulan bir konudur. Söz konusu öğretinin nesilden nesile aktarılmasının bütün ocak sahibi Türkmen toplulukların dile getirdikleri bir konu olduğu müşahede edilmiştir.

Antalya Türkmen Alevîliğinde İslam öncesi Türk inanç, örf ve adetlerinin İslam öğretileriyle bağdaştırılmaya çalışıldığı İslam'ın özü ile çatışmadığı müddetçe sosyal hayatlarında devam ettirildiği görülmektedir. Bu nedenle Antalya yöresi Alevî gelenekleri içerisinde Sünni geleneklerle uyumlu ve Türk dünyasında oldukça derin kökleri olduğu bilinen örf ve adetlerin yer aldığı görülmektedir. Bunlar arasında doğum ve ad verme, kırklama, sünnet ve kirvelik, ölüm ve dardan indirme, müzik, ziyaret yerleri ile yeme-içme-sofra adabı gibi insanî unsurların yaşatıldığı toplumsal dayanışmayı kuvvetlendiren adet ve görenekler yer almaktadır.

Antalya yöresi Alevîliği homojen bir yapıya sahiptir. Sünnilerle bizzat iç içe yaşamakta, kız alıp vermekte, komşuluk yapmaktadırlar. Abdal Musa Ocağı çevresinde, hoşgörü, sevgi, saygı gibi insanlık değerlerini önceleyen erdemli bir toplum meydana getirme anlayışı çerçevesinde bir yaşam tarzı ortaya koymaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Acımamatov, Z., *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mezheplerin Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.
- Albayrak, A., “Alevî-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme”, *Sufî Araştırmalar*, 6/12 (2015), s. 21-36.
- Altunkaya, Sevgi, *Bir Kültür Coğrafyası Araştırması: Teke Yöresi Tahtacıları Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2018.
- Armağan, A. L., “XVI. Yüzyılda Antalya’da Dinî-Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma”, *AÜDTCF. Dergisi*, XX/36 (2004), s.7-34.
- Atalan, M., “Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri”, *Hazreti Ali Sempozyumu Bildirileri*, DEÜ İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı ve DİB, İzmir 2009, s. 547-558.
- Bal, H., “Alevî-Bektaşî Sosyolojisinde Konu ve Yöntem”, *Türkiye Günlüğü*, 48 (1997), s. 109-121.
- Bilmen, Ö. N., *Büyük İslâm İlmihali*, Sadeleştiren Mehmet Talu, Çelik Yayınevi İstanbul 2015.
- Birdoğan, N., “Tahtacıların Dünü”, *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (TAHTACILAR) Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı, Antalya 1993, s. 9-30.
- Bozkurt, M. F., “Tahtacı Gelenekleri ve Buyruk”, *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı TAHTACILAR Sempozyumu Bildirisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1993, s. 31-36.
- Bozkuş, M., *Sivas Alevîliği*, Fakülte Yayınevi, Isparta 2006.
- Büyükokutan, A., *Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2005.
- Doğan, Y., *Râfıza Kavramı ve Rafizîlik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 2000.
- Dursun Gümüšoğlu-Rıza Yıldırım (Haz.) *Bektâşî Erkânnâmesi -1313 Tarihli Bir Erkânnâme Metni*, Horasan Yay. İstanbul 2006.
- Ekinci, M., “Alevîliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk’un İman ve İslâm Esasları Açısından Değerlendirilmesi”, *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 13 (2004), s. 15-16.

- Engin, İ., “Akçaeniş Tahtacılarında Ölü Gömme Geleneği”, *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı TAHTACILAR Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1993, s. 37-44.
- Erden, A., “Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapıları”, *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı TAHTACILAR Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Antalya 1993, s. 53-66.
- Erdoğan, C., *Antalya'daki Alevîlerin Siyasi Eğilimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2011.
- Eröz, M., Türkiye’de Alevîlik-Bektaşılık, Otağ Yay, İstanbul 1977.
- Esat, K., *Alevîlik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul 2005.
- Fırlı, E. R., *Türkiye’de Alevîlik Bektaşılık*, Selçuk Yayınları, İzmir 2006.
- Fırlı, E. R., *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2008.
- Gölpınarlı, A.- Boratav P. N., *Pir Sultan Abdal*, Derin Yayınları İstanbul 1991.
- Gölpınarlı, A., *Alevî Bektaşî Nefesleri*, İnkılap Kitabevi Yay. İstanbul 1992.
- Gönüllü, A. R., *Cumhuriyet Döneminde Antalya*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2010
- Gündüz, T., Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”*, Bilge Yay. Ankara 1997.
- Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât, haz. Esad Coşan, Sad. Hüseyin Özbay, T.C. Kültür Bak. Yay. Ankara 1996.
- İbn Batûta Tancî, Ebû Abdullah M., *İbn Batûta Seyahatnâmesi*, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2000.
- Kaplan, D., *Yazılı Kaynaklara Göre Alevîlik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011 Ankara
- Keskin, Y. M., “Kırsal Kesimde Yaşayan Alevîlerde Doğum Geleneğine ilişkin İnanç ve Uygulamalar”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2001), s. 41-54.
- Kevserânî, V., *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yay. İstanbul 1992.
- Köprülü, F. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1999.
- Kutlu, S., “Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortadoksi veya Metadoksi”, *İslâmiyât*, 6/3 (2003), s. 31-54.
- Kutlu, S., *Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye’de Alevîlik-Bektaşılık*, DİB. Yay. Ankara 2003.
- Kutlu, S. *Alevîlik-Bektaşılık Yazıları, Alevîliğin Yazılı kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Saft*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2006.
- Kutlu, S., *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yay. İstanbul 2008.

- Melikoff, I., *Hacı Bektaş Efsânesinden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitap Yay. İstanbul 1998.
- Mermer, K. “Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Musahiplik ve Dar Erkanı”, *Uluslararası Alevî-Bektaşî Klasikler Sempozyumu Bildirisi, Sakarya* 2014, s. 325
- Muhammedoğlu, A. S., “Osmanlı-İran Münasebetleri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. II, s. 402-407,
- Nutku, Ö., “Kirve”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVI s. 68-69,
- Ocak, A. Y., “Bektaşîlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. V, s. 373-379.
- Ocak, A. Y., “Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanlışları”, *Muhafazakar Düşünce*, 2/2 (Kış 2016), s.127-136.
- Ocak, A. Y., *Babailer İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah Yay. İstanbul 1980.
- Okumuş, E., “Alevîlerde Kurban Bayramı Kurbanı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2005), s. 2-25.
- Onat, H., “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslâmiyet, Dergisi*, 3 (2003), s. 111-126
- Onat, H., “Küreselleşme ve İslâm’ı Yeniden Düşünmek”, *Dinî Araştırmalar*, VI/17 (2003), s. 29-46.
- Onat, H., “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevîlik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi [Prof. Dr. Irene MELİKOFF’un anısına]*, 1 (2009), s. 18-34.
- Öngören, R., “Sünnî Bir Tarikattan Şii Bir Devlete: Safeviyye Tarikatı ve İran Safevî Devleti”, *Bilgi ve Hikmet*, 11 (Yaz 1995), s. 82-93.
- Öz, B., *Alevîlik Tarihinden İzler*, Can Yay. İstanbul 1997.
- Öz, M., “Ehl-i Beyt”, *DİA*, c. X, s. 498-501.
- Öz, M., Rafiziler. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 34, s. 396-397
- Öztoprak Sağır, M., *Seçmenin Din, Toplum ve Siyasete Bakışı; Antalya Örneği*, Boyut Yayınevi, İstanbul 2009.
- Öztürk, M., “Alevîlerin Kur’an Tasavvuru Üzerine”, *İslâmiyet VI*, 3 (2003), s. 55-70.
- Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. III, s. 642-643.
- Sarıkaya, M. S., *Anadolu’da Alevîliğin Dünü ve Bugünü*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2010.
- Sarıkaya, M. S., “Anadolu Alevîliğinin Oluşumu”, *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (Kasım 1997), s. 81-96.
- Sarıkaya, M. S., “Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdık’a dair bir inceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 40 (2006) s. 105-132

- Savaş, S., *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, Ankara 2013.
- Savaşçı, Ö., “Alevî Sözcüğünün Kökeni”, *Alevîlik*, Haz. İsmail Engin-Havva Engin, Kitap Yay. İstanbul 2004, s. 17-21.
- Subaşı, N., “Anadolu Alevîliği Üzerine”, *Bilimname*, 1 (2003), s. 175-195.
- Sümer, F., “Ağaçeriler”, *Beletten*, c. XXVI, s. 521-528.
- Sümer, F., “Ağaçeriler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. I, s. 460-461.
- Sümer, F., *Safevî Devletinin Kuruluşunda ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara 1976.
- Talas, M., ”Mehmet Eröz'de Bir Din, Mezhep ve Kültür Konusu Olarak Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik”, *Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi*, 27 (2003) s. 287-309.
- Tanrıkulu, R. (Çev.), *İlmi Cavidan*, Ayyıldız Yay., Ankara 1998.
- Teber, Ö F., *XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.
- Teber, Ö. F., “Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dinî-Siyasi Tanımlamalar” *Dinî Araştırmalar*, 10/28 (2007), s. 19-38.
- Teber, Ö. F., *Bektaşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, Aktif Yayınları, Ankara 2008.
- Teber, Ömer Faruk, “Bir Sosyal Kurum Olarak Osmanlı Devletinde Antalya Vakıfları Vakfiye Örnekleri”, *Antalya Kitabı Selçuklu'dan Cumhuriyete Sosyal Bilimlerde Antalya I*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yay. Antalya 2018, s.120-129.
- Türkdoğan, O., *Alevî Bektaşî Kimliği*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 1995.
- Uçar, R., *Alevîlik – Bektaşîlik*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- Uçar, R., “Alevîlik Bektaşîlik” *Din Sosyolojisi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012. s.495-515,
- Uğurlu, A. R., *Aşk-I Muhabbet*, Kendi Yayını, 2009 İstanbul.
- Uludağ, S., “Ayin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, s. 248-250.
- Üçer, C., “Hak-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevîlikte Hz. Ali”, *Hazreti Ali Sempozyumu Bildirileri*, DEÜ İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı ve DİB, İzmir 2009, s.117-144.
- Üçer, C., *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- Üçer, C., *Alevîlikte Musahiblik*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015.
- Üzüm, İ., *Günümüz Alevîliği*, İsam Yay. İstanbul 2000.
- Üzüm, İ., *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, İsam Yayınları, İstanbul 2013.
- Yaman, A., “Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri”, *1.Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim*, Ankara, 1 (1999), s. 405-423.

- Yaman, A., Anadolu Alevîliği'nde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 23-28 Ekim*, Nevşehir 2000, s. 3-10.
- Yaman, A., *Alevîlik Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2007.
- Yaman, A., “Alevîlikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan”ı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), s. 43-60.
- Yetişen, R., *Tahtacı Aşiretleri Adet, Gelenek ve Görenekleri*, Pirizma Matbaacılık, İzmir 2008.
- Yıldırım, A., “Alevî-Bektâşîlerin Dinî temel Kaynaklarından Kur’ân ve Sünnete Bakışı”, *Uluslararası Bektâşîlik ve Alevîlik Sempozyumu-I*, s. 287-296.
- Yıldız, H., *Anadolu Alevîliği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.
- Yılmaz, L., *Antalya 16. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.



EK 1- FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Ekizce Yaylalı İbrahim ALICI 4 Ağustos 2018.



Fotoğraf 2. Akçaenişli Mürebbi İsmail TOK 9 Mart 2019.



Fotoğraf 3. Akçaenişli Mürebbi İsmail Tok, Şükrü Bey ve ailesi 9 Mart 2019.



Fotoğraf 4. Anabacı Ayşe TOK.



Fotoğraf 5. Düğün merasimi.



Fotoğraf 6. Baş bağı / Dastar



Fotoğraf 7. Dastar, gelin başı süsü.



Fotoğraf 8. Üç etek entari.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Mukadder ZANCO
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Korkuteli İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yabancı Diller	Arapça - İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Isparta Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı DKAB Öğret.
E-Posta	mukadder_zanco91@hotmail.com